

MEHMED EMÎN SABRÎ DÎVANI'NIN TAHLİLİ

Mahmut BEYRET

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi H. FERİDUN GÜVEN

Temmuz, 2019

AFYONKARAHİSAR

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMED EMİN SABRÎ DİVANİ'NİN TAHLİLİ

Hazırlayan
Mahmut BEYRET

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi H. Feridun GÜVEN

AFYONKARAHİSAR-2019

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum ‘Mehmet Emin Sabrî Divanı’nın Tahlili’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve çalışmada yararlandığım eser ve makalelerin Kaynakça başlığı altında gösterilen belgelerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğruladığımı beyan ederim.

.../.../2019

Mahmut BEYRET

İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi H. Feridun GÜVEN

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ

ÖZET
MEHMED EMİN SABRÎ DİVANİ'NİN TAHLİLİ
Mahmut BEYRET

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Temmuz 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi H. Feridun GÜVEN

Eski Türk edebiyatında birçok çeviri yapılmasına rağmen tahlil alanında yapılan çalışmalar kısıtlı kalmıştır. Bu tahlil çalışmalarına ek olacak bir eser de Mehmet Emin Sabrî Divanı'nın tahlilidir. Tahliller aracılığı ile divanlarda anlatılmak istenenler daha anlaşılır bir duruma gelmektedir.

Bu tez çalışması ile Mehmet Emin Sabrî'nin divan edebiyatına katkısı, yeri ve önemi incelenmiştir. Divanda bulunan şiirlere konu olan unsurların nasıl işlendiği tespit edilmiş olup dört ana başlık altında örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

İncelenen bu tezde amaç Divan Edebiyatına konu olan unsurların nasıl işlendiğini belirtmek ve tahlil çalışmalarına katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Emin Sabrî, Divan, divan tahlili.

ABSTRACT

THE ANALYZED OF MEHMED EMİN SABRÎ

Mahmut BEYRET

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT

July 2019

Advisor: Assist. Prof. Dr. H. Feridun GÜVEN

Although many translations were done in the old Turkish literature, the studies in the field of analysis remained limited. One of the works that will be added to this analysis is the analysis of Mehmet Emin Sabrî Divanı. What is meant in the divans through the essays is becoming clearer.

In this thesis, Mehmet Emin Sabrî Divan's contribution, place and importance to divan literature were examined. It has been determined how the elements that are subject to the poems in the Divan are processed and explained with the examples under four main headings.

In this thesis, the aim of this thesis is to explain how the subjects of Divan Literature are processed and to contribute to the analysis studies.

Keywords: Mehmet Emin Sabrî, Divan, divan analysis.

ÖNSÖZ

Bir toplumun kültürel zenginliğini kavrayabilmenin en güzel yollarından biri o toplumun edebiyat tarihini incelemekle ve anlamakla gerçekleşir. Ortaya konulan eserler dönemin yaşantıları ve kişilerin ruhî hallerine dair bizlere geniş bilgi kapıları açmaktadır. Türk edebiyatının en zengin dönemlerinden biri şüphesiz Divan edebiyatıdır. Yeni edebî akımların oluşması ile adı ‘Eski’ olarak anılsa da hala günümüzde etkileri devam etmektedir. Yazıldıkları döneme parlak bir ışık tutan Divan edebiyatı ürünleri meydana geldiği toplumun kültürel yapılarını bize bütün çıplaklığıyla göstermektedir. Divan edebiyatı ürünlerinin dönemine göre Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin kaynaşmasından meydana gelen Osmanlı Türkçesi olması günümüzde anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Fakat anlam zorluğundan dolayı Divan edebiyatı ürünlerini yok saymak ve eski olarak adlandırmak doğru bir söyleyiş olmayacaktır. Her edebiyat döneminde olduğu gibi Divan edebiyatı da hayatla iç içe olmuş ve toplumun aynası haline gelmiştir. Yani Divan edebiyatı döneminden kopmamış ve soyutlanmamıştır.

Divan edebiyatı ürünleri hakkında birçok çeviri yapılmasına rağmen tahlil ve şerh konusunda yapılan çalışmalar yeterli değildir. Tahlil, bir eseri bütün yönleriyle çözümleme ve inceleme işlemidir. Bir başka ifade ile eseri, yazıldığı dönemden ve toplumdan ayrı tutmadan, yazarın şahsiyetin kişiliğinden de faydalanarak analiz etme çalışmasıdır. Biz de bu çalışmayla yazıldığı dönemde sesini duyuramayan şairlerden biri olan Mehmet Emin Sabrî’nin divanını çözümlemeye, o dönemin karakteristik yapısını ortaya çıkarmaya ve Sabrî’nin edebi kişiliğinin şiirlerine olan yansımaları analiz etmeye çalıştık. Şairin hayatı, edebi kişiliği, eserlerine dair bilgileri Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Feridun GÜVEN’in *Mehmet Emin Sabrî, Divan-ı Sabrî ve Tuhfe-i Sabrî* adlı çalışmasından yararlanarak elde etmiş olduk. Mora’da yaşadığı bilinen şair, dönemin siyasî, sosyal ve kültürel yaşantısını şiirlerinde adeta bir ressam gibi tablolastırmıştır. Sabrî gibi unutulmaya yüz tutmuş birçok şairin de incelenmeyi bekleyen eserleri mevcuttur. Döneminde anlayamamış, edebiyat dünyasında kendine bir yer bulamamış ve kıymetinin bilinmediğinden yakınmış nice şairler mevcuttur. Bugün Nedim, Nef’î, Fuzûlî ve Bâkî gibi şairlerin birçok çevre tarafından tanınmasını sağlamanın en güzel yolu bu şairlerin eserlerini tahlil etmek olacaktır.

Biz bu çalışmamız ile döneminde değeri anlaşılmamış, yaşadığı çevre tarafından benimsenmemiş, görme sorunu olmasına rağmen toplumdan uzak durmamış, gönlünde aşkın izlerini taşımaya devam etmiş bir sanatkâr olan Mehmet Emin Sabrî'nin divanını tahlil metotları aracılığıyla çözümlemeye çalıştık. Çalışmamızda verilen örneklerin hangi divan şekilleriyle ve kaçınıcı beyitte geçtiğini belirtmek için parantez içerisinde kısaltamalar kullanarak belirtmiş olduk. Örneğin (K.1/45) şeklinde belirtilen beyit 1. kasidenin 45. beyti olarak kısaltılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük paya sahip olan, daima ilmiyle bana ışık tutan çok değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Feridun GÜVEN'e ve çalışmalarım sırasında bana her zaman destek veren, sabır ve anlayışla bu süreci tamamlamamı sağlayan sevgili eşim Fazilet BEYRET 'e şükranlarımı sunuyorum.

Mahmut BEYRET

Temmuz, 2019

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİN VE TASAVVUF

1. 1. DİN.....	7
1. 1. 1. Besmele-i Şerif	7
1. 1. 2. Allah	7
1. 1. 3. Melekler	9
1. 1. 4. Peygamberler	10
1. 1. 4. 1. Hz. Yûsuf	10
1. 1. 4. 2. Hz. Mûsâ	11
1. 1. 4. 3. Hz. Îsâ ve Meryem	11
1. 1. 4. 4. Hz. Muhammed.....	12
1. 1. 4. 5. Hızır Peygamber	12
1. 1. 5. Çehar-yâr/Dört Halife	14
1. 1. 6. İmam Hasan ve Hüseyin	15
1. 1. 7. Cennet, Rıdvân, Kevser, Tubâ	16
1. 1. 8. Cehennem.....	17
1. 1. 9. Baht, Kader ve Kazâ	18
1. 1. 10. Kıyâmet Günü	18
1. 1. 11. Âhir Zaman.....	20
1. 1. 12. Dînî Kitaplar	20
1. 1. 13. Âyet ve Hadisler	21
1. 1. 13. 1. Âyetler.....	21

1. 1. 13. 2. Hadisler	22
1. 1. 14. Dînî Hadiseler	22
1. 1. 14. 1. Mi'râc	22
1. 1. 14. 2. Ayın İkiye Bölünme Hadisesi	23
1. 1. 14. 3. Tûr-ı Sînâ Hadisesi	23
1. 1. 14. 4. Belkîs	24
1. 1. 14. 5. Kârûn	24
1.1.15. Dînî Geceler	24
1. 1. 14. 1. Kadir Gecesi	24
1. 1. 16. Ka'be	25
1. 1. 17. Namaz	25
1. 1. 18. Oruç ve Bayram	26
1. 1. 19. Put	27
1. 1. 20. Deccâl	27
1. 2. TASAVVUF	28
1. 2. 1. Âşık	28
1. 2. 2. Dünyâ	28
1. 2. 3. Aşk Yolu-Tarîk	29
1. 2. 4. Dergâh, Tekke	29
1. 2. 5. Ma'rîfet	30
1. 2. 6. Tevekkül	30
1. 2. 7. Zâhid, Sûfi, Şeyh, Vâiz	30
1. 2. 8. Zühd ve Takva	31
1. 2. 9. Akıl ve 'Ârif	32
1. 2. 10. Semâ'	32
1. 2. 11. Din Adamları	33
1. 2. 12. Ricâlu'l-gayb	33

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUM VE TOPLUMA AİT UNSURLAR

2. 1. ŞAHISLAR	34
2. 1. 1. Tarihi Şahsiyetler	34
2. 1. 1. 1. Devlet Adamları	34

2. 1. 2. Şair Şahıslar.....	39
2. 1. 2. 1. Şair Şevket	39
2. 1. 2. 2. Sâ'ib	40
2. 1. 2. 3. Hâkânî	40
2. 1. 2. 4. Nef'î	40
2. 1. 2. 5. Sâbit	41
2. 1. 2. 6. Koroğlu	41
2. 1. 2. 7. Sa'dî	41
2. 1. 2. 8. Kânî	42
2. 1. 3. Sanatkâr Şahsiyetler	42
2. 1. 3. 1. Mânî	42
2. 1. 3. 2. Bihzâd	43
2. 1. 4. Efsânevî Şahsiyetler	43
2. 1. 4. 1. Hüsrev	43
2. 1. 4. 2. Cem/Cemşid	44
2. 1. 4. 3. Dârâ	45
2. 1. 4. 4. Efrâsiyab	45
2. 1. 4. 5. Behram	45
2. 1. 4. 6. Kahraman	46
2. 1. 4. 7. Bermekî	46
2. 1. 4. 8. Peşeng	47
2. 1. 4. 9. Nerimân, Sâm, Rüstem	47
2.1.5. Tarihî Şahsiyetler	48
2. 1. 5. 1. İskender	48
2. 1. 5. 2. Hâtem	48
2. 1. 5. 3. Hüseyin Baykara	49
2. 1. 5. 4. Battal Gazi	50
2. 1. 5. 5. Cengiz Han	50
2. 1. 5. 6. İbn-i Rüşd	50
2. 1. 5. 7. İbn-i Sina	51
2. 1. 5. 8. Aristo	51
2. 1. 5. 9. Eflatun	51
2. 2. ÜLKELER VE ŞEHİRLER	52
2. 2. 1. İran, İsfahan	52
2. 2. 2. Çin, Maçin, Hıta, Hoten	52
2. 2. 3. Mora	53
2. 2. 4. İstanbul	53
2. 2. 5. Mısır	54
2. 2. 6. Sakız	54
2. 2. 7. Nahşeb	55
2. 2. 8. Rûm/Rûmeli	55

2. 2. 9. Irak	56
2. 2. 10. Girit	56
2. 2. 11. Ceyhun	57
2. 2. 12. Habeş ve Sudan	57
2. 2. 13. Yanya, Yenişehir, Arkadya, Felatra.....	57
2. 2. 14. Nemçe (Avusturya) ve Moskov(Rusya).....	58
2. 3. EĞLENCE HAYATI.....	58
2. 3. 1. Bezmler.....	58
2. 3. 2. Sâkî	59
2. 3. 3. Enstürmanlar.....	60
2. 3. 3. 1. Çeng ve Rebâb	60
2. 3. 3. 2. Çengî, Mugannî, Mutrib, Rakkase	60
2. 3. 3. 3. Def'	61
2. 3. 3. 4. Kudûm ve Mızrâb	61
2. 3. 3. 5. Kemân ve Ney.....	62
2. 3. 3. 6. Tanbûr	62
2. 4. DEYİMLER	62
2. 5. HASTALIKLAR.....	64
2. 5. 1. Göz Hastalığı (Remed, Sebel).....	64
2. 5. 2. Uçuk.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İNSAN

3. 1. İNSAN	66
3. 2. GÜZELLİK	67
3. 3. SEVGİLİ	69
3. 3. 1. Genel Olarak Sevgili	69
3. 4. SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI	71
3. 4. 1. Ağız ve Dil (Dehân, Zebân)	72
3. 4. 1. 1. Ağız ve Dil ile İlgili Tasavvurlar	72
3. 4. 2. Alın (Cebîn).....	74
3. 4. 3. Bel (Miyân)	74

3. 4. 4. Ben (Hâl)	75
3. 4. 4. 1. Ben (Hâl) İle İlgili Yapılan Tasavvurlar	75
3. 4. 5. Boy (Kad, Kâmet).....	76
3. 4. 5. 1. Boy ile İlgili Tasavvurlar	77
3. 4. 6. Burun (Meşâmm, Bînî)	80
3. 4. 7. Bûse (Bûs, Bûsiş)	80
3. 4. 8. Çene (Zenahdân)	81
3. 4. 9. Diş (Dendân)	81
3. 4. 10. Dudak (Leb, Lâ'l).....	82
3. 4. 10. 1. Dudak ile İlgili Tasavvurlar	82
3. 4. 11. Endâm, Beden, Ten	85
3. 4. 12. Gamze (Süzgün Bakış).....	86
3. 4. 12. 1. Gamze İle İlgili Yapılan Tasavvurlar.....	86
3. 4. 13. Göbek (Nâf).....	90
3. 4. 14. Göğüs ve Meme (Pistân, Sîne, Ber).....	90
3. 4. 15. Göz (Dîde, Çeşm).....	91
3. 4. 15. 1. Göz ile İlgili Yapılan Benzetmeler	92
3. 4. 16. Kaş (Ebrû).....	95
3. 4. 16. 1. Kaş ile İlgili Yapılan Benzetmeler	96
3. 4. 17. Kirpik (Müjgân, Müje).....	99
3. 4. 17. 1. Kirpik İle İlgili Yapılan Tasavvurlar.....	99
3. 4. 18. Saç (Zülf, Gîsû).....	100
3. 4. 18. 1. Koku Bakımından Sevgilinin Saçları.....	100
3. 4. 18. 2. Şekil Bakımından Sevgilinin Saçları	104
3. 4. 18. 3. Renk Bakımından Sevgilinin Saçları	108
3. 4. 18. 4. Sevgilinin Saç Tarama Şekilleri.....	109
3. 4. 19. Yüz ve Yanak.....	109
3. 4. 19. 1. Yüz ve Yanak İle İlgili Yapılan Tasavvurlar	110
3. 5. SEVGİLİYE AİT DİĞER UNSURLAR	116
3. 5. 1. Ayağını Öpme, Ayağının Toprağı, Ayağının Altında Çiğnenme.....	116
3. 5. 2. Huy, Tabiat (Hulk).....	117

3. 5. 3. Kûy, Âsitân	117
3. 5. 3. 1. Cennet, Bihîşt, Rıdvân	118
3. 5. 3. 2. Kenz-i Kârûn (Karun'un Hazinesi)	118
3. 5. 3. 3. Diğer Kullanımlar	118
3. 5. 4. Nefes (Dem)	119
3. 5. 5. Selâm, İltifât, Muhabbet	119
3. 5. 6. Söz (Kelâm, Güftâr, Suhan)	120
3. 5. 7. Yürüyüş (Reftâr)	120
3. 6. ÂŞIK	121
3. 6. 1. Umûmi Olarak Âşık	121
3. 7. ÂŞIĞIN VÜCUDU İLE İLGİLİ UNSURLAR	122
3. 7. 1. Cân	122
3. 7. 1. 1. Genel Anlamda Cân	122
3. 7. 1. 2. Cân İle İlgili Tasavvurlar	122
3. 7. 2. Sîne, Yürek ve Ciğer	125
3. 7. 2. 1. Sîne, Yürek ve Ciğer İle İlgili Tasavvurlar	125
3. 7. 3. Gönül (Dil, Hâtır)	127
3. 7. 3. 1. Genel Olarak Gönül	127
3. 7. 3. 2. Gönül İle İlgili Tasavvurlar	128
3. 7. 4. Boy (Kâmet, Kad)	132
3. 7. 5. Göz, Gözbebeği ve Gözyaşı	133
3. 7. 6. Çehre ve Baş, Akıl	134
3. 7. 7. Cism, Beden, Vücûd	135
3. 8. ÂŞIĞIN MADDİ VE MANEVÎ RUH HALLERİ	135
3. 8. 1. Âh, Feryât, Figân, Nâle	135
3. 8. 2. Yara (Dâğ)	136
3. 8. 3. Cevr ü Cefâ, Ezâ	136
3. 8. 4. Derd, Belâ, Gam	137
3. 8. 5. Hasret ve Firkat	138
3. 8. 6. Vuslat	138
3. 9. RAKÎB (Ağyâr, Gayr, El)	139

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TABİAT

4. 1. KOZMİK ÂLEM	141
4. 1. 1. Felek	141
4. 1. 2. Yıldızlar	144
4. 1. 2. 1. Kehkeşân	145
4. 1. 2. 2. Ferkadân	145
4. 1. 2. 3. Burçlar	145
4. 1. 3. Gezegenler	147
4. 1. 3. 1. Zuhâl	147
4. 1. 3. 2. Müşterî	148
4. 1. 3. 3. Zühre	148
4. 1. 3. 4. Utarit	149
4. 1. 3. 5. Merih	149
4. 1. 3. 6. Güneş	150
4. 1. 3. 7. Ay (Meh, Mâh, Kamer)	153
4. 2. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ KAVRAMLAR	156
4. 2. 1. Genel Olarak Zaman	156
4. 2. 2. Yıl ve Ay	158
4. 2. 3. Mevsimler	159
4. 2. 3. 1. Bahar, Bahâristân ve İlkbahar	159
4. 2. 3. 2. Kış Mevsimi (Şitâ)	160
4. 2. 4. Gece ve Gündüz İle İlgili Unsurlar	161
4. 2. 4. 1. Süreklilik Bakımından Gece ve Gündüz	161
4. 2. 4. 2. Sabah ve Gece Vakti	162
4. 2. 4. 3. Önemli Dinî Gün ve Geceler	163
4. 2. 4. 4. İçinde Bulunulan Zaman Dilimi Bakımından Gün	164
4. 3. HAYVANLAR	164
4. 3. 1. Kuşlar	164
4. 3. 1. 1. Efsanevî Kökenli Kuşlar	165
4. 3. 1. 2. Diğer Kuşlar	165
4. 3. 2. Sürüngen Hayvanlar	170
4. 3. 2. 1. Karınca (Mûr)	170
4. 3. 2. 2. Ejderha	170

4. 3. 3. Dört Ayaklı Hayvanlar	171
4. 3. 3. 1. Âhû (Gazâl)	171
4. 3. 3. 2. Aslan (Şîr)	171
4. 3. 3. 3. At(Eşheb,Kümeýt)	172
4. 4. NEBATLAR	173
4. 4. 1. Ağaç Çeşitleri ve Meyve Ağaçları	173
4. 4. 1. 1. Servi	173
4. 4. 1. 2. Şimşâd	174
4. 4. 1. 3. Nârven	174
4. 4. 1. 4. Bâdem	175
4. 4. 1. 5. Nâreng (Narenciye)	175
4. 4. 2. Çiçek Çeşitleri	176
4. 4. 2. 1. Gonca ve Gül	176
4. 4. 2. 2. Diken (Hâr)	178
4. 4. 2. 3. Sümbül	179
4. 4. 2. 4. Yasemîn	179
4. 4. 2. 5. Reyhan (Fesleğen)	180
4. 4. 2. 6. Şebboy	180
4. 4. 2. 7. Erguvan	181
4. 4. 3. Bahçeler	181
4. 4. 3. 1. Gülşen	181
4. 4. 3. 2. Sümbülistân	182
4. 4. 3. 3. Yaseminlik	182
4. 4. 3. 4. Fesleğenlik	182
SONUÇ	183
KAYNAKÇA	184

KISALTMALAR DİZİNİ

- G.** : Gazel
K. : Kaside
M. : Münacat
Mf. : Müfredat
N. : Naat
R. : Rubai
Ş. : Şarkı
T. : Tevarih
Tv. : Tevhid
Vd. : Ve Diğerleri

GİRİŞ

Divan edebiyatı ürünlerini daha iyi anlamak ve anlamlandırmak için başvurulmuş birkaç metot vardır. Bunlardan en önemli olanı şüphesiz tahlil çalışmalarıdır. Tahlil, bir edebi metin üzerinde derinlemesine yapılan inceleme ve çözümleme işi olarak adlandırılabilir. Bir başka ifadeyle Divan şairinin ortaya koyduğu eserleri bütün yönleriyle ele alarak eser üzerinde tıbbî müdahaleye benzer bir çalışmayla açıklama ve yorumlama işlemidir.

Tahlil çalışmaları, Fransızca bir kelime olan ve günlük hayatta sıkça kullanılan analiz kelimesiyle bir benzerlik göstermektedir. Edebi eserin her dizesini ayrı ayrı işleyerek bir sonuca ulaşmak ve o ürünün detaylarını açığa çıkarmak tahlil çalışmalarının amaçlarından biridir. Bu anlamda şerh ile tahlil çalışmalarını karıştırmamak gerekir. Şerh, daha çok eserleri yüzeysel olarak açıklamak amacı ile kullanılan bir yöntemdir. Tahlil çalışmalarında ise bu durumun tam tersi bir metot kullanılmaktadır. Edebi metni olduğu ortamdan tutup şairin ruh halleri ve düşünceleri ile kaynaştırıp eseri yakından inceleme altına alma işidir.

Divan tahlilleri konusunda yapılan çalışmalar günümüzde yetersizliğini korumaktadır. Bu tür çalışmaların başlangıcını 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları olarak belirtmek yerinde olacaktır. Ali Nihat Tarlan'ın “Şeyhî Divanı'nı Tetkik” ve onun nezaretinde hazırlanmış olan Harun Tolasa'nın “ Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası” ve Mehmet Çavuşoğlu'nun “Necati Bey Divanı Tahlili” tahlil çalışmalarının öncüsü konumundadır. Tolasa ve Çavuşoğlu'nun çalışmaları şu bölümlerden oluşmaktadır:

I. Bölüm Din-Tasavvuf

II. Bölüm Cemiyet

III. Bölüm İnsan

IV. Bölüm Tabiat ve Eşya

Bu bağlamda Nejat Sefercioğlu'nun “Nev'î Divanı'nın Tahlili”, Cemal Kurnaz'ın “Hayali Bey Divanı'nın Tahlili” de aynı bölümler halinde hazırlanmıştır. Ayrıca bu kapsamda alt başlıklar dahilinde hazırlanan yüksek lisans çalışmaları da bulunmaktadır. Hikmet Feridun Güven'in “Hayretî Divanında Kozmik Alem ve Zaman”, Yavuz Demir'in “Taşlıcalı Yahya Bey Divanı'nda Sevgili ve Sevgiliye Ait

Fiziki Unsurlar”, Veysel Yıldırım’ın “Bakî Divanında Askerî Unsurlar”, Mustafa Tatçı’nın “Hayretî Divanı’nda Din ve Tasavvuf”, Rıdvan Üzel’in “Nev’î Divanında Bitkiler”, Sabahat Güler’in “Fuzûlî Divanı’nda Kozmik Unsurlar” gibi çalışmalar bu tür çalışmalara örnek olarak verilebilir.

Tahlil çalışmalarında en önemli unsur öncelikle bir metodun belirlenmesidir. Bu metot çerçevesinde esere bir edebi metin olarak bakılmalı ve onu oluştuğu dönemin etrafında incelenmesi gerekmektedir. Çalışmayı yapan kişi ürünü kendi kişisel düşüncelerinden soyutlayarak ele almalıdır. Şairin şahsiyetini, ruh halini, yaşayış tarzını ve döneminin kültürel hayatını eserle birlikte kaynaştırarak tahlil çalışması yapılmalıdır. Çünkü bir edebi ürün yazıldığı dönemden ve eseri yazandan bağımsız değildir. O dönemin ve şairin bir nevi aynası durumundadır.

Bu çalışmayla türlü zorluklarla karşılaşan ve sesini duyuramayan Mehmet Emin Sabrî’nin Divanı’nı tahlil etmeye ve onun divan edebiyatına katkısı incelenmeye çalışılmıştır. Sabrî’nin divanı dört ana başlık etrafında incelenmiştir. Birinci bölümde Din ve Tasavvuf, ikinci bölümde Toplum ve Topluma Ait Unsurlar, üçüncü bölümde İnsan, dördüncü bölümde ise Tabiat unsurları yer almaktadır. Çalışmada temel amaç Divan edebiyatı ürünlerinin toplum tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

MEHMED EMİN SABRÎ’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. MEHMED EMİN SABRÎ’NİN HAYATI

Hikmet Feridun Güven’in ‘*Mehmet Emin Sabrî Divanı*’ adlı kitabında yer alan bilgilere göre Sabrî mahlasını kullanan şairin asıl adı Mehmed Emîn’dir. Halk arasında Karayılan-zade olarak bilinen Sabrî, Mora yarımadasında bulunan ve günümüzde adı Nauplia olan Anabolı şehrinde 1768-1814 yılları arasında yaşamıştır.

Sabrî, henüz dört yaşındayken yakalandığı çiçek hastalığı onun görme problemi yaşamasına sebep olmuştur. Şair, divanında yer alan bazı beyitlerde yakalandığı göz hastalığını remed olarak belirtmiştir. Bu hastalık sözlükte göz ağrısı, göz ağrısı olarak geçmektedir. Hastalığın doğurduğu sonuçla gözlerin üstüne sebel adı verilen bir perde iner. Gençlik yıllarında yakalandığı ve günümüzde adına katarakt adı verilen bu hastalık Sabrî’nin net şekilde görmesini engellemiştir.

Yaşadığı bu illeti Mustafa Paşa için yazmış olduğu kasidenin bir beytinde şöyle ifade eder:

Remedden oldu dü çeşmim esîr-i zîr-i sebel
Terahhüm it bu dil-i efkâra ey kerem-kânı (K.1/45)

Kaynaklarda şairin eğitim durumu hakkında geniş bilgiler olmamasına rağmen şiirleri onun ilim ve irfan sahibi bir kişiliği olduğunu gösterir. Kaside ve gazellerinde Nef'î ve Nedim'in etkilerinin görülmesi ve dönemin diğer şairleri tarafından beğenilmesi Sabrî'nin kendini iyi bir şekilde yetiştirdiğini ortaya koymaktadır. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimelerinin varlığı da onun kültürel yapıda zenginliği açıkça göstermektedir. Ayrıca sözlüğü olan Sabrî'nin bu dillere hâkim oluşunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Evli olan Sabrî'nin bir kızı ve bir oğlunun olduğu bilinmektedir. Ömrünü, Mora Yarımadasının çeşitli şehirlerinde geçirmiş olan şair, yaşadığı çevirinin ilim ve edebiyattan uzak oluşundan yakınmaktadır. Sabrî, toplum tarafından değer görmemiş olmasını beyitlerinde belirtmiştir. Bunun üzerine şair kaside sunduğu devlet adamlarından kendisini İstanbul'a götürmelerini istemiştir:

Bir nev-resîde gonce-i bağ-ı belâgatem
Pîrâhenim revâ mı ola cümle hâr-zâr (K.9/7)
Erbâb-ı tab'a şehr-i Sitanbul becâ iken
Lâyık mı böyle yirde kalam zâr u bî-karâr (K.9/8)

Sabrî'nin ölüm tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla beraber Sami Paşa hal tercümesinde onun 1814'te yılında vefat ettiğini belirtir.

2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Sabrî, taşrada yaşamasına rağmen kendini edebî sahada iyi bir şekilde yetiştirmiştir. Eserlerinde şair Nedim ve Nef'î gibi şairlerden etkilendiği görülmektedir. Özellikle kasidelerinde Nef'î ile olan benzerliği dikkat çekmektedir. Bir beytinde kendini dönemin Nef'î'si olarak görmektedir:

Nef'i-yi nazm-âver-i dehrem disem lâf eylemem
Nazmımı nazm- âverân-ı 'âlem eyler intihâb (K.2/39)

Gazel ve şarkılarında ise Nedim etkisini görmek mümkündür. Özellikle bazı gazelleri Nedim'in gazellerine nazire olma özelliği taşımaktadır. Sabrî'nin gazellerinde var olan sevgili tipi Nedim'le benzerlik göstermektedir. Nedim'de olduğu gibi Sabrî'de de sevgili ulaşılması mümkün olmayan bir tip olarak değil de onunla koyun koyuna durdukları ve birlikte sohbet ettikleri tip olarak ele almışlardır:

O sîm endâmı aldık halka-i ağışa bir kere

O elmasın hele zîb-i nigin-dân olduğun gördük (Nedim)

Der-âgûş eyledik ol şûh-ı sîm-endâmı ey Sabrî

Toyunca vuslat-ı cânânı gördük dîdeler rûşen (G.69/5)

Sabrî, döneminde yaşamış olan diğer şairlerle sürekli iletişim halinde olmuştur. Şair, yazdığı şiirleri göndermiş ve onların beğenisini almıştır. Bazı şiirlerine diğer şairlerce tahmisler yazılmıştır. Kasidelerin fahriye bölümlerinde Nef'î'yi andıran bir eda ile Sabrî kendi şiirlerini ve şairliğini övmüştür:

Benem o şâir-i ilhâm-semîr-i ma'nâ kim

Mu'în olur dilime vâridât-ı Rabbânî (K.1/53)

Benem o şâ'ir-i Şevket-hayâl-i mu'ciz-dem

Ki lâl ider sühanım şâ'irân-ı devrânı (K.1/54)

Şair, divanında günlük konuşma dilini kullanmıştır. Onun şiirlerini anlamak zor değildir. Gazel ve şarkılarında daha sade ve daha anlaşılır bir dil hâkimken kasidelerinde bu dil yerini divan şiiri geleneğini barındıran süslü bir söyleyişe bırakmıştır. Şiirlerinde akıcılık ve açıklık esastır. Bu unsurları sağlayan kafiye, redif ve vezni ustalıklı kullanmıştır. Şairin en büyük ustalığı aynı konuları farklı şekillerle kullanma becerisine sahip olmasıdır.

Sabrî'nin bir başka dikkat çekici ustalığı ise tasvir gücünün kuvvetli olmasıdır. Şair bir beytinde sevgilinin gül gibi yanakları üzerine dökülen zülûflerini uyuyan bir ejderhaya benzetir:

Degildir 'ârız-ı gülgûnuñ üzre zülf-i 'anber-bû

Uyur bir ejdehâdır mesken itmiş sahn-ı gülzârı (G.93/3)

Şair, divanında tevhid münacat naat gibi bazı türler haricinde tasavvufî konulara yer vermemiştir. Ancak şiirlerinde dinî unsurlardan yararlandığı

görülmektedir. Sabrî bir rubâisinde Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesine ve Hızır'ın ölümsüzlük suyunu bulmasına telmihler yaparak sevgilinin tatlı dudağını övmektedir:

*Bûs idüp hokka dehânını o şîrîn sühaniñ
Añladım çâşni-i kand u nebâtı bu gice
Leb-i cân-bahşını emdim o mesîhâ nefesiñ
Hızrveş buldı gönül âb-ı hayâtı bu gice (R/4)*

Mehmed Emîn Sabrî, yaşadığı dönemin sosyal, kültürel ve siyasal hayatını da şiirlerine yansıtmıştır. Kendini yaşadığı toplumdan ayrı tutmadan eserlerini kaleme almıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse Sabrî, divanında günlük konuşma dilini kullanmış olup, söz sanatları ve ahenk unsurlarını ustalıkla işlemiş olma becerisini kendi çabasıyla kazanmış bir şair olarak karşımıza çıkar. Döneminin içtimai anlayışını şiirlerine aks ettirmiştir. Nef'î ve Nedim gibi şairlerden etkilenmiş ve onların şiirlerine nazireler yazma ustalığına erişmiştir. Beşerî aşkı büyük bir titizlikle çeşitli mazmunlar kullanarak şiirlerine yansıtmıştır.

3. ESERLERİ

Sabrî'nin küçük hacimli bir divanı ve Türkçe-Farsça bir sözlüğü bulunmaktadır. Bu eser '*Mehmet Emin Sabrî*' ismiyle Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Feridun Güven tarafından tek kitap halinde hazırlanmıştır.

a. Divân-ı Sabrî

İkisi yazma nüsha olmak üzere divanın üç nüshası bulunmaktadır. Divanda 2 tevhid, 1 münacat, 2 naat, 14 kaside, 6 kıt'a, 2 mesnevi, 1 terkiib-i bend şeklinde yazılmış 23 manzume bulunmaktadır. 7 tane tarih kıtası mevcuttur. 6'sı müzeyyel gazel olmak üzere toplamda 102 tane gazeli vardır. 7'si murabba, 3'ü muhammes olmak üzere divanda toplam 10 şarkı vardır. Ayrıca divanda 11 rubai, 35 tane de beyit bulunmaktadır. Kasideleri devlet büyüklerine sunulmak üzere yazılmıştır. Gazellerinde ise daha çok beşerî aşkı işlemiştir.

b. Tuhfe-i Sabrî

Sünbülzâde Vehbî'nin tuhfesine nazire olarak yazılmış Türkçe-Farsça bir sözlüktür. Tek yazma nüshası olan eser Çorum Hasan Ali Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Mesnevi tarzında yazılmış olan sözlük mukaddime, sözlük ve hatime bölümlerinden oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİN VE TASAVVUF

1. 1. DİN

1. 1. 1. Besmele-i Şerîf

Sabrî, divanına alışılmışın dışında bir tarz ile başlamıştır. Bismillah redifli iki tevhid ile divan başlar. Besmele dinimizce her hayrın başı olarak tanımlanır. Muhtemeldir ki Sabrî de bu anlayışla divana başlamak istemiştir.

Şair, besmeleyi parlayan bir yanağa, nurlu bir güneşe, gül bahçesinde hoş sesli bülbüle, koku saçan kaleme ve bayrak taşıyan büyük bir askere benzetmiştir:

*Letâfet-yâb ider gülşen-serâ-yı âlem-i kudsî
Nevâ-yı bülbül-i hoş-lehçe-i gülzâr-ı bismillâh (Tv.1/3)*

Besmele uçsuz bucaksız bir deniz gibidir. Onun her bir köpüğü birer inci tanesi halini alır:

*Olur her bir habâbı dürre -i manzûme-i gufrân
Temevvüc eyledikçe bahr-i bî-pâyân-ı bismillâh (Tv.2/3)*

Besmelenin şanlı hü mâ kuşunun gölgesi Sabrî'nin üzerindeyken kıyametin o harareti bile onu etkilemez olur:

*Seni tâb-ı kıyâmet eylemez âzurde ey Sabrî
Serinde var iken zıll-ı hü mâ-yı şân-ı bismillâh (Tv.2/6)*

1. 1. 2. Allah

Sabrî divanında Allah lafzına münâcâtında, kasidelerinde ve gazellerinde çokça yer verir. Arş-ı Rahman, Rab, Mevlâ, Hak te'âlâ, Hazret-i Hak, Hudâ, Cenâb-ı Hak, Hazret-i Hâlik, Hüdâvend-i Kâdîr, Hallâk, Cenâb-ı Sübhân, Hayy, Samed, Bârî, Rabbü'l Mennan, Rabbü'l Âlemîn, Settâr, Gaffâr, Gufrân, lutf-i Bârî, Cenâb-ı Bârî, zıll-ı Bârî, Cenâb-ı Rabb-i 'ibâd, Hallak-ı Kirdgâr, Avn-i Hak gibi isim ve sıfatları Allah kelamını anlatmak için kullanmıştır:

*Dem-be-dem debdebe vü şânını efzûn itsün
Hazret-i Hâlik-i kevneyn Cenâb-ı Sübhân (K.7/34)*

Nedir bu hüsn-i sûret baht u kuvvet hilkat ü sîret

Îlâhî hıfz ide yavuz nazardan Hazreti Bârî (K.15/11)

İnsanoğlu Allah'a dua eder. O'ndan iyi dileklerde bulunur. Kalplerin ferahlanmasını, hastalıklara şifa olması için yalvarır ve yakarır. Allah kimsesizlerin yanındadır. Rahmetiyle insanlara merhamet eder. Daha çok dua ve niyazlarda Rab sıfatı ile anılır. Sabrî, münâcâtında da bu şekilde Allah'tan âmân diler:

Bendeñi itme taleb-cû-yı müdâvâ ğayra

Derdime şerbet-i lutfiñla devâ vir yâ Râb (M.1/3)

Kaddimi eyleme ham-kerde-i bâr-ı 'isyân

Rahmetiñle dil-i mecrûha rehâ vir yâ Râb (M.1/6)

Allah lafzı Sabrî'nin divanında genellikle kasidelerin dua bölümünde kullanılır. Kasideyi sunduğu kişiye güzel temennilerde bulunur. Bu bir vezir, paşa veya herhangi bir devlet büyüğü ise kıyamet gününe kadar makamını daim etmesini, onu ve devletini belalardan korumasını diler:

'Ahd-i 'adlinde şeref bula bu câh-ı vâlâ

Her umûrunda muvaffak ide Hallak-ı Kerîm (K.6/29)

Cenâb-ı Hak o destûr-ı şecâ'at-pîşeye dâ'im

Vire 'ömr-i ebed ikbâl-i sermed 'izz-i bî-ġâye (K.5/31)

Allah'ın ihsanı ile düşmanların cefası son bulur. O'nun sonsuz affının varlığını bilen günahını saklamaz. Tövbe eder, af diler. Allah'ın lütfü ile insan gamdan kurtulur:

Güm oldı cevr u cefâsı sipîhr-i ğaddârîñ

Göründi Hazret-i Hakkıñ kemâl-i ihsânı (K.1/3)

Böyle kalur mıyız bu şeb-i gamda Sabriyâ

Yohsa şu 'â'-ı lutf-ı Hudâyı görür müyüz (G.36/5)

Hazret-i Hakkıñ kemâl-i 'afvını fehmi eyleyen

Yek-be-yek rûz-ı cezâda cürmüni ikrâr ider (K.13/4)

Bunun dışında birtakım kalıplarla da Allah lafzının kullanıldığı görülür. Tealallah, Allah Allah, Maşallah, Barek Allah, Azzek Allah gibi. Bunlar birer şaşkınlık, hayranlık, hoşlanma göstergesi olarak kullanılmıştır:

Allâh Allâh nedir ol hüsn-i tevâzu o kerem
Görmedik gayrde bu vaz '-ı pesend-âsârı (K.17/31)

Azzek Allâh zihî tûğ-ı zafer-pîrâ kim
Feth u nusretidir anıñ bedreka-i rehvârı (K.17/48)

1. 1. 3. Melekler

Melekler, Allah'ın nurdan yarattığı varlıklardır. Mecazen ise yüzü, huyu güzel olan, temiz yaratılışlı varlıklar ve güzel kadın anlamında kullanılır. Divanda melekler çeşitli isim ve sıfatlarla yer almışlardır. Hûrî, hûrî cemâl, perî, perî-çehre, perî-zâd, perî-rû, perî-peyker, lâhut, ferîşte, kudsiyân, melek-hû, melek-simâ, melek-sîret, melek-hisâl, ferîşte-aferineş gibi:

Sen ol müşîr-i melek-hû hidivv-i hoş-gûsun
Ki oldu halk-ı cihân hulkunuñ senâ-hânı (K.1/40)
Keşşân-ı râz-ı mübhem-i lâhûtiyân kim
Her nutkı mâye-bahş -ı dil-i kudsiyân olur (K.22/46)

Divan edebiyatında sevgili, daha çok hûrî ve perî kelimesiyle meleğe benzetilir. Saflığı, yüz güzelliği ile ele alınır. Sabrî'nin şiirlerinde de bunu görmek mümkündür.

Ravza-yı Rıdvâna beñzetsem n'ola ruhâsrını
Kâmetiñ Tûbâ lebiñ Kevserdir ey hûrî cemâl (G.57/3)
N'ola müştâk-ı dîdârıñ olursa ser-te-ser 'âlem
Perî-rû bir gözü âhû meleksin mâh-peykersin (G.75/4)

Bu kullanışların yanı sıra Sabrî divanında Cebrail'e de yer vermiştir. Cebrail namus-ı ekber olarak geçer. Allah'a en yakın ve en büyük olan melek olarak tanımlanır. Bismillah'ın en büyük askeri bir yerde bayrak kaldırırsa Cebrail onun yanında hızlı bir şekilde peyda olur. Bu durum Hz. Muhammed'in savaşlarda Allah'tan yardım istemesi üzerine Cebrail'in aniden ortaya çıkmasına benzemektedir:

Rikâbında olur nâmûs-ı ekber peyk-i çâpük-rev

'Alem kaldırsa bir yerde sipeh-sâlâr-ı bismillâh (Tv.1/6)

Sabrî, divanında sihir yapan melekler olarak bilinen Hârût ile Mârût'a da yer verir. Hârût ile Mârût sihir ve büyü yaptıkları için Allah tarafından kıyamete kadar kalmak üzere Babil'de bir kuyuya haps edilmiştir¹. Divanda Hârût ile Mârût, rûh-ı Hârût, dil-i Hârût, sihr-i Hârût olarak geçer. Divan şiirinde şairler, Hârût ile Mârût söz konusu olunca genellikle bunları birer kıyaslama amacı ile kullanırlar. Bir beyitte Sabrî, sihir yapan şair olarak kendini gösterirken Hârût ile Mârût'un onun bu sihrine hayran olduğunu söyler:

Kâmkârâ benem ol şâ'ir-i sâhir kim olur

Sihri-i endişeme Hârût ile Mârût hayrân (K.11/22)

Benem ol şâ'ir-i sihr-âferîn kim

İder tab'im dil-i Hârûtı ebkem (K.14/23)

1. 1. 4. Peygamberler

Sabrî, divanında bazı peygamberlere de yer vermiştir. Hz. Muhammed, Hz. Yusuf, Hz. İsa, Hz. Meryem, Hz. Musa ve Hızır peygamber divanda yer alan peygamberlerdir.

1. 1. 4. 1. Hz. Yûsuf

Sabrî, sadece iki beyitte Yûsuf peygambere yer vermiştir. İlk beyitte Yûsuf gibi zindanda olduğunu dile getirir. Babası Yakub Peygamber, Yûsuf'a kardeşlerine nazaran daha büyük bir sevgi ve ilgi besliyordu. Yûsuf peygamber divan şiirinde güzelliği ile övülen ve anılan bir peygamberdir. Bunun neticesinde Yûsuf peygamber kardeşleri tarafından haset sebebiyle kuyuya atılır. O kuyu ona zindan gibi gelir. Sabrî de bunu beytinde işlemiştir. Şair, ayrılığın verdiği acıdan ötürü ağladığını ve bunun sonucu kendisini Yûsuf gibi zindanda gördüğünü ifade eder:

Kâmkârâ aglasam her dem firâkıñla n'ola

Yûsufâsâ bu cihân sensiz baña zindân olur (K.12/15)

¹ Sedat Kardaş; *Divan Şiirinde Sihir ve Büyünün Kaynağı: Hârût ve Mârût*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Erzurum, 2013, s.29-46.

Diğer bir beyitte ise Yûsuf peygamberin güzelliğinden bahs eder. Yûsuf peygamber o kadar güzeldir ki onun bu güzelliğinin karşısında kadınlar hayranlıktan parmaklarını keserler de farkına varmazlar. Sabrî de sevgiliyi güzelliğinden ötürü Yûsuf-ı sâni olarak niteler:

Tıfl-ı nâzım hüsn-i behcetle müselleme tâzesin
Yûsuf-ı sâni dinilse nâmına şâyestedir (G.26/3)

1. 1. 4. 2. Hz. Mûsâ

Mûsâ peygamber divan şiirinde mucizeleriyle anılır. Elindeki asasının büyücüler karşısında hayret verici şekilde yılanı dönüşmesi ve büyücülerin iman etmesi; asası ile Nil nehrini ikiye ayırıp nehrin karşı tarafına geçmesi; Allah'ı görme arzusu ile Tur dağındaki konuşmanın gerçekleşmesi; yed-i beyzâ diye anılan ve sözlükte Firavun'a karşı kullandığı en parlak el olarak geçen mucizeleri vardır.

Sabrî divanında ise sadece bir beyitte Mûsâ peygamberin yed-i beyzâ ve Tur dağı hadisesine yer verir. Beyitte Sabrî kendi fikirlerinin güzelliğini ve parlaklığını över:

Husûsâ kim benem sâhib-yed-i beyzâ-yı endîşe
Fürûğ-ı fikretüm nûr-efgen-i Tûr-ı tecellâdır (K.3/40)

1. 1. 4. 3. Hz. Îsâ ve Meryem

Divan şiirine en çok konu olan peygamberlerin başında gelir. Îsâ peygamber de mucizeleriyle ön plana çıkar. Annesi Hz. Meryem'in Cebrâil aracılığı ile üflenerek hamile kalması onun bu mucizeli hayatının temelini oluşturur². Îsâ peygamber daha çok beyitlerde ölümlere can verme mucizesiyle zikredilir.

Sabrî'nin şiirlerinde Mesîhâ, nefh-i Mesîhâ, nefhâ-i 'Îsâ-i Meryem, dem-i Mesîh, Mesîhâ-dem şeklinde kullanımlarıyla karşımıza çıkar:

Habbezâ nâme-i mu 'ciz-eser u hüsn-beyân
Ki virir mürdelere nefh-i Mesîhâ gibi cân (K.11/1)

²Abdülhakim Koçin; *Divan Şiirinde Hz. İsa*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 19/2009, s. 69-104.

Bir başka beyitte ise sevgilinin dudağının etkileyici oluşunu ve yüzyıllık bir ölüyü diriltecek güce sahip olduğunu söylerken bunu İsa peygamberin nefesine teşbih ederek kullanır:

*Var mı beñzer o Mesîhâ-deme bir dilber kim
Lebleri mürde-i sad-sâleyi ihyâ eyler* (G.22/4)

1. 1. 4. 4. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed divan şiirinde şefaatçi oluşu, iyilik sahibi oluşu, güzelliği, miraç hadisesini yaşamasıyla, mucizeleriyle dile getirilir. Sabrî, divanında iki ayrı naat yazarak Hz. Peygamberin özelliklerini ve mucizelerini kaleme almıştır. Hz. Muhammed, Sabrî'nin şiirlerinde şu sıfatlarla geçer: Muhammed Mustafa, Resûlallâh, nûr-ı Muhammed, fahr-i âlem, Ahmed-i Muhtar, Mahmude's-şemâil gibi.

Sabrî, Hz. Muhammed'in kıyamet gününde ümmetinin şefaatçisi oluşunu şöyle dile getirir:

*Mültecâ-yı ma'siyet-kârân-ı haşr olsa n'ola
Şâfi'-i rûz-ı kıyâmetdir Muhammed Mustafâ* (N.1/4)
*Günehkârım şefâ'at-hâhım ol rûz-ı kıyâmetde
Beni öldürdi fîkr-i yevm-i ferdâ yâ Resûlallâh* (N.2/6)

O'nun nuruyla eşyaların var oluşunu, rahmeti ve lütfü ile ümmetini mutlu etmesini, peygamberlik tahtının süsü oluşunu çeşitli beyitlerle anlatır. Yüzünün âlemi süsleyen güneş gibi parlak olduğunu, yanağının parlak güneşin şulesi, parıltısı olduğunu dile getirir:

*Yüzüñdür âftâb-ı âlem-ârâ yâ Resûlallâh
Ruhuñdur şu'le-i mihr-i mücellâ yâ Resûlallâh* (N.2/1)

Ayrıca Hz. Peygamber'in miraç hadisesi ve ayı ikiye parçalanması hadiselerine de Sabrî yer verir. Fakat bu konu dini hadiseler alt başlığı altında ele alınacaktır.

1. 1. 4. 5. Hızır Peygamber

Divan şiirinde Hızır Peygamber denince ilk akla gelen âb-ı hayat sembolüdür. Hızır (A.S)'ın peygamber olup olmadığı tartışılan bir konudur ve dah çok peygamber

olarak bilinir. Bilindiği üzere içenlere ölümsüzlük veren âb-ı hayatı Hızır peygamber bulmuştur. Hızır peygamber, kullar sıkışınca onların yardımına yetişmesiyle bilinir. Divan şiirinde de en çok bu özelliği ile şiirlere konu olur.

Sabrî'nin şiirlerinde Hızır peygamber hızr-ı tevîk, hızrveş, âb-ı hayat, âb-ı hayvân, hayat-ı câmid, çeşme-i âb-ı hayat gibi kullanımlarla geçer. Âb-ı hayat ile Hızır Peygamber kavramlarını ayrı ayrı ele almak doğru olmayacaktır. Bu sebeple her iki kavramı birlikte anlatmak daha doğru olacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Hızır Peygamber darda kalanlara yoldaş olur. İnsanı sıkıntılardan kurtarmak için rehber olur. Sabrî şiirlerinde bu şekilde işler. Nitekim bir beytinde gönül gemisi, maksudunun sahiline demir atar ve Hızır'ın ona yardımcı olmasını diler:

*Fülk-i dil sahil-i maksûda olur lenger-zen
Hızr-ı tevîk-i delâlet ider inşâ`allâh (G.80/2)*

Bazı beyitlerde sevgilinin dudağını öpmenin âb-ı hayattan daha değerli olduğunu anlatılır:

*Şîve vü nâzı güzel tavrı müsellemler
Bûs iden leblerini âb-ı hayâtı neyler (G.22/1)*

Sevgilinin dudaklarının âb-ı hayâtı dahi susattığını, âşıklar sevgilinin dudağına eriştiğinde Hızır gibi sanki âb-ı hayâtı bulmuş olduklarını bir rubaisinde şöyle dile getirir:

*Bûs idüp hokka dehânını o şîrîn sühanî
Añladım çâşni-i kand u nebâtı bu gice
Leb-i cân-bahşını emdim o mesîhâ nefesiñ
Hızrveş buldı gönül âb-ı hayâtı bu gice (R/4)*

1. 1. 5. Çehar-yâr/Dört Halife

Sabrî, divanında çehar-yâr olarak bilinen dört halifeye de yer verir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Ömer ve Hz. Ali divan şiirinde farklı özellikleriyle ele alınır. Divanda Hz. Ömer ile ilgili herhangi bir beyit yoktur. Bunun dışında diğer halifelere yer verilmiştir.

Hz. Ebû Bekir 'sıddîk' olarak bilinir. Hz. Peygamber'in yakın dostudur. Sabrî de divanında hem bu özelliğini hem de kasideyi sunduğu Ebû Bekir Beg ile aynı adı taşımasından ötürü 'semiyy-i hazret-i sıddîk' olarak yani Hz. Ebû Bekir ile adaş olduğunu söyler. Hz. Ebû Bekir elinde olan bütün malını Allah yolunda dağıtmıştır. Beyitte Ebû Bekir Beg'in de malını Allah yolunda bol bol vererek dağıttığını dile getirir:

*Mîr-i mu 'ciz-dem semîyy-i hazret-i sıddîk kim
Mâlını şeh-râh-ı Hakka bezl ider îsâr ider (K.13/9)*

Hz. Osman, divanda İbn-i 'Affân olarak yalnızca iki beyitte geçer. Yaradılışı hoş, güzel huylu, hayâ sahibi olarak bilinir. Şair yine kaside yazdığı kişinin temiz yaratılışlı biri olduğunu vurgulamak için övdüğü kişiyle aynı adı taşımasından dolayı Hz. Osman'ın özelliğine yer verir:

*Böyle fârûk-şemâ'il bulunır mı el-hak
Kim ola hilkatı hem-hilkat-i İbn-i 'Affân (K.7/7)*

Bir başka beyitte ise Hz. Osman'ın Peygamber Efendimizin iki kızı ile evlenmesini konu eder. Fakat asıl anlatmak istediği yine kasideyi sunduğu Seyyid Osman Paşa'nın merhametli, kerem sahibi oluşudur:

*Sülâle-i şeh-i kevneyn semîyy-i zi-n-nûreyn
Kerîm-hulk kerem-pîşe mekrûmet-mu 'tâd (K.8/22)*

Hz. Alî divan şiirinde çokça işlenmiştir. Bilgili, hikmet sahibi oluşu ve savaşçı özelliğiyle daha çok öne çıkar. Sabrî'nin şiirlerinde Murtazâ, rûh-ı Murtazâ, Hz. Alî Efendi, Haydar, Zülfikâr, Kerrâr gibi sıfatlarla geçer.

Başka beyitlerde ise onun savaşçı özelliği ön plandadır. Şair, kaside sunduğu kişileri savaş meydanlarında nasıl savaştıklarını, din düşmanlarını nasıl yerle bir

ettiğini, Hz. Alî gibi güçlü, aslan gibi kuvvetli olduklarını, kılıçlarının Hz. Alî'nin kılıcı zülfikara benzediğini dile getirir:

*Gazanfer menkabet Haydar salâbet leys kuvvet kim
Hirâs-ı pençe-i kahrı ider lerzende küffârı* (K.15/25)

*Husûsâ düşmen-i dîne ne kanlar yutdurur dâ'im
Vegâda zü'l-fikâra beñzeyen şemşîr-i hûn-hârı* (K.15/27)

Bunların dışında divanda çehâr-ı yâr olarak geçen üç beyit daha vardır. Bu beyitlerin ikisinde dört halifenin Seyyid Osman Paşa'ya yardım edeceğini anlatır. Ki zaten kaside Seyyid Osman Paşa'ya hitaben yazılmıştır:

*Be-hakk-ı nûr-ı Muhammed be-hakk-ı zi'n-nûreyn
Çehâr-yâr-ı peyâmbere ider saña imdâd* (K.8/4)

*Mu'âvin olsa 'aceb mi çehâr-yâr saña
Seni müeyyid-i dîn itdi hayy-i bî-endâd* (K.8/5)

1. 1. 6. İmam Hasan ve Hüseyin

Sabrî, divanında peygamber torunları olan Hasan ve Hüseyin'e de yer verir. 'Hasaneyn aşkına' olarak geçen iki beyit vardır. Şair, Hz. Hasan'ın iç güzelliğine, Hz. Hüseyin'in kerem sahibi oluşu ve Kerbala olayına atıfta bulunur. Yine kasideyi sunduğu kişiyi anlatmak için bu ifadelerden yararlanır:

*Murtazâ hilkat Hasan sîret Hüseyyin mekrûmet
Tâhirü'n-nesl-i Muhammed necl-i Âydar-ihtisâ* (K.2/8)

*Beñzemez mi bir içim suya letâfetde teni
Hasaneyn 'aşkına seyr eyle o vech-i haseni* (G.101/1)

Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi divan şiirinde çok defa işlenmiştir. Sabrî, divanında da bu olaya işaret eden bir beyit vardır. Kaside sunduğu Veli Paşa'nın Hasaneyn aşkına bir çeşme hayrat yaptığını anlatır:

*Hasaneyn 'aşkına bir çeşme dahî itdi binâ
Rûh-ı Zehrâ'ya fedâ eyledi emvâl-i vefîr* (K.18/22)

1. 1. 7. Cennet, Rıdvân, Kevser, Tubâ

Divan şiirinde cennet çeşitli vasıtalarla şiirlerde işlenmiştir. Genellikle cennet denince akla Rıdvân, Kevser, Tûbâ gibi terimler de gelir. Şairler de bu terimleri birbiriyle bağlantılı olarak ele alırlar. Bu sebepten dolayı hepsini ayrı ayrı işlemek yerine birlikte ele almak daha doğru olacaktır.

Sabrî'nin divanında da birçok beyitte bu temalar görülür. Beyitlerde riyâz-ı Rıdvân, âb-ı Kevser, leb-i Kevser, kadd-i Tûbâ, dil-i Rıdvân, ravzâ-yı Rıdvân, behişt, Firdevs, Firdevs-i âlâ, cennet, bâğ-ı cennet, cennet-i 'ulyâ, riyâz-ı cennet, cennet-i kûy gibi adlarla zikredilir.

Cennet, genellikle sevgilinin güzelliklerini vurgulamak için kullanılır. Sevgilinin güzellik bahçesinin letafetini görenler cenneti hayal bile edemezler:

*Gören letâfet-i bâğ-ı cemâl-i cânânı
İder mi fîkr ü tahayyül riyâz-ı Rıdvân* (G.91/1)

Sevgilinin amber saçan saçlarının kokusunu alanlar bir daha cennet bahçesinin kokusunu almak istemezler:

*Dimâğ itmez riyâz-ı cennetin şebbûsına billâh
Cihânda şemm idenler zülf-i anber-bârını cânâ* (G.4/4)

Sevgilinin kapısı âşıklar için sevgiliye en yakın yerlerden biridir. Şair, sevgilinin kapısında bulunmayı cennetten daha yeğ bulur. Onlar için cennet, sevgilinin kapısının eşiğidir:

*Ey leb-i kevser melek-manzar cevân-ı bi-menend
Cenneti neyler ser-i kûyuñı seyrân eyleyen* (G.77/3)

*Cennet-i kûyuñ tefekkür eyleyüp
Murğ-ı dil uçmak diler leyl ü nehâr* (G.28/3)

Divan şiirinde sevgilinin kamet-i bâlâsını yani uzun, ince ve güzel boyunu cennette var olduğuna inanılan dalları yerin altında gövdesi yukarıda uzunca bir ağaç olan Tûbâ'ya teşbih edilir. Bazı beyitlerde Sidre ile birlikte kullanılır. Sevgilinin yanakları can veren cennet bahçesinden daha güzel, boyu Sidre ve Tûbâ'dan daha uzundur:

‘Ârızı bâğ-ı behişt-i cân-fezâdan hûbter
Sidre vü Tûbâdan olmuş kâmet-i bâlâterîn (G.71/6)

Didim ol nev-nihâl-i ‘ışveye ol kadd-i tûbâya
Baña kûyında ârâm eylemek cennetden a’lâdır (K.3/16)

Sevgilinin dudakları güzelliği ve tatlılığıyla Kevser’e teşbih edilir. Sevgilinin şarap renginde olan dudağını öpen âb-ı Kevser’i aramaz. Çünkü dudaklar Kevser’den daha tatlıdır:

Bûs iden la’l-i leb-i meygûnını
Neylesün cennetde âb-ı kevseri (G.99/2)

Ravza-yı Rıdvâna beñzetsem n’ola ruhsârını
Kâmetiñ Tûbâ lebiñ Kevserdir ey hûrî cemâl (G.57/3)

1. 1. 8. Cehennem

Sabrî’nin divanında cehennem ile ilgili mefhumlara sadece üç beyitte yer verilmiştir. Nâr-ı cahîm, terbiyet-bahş-ı cahîm ve nâr-ı cehennem olarak geçmektedir.

Şair, Vânî Mehmed Paşa için yazdığı kasidede onun lûtfünün ne kadar bol olduğunu anlatır. Şöyle ki cehennem ateşi onun lûtfünün nemiyle terbiyet bulsa kıvılcımı taze bir gonca; ateşi ise bir gül bahçesi olur:

Şereri gonca-i ter ahkeri bir gülşen olur
Terbiyet bulsa nem-i lutfi ile nâr-ı cahîm (K.6/14)

Bir başka beyitte de yine aynı mana söz konusudur. Velîyü’l-dîn Pâşâ için yazdığı kasidede bu sefer ateş taze bir sümbül olur. Ateşin dumanı gökyüzüne doğru çıkması ile bir sümbül görünümü oluşur. Şekil itibarıyla şair bu benzetmeyi yapmıştır:

Terbiyet-bahş -ı cahîm olsa nem-i lutfi eger
Tâze bir sünbül ider dûd-i kebûd-ı nârı (K.17/40)

Şair, cennet yüzlü sevgilisinden ayrı düşmüştür. Ayrılık acısıyla gönlü üzüntüden öyle tutuşmuştur ki gönlündeki ah ateşiyle cehennem ateşinin yandığını söyler:

O cennet çehrelü cânânedenden dûr oldum ey Sabrî

Yanar nâr-ı cehennem sûziş-i âh-ı derûnumdan (Mf/34)

1. 1. 9. Baht, Kader ve Kazâ

Bu üç kavram aynı anlama gelmektedir. Kader, inanılması İslâmî îman esaslarından olmak üzere insanların başına gelecek her türlü işlere dair Allah'ın ezeli hüküm ve takdiri olarak tanımlanır. Bazı şeyler vardır ki bunlar insanların iradesi dışında gerçekleşir. İnsanın doğumu ve ölmesi gibi durumlar en güzel örneklerdir.

Divan şiirinde bahtın kötü oluşuna bir isyan vardır. Şairler çektikleri acıların sebebini kötü kadere bağlar. Baht-ı siyâh, tîr-i kazâ, dest-i kader gibi kullanımlar Sabrî'nin divanda geçer.

Sabrî de aynı şekilde bir beyitte kara bahtının ona neler ettiğinden şikayet eder:

'Arz-ı hâlîme nigâh eyle nigâh

Gör ne zulm itdi baña baht-ı siyâh (K.23/3)

Sabrî bir başka beytinde tîr-i kazâdan bahseder. Kazâ okunu sevgilinin neşter gibi kaşlarına teşbih eder. Divan şiirinde müjgân âşığın canına kast etmiş bir rakip, bir ok, bir düşman, fitne çıkaran bir cadı gibi tasvir edilir. Şâir de sevgilinin bakışını dünyada hiç görmediği bir cadıya benzetir ve kirpikleri de neşter gibi keskindir:

Geçer tîr-i kazâ mânendi nişter-zâr-ı müjgânı

Cihânda görmedim cânâ nigâhıñ gibi bir câdû (G.78/4)

Kader divanda yalnızca iki beyitte dest-i kader olarak geçer. Kader, şarabın haram olduğunu ayetle belirtilmiş olup bu yüzden onu gönül alan sevgilinin hattı olarak yazmış ve kaydetmiştir:

Âyet-i tahrîm-i hamrî hâme-i dest-i kader

Sebt ü kayd itmiş de hatt-ı la 'l-i dil-cû koymuş ad (G.14/2)

1. 1. 10. Kıyâmet Günü

Sabrî'nin divanında kıyamet günüyle ilgili terimler rûz-ı kıyâmet, rûz-ı cezâ, kadd-i kıyâmet, şûr-ı kıyâmet, tâb-ı kıyâmet, âşûb-ı kıyâmet, mahşer, rûz-ı mahşer,

şûr-ı mahşer, tâ-be-mahşer gibi isimlerle geçer. Kıyâmet, dünya hayatının sona ermesi ve ölümlerin tekrar dirilip ahiret hayatının başlangıcı olarak bilinir.

Günahkâr kullar kıyâmet günü Hz. Muhammed'den şefaathçi olması için niyazda bulunur. Sabrî de dünyaya ait düşüncelerinden günahkâr olduğunu söyler ve şefaath diler:

Günehkârım şefâ 'at-hâhım ol rûz-ı kıyâmetde
Beni öldürdi fikr-i yevm-i ferdâ yâ Resûlallâh (N.2/6)

Bir başka beyitte de kıyâmetin o yakıcı harareti ortamından şair kendinin etkilenmeyeceğinden söyler ve bunun sebebini başında besmelenin şanlı hüâmâ kuşunun gölgesinin olmasına bağlar:

Seni tâb-ı kıyâmet eylemez âzurde ey Sabrî
Serinde var iken zıll-ı hüâmâ-yı şân-ı bismillâh (M.2/6)

Bunun dışında kıyâmet günü beyitlerde sevgili ile bağdaştırılarak kullanılmıştır. Sevgilinin yüzünü aşığa göstermesi sanki kıyâmeti göstermiş olduğunu, boyunun kıyâmet gibi olması, sevgilinin saçlarına tarak olması ve her bir saç telinin ona kıyâmet alameti görünmesi, ayrılığın verdiği gönül yangınından kıyâmet günündeki halkın ateşle tutuşması gibi benzetmeler yapılarak kıyâmet gününü anlatmaya çalışmıştır.

Şair, o peri gibi olan sevgilinin, yüzünün güzelliğini âşığa göstermesi ve âşığının mahşerde kıyâmet gününü yaşamış gibi olmasını dile getirir:

Ben gamgüsâre 'arz-ı cemâl itdi ol peri
Gösterdi baña rûz-ı kıyâmetle mahşeri (G.92/1)

O boyu kıyâmet gibi olan sevgiliden ayrı olan âşığın gönül ateşi kıyâmet günü halkı yakacaktır:

Hecriñle ölürsem eger ey kadd-i kıyâmet
Hep halkı yakar sûz-ı dilim rûz-ı cezâda (G.87/3)

Şair, tabiatının put hane olmasının şaşılacak bir şey olmadığını, her güzelin yüzü büyücülükte kıyâmetin kargaşalığını ve dünyanın gürültüsüne sebep olduğunu belirtir. Yani şairin hayalindeki güzeller o kadar farklıdır ki onların her biri büyü ile kıyâmeti ve dünyayı karıştırabileceklerini anlatır:

*‘Aceb büt-hânedir tab ‘ım ki her bir sûret-i hûbi
Füsûnkârîde âşûb-ı kıyâmet şûr-ı dünyâdır (K.3/44)*

1. 1. 11. Âhir Zaman

Divanda âhir zamanla ilgili tema sadece bir beyitte karşımıza çıkar. Yaşanılan son zaman olarak bilinir. Küfrün baş gösterdiği, kötülüklerin ve belanın çok olduğu bir zaman dilimidir. Divan şiirinde sevgili fitne çıkaracak güzelliğe sahiptir. Âşığına sürekli zulüm eder. Ona yüz vermez ve bu durumda âşık perişan olur. Sevgilinin saçları ve o cadı gözleri sanki birer âhir zaman fitnesi gibi düşünülür:

*Kıl ser-i zülfüñ temâşâ bak o câdû gözlere
Fitne-i âhir zamânı ‘âfet-i devrânı gör (G.24/2)*

1. 1. 12. Dînî Kitaplar

Sabrî’nin divanında yalnızca üç yerde Kur’ân-ı Kerîm ile ilgili beyit bulunmaktadır. Diğer dînî kitaplarla alakalı beyitler bulunmamaktadır.

Her surenin başında yer alan besmele-i şerîfin ne güzel bir mısra olduğunu ve onu Kur’ân’ın süslü başlığı olduğunu anlatır:

*Olur nazm-ı mübînîñ zîver-i iklîl-i ‘ünvânı
Ne gevherdir hayâl et mısra -ı dîvân-ı bismillâh (Tv.2/5)*

Şair, yine Kur’ân denince akla gelen tefsîr ile ilgili bir beyit ele almıştır. Tefsîr, Kur’ân’ın açıklaması demektir. Kasideyi sunduğu Veli Paşa’nın iyilikseverliğini anlatırken onun bu güzel vasıflarını ayetlere teşbih eder ve kendisi bunları açıklayamayacağını dile getirir:

*Neyleyim vefk-i murâd üzre ‘inâyetkârım
İdemem âyet-i evsâf-ı cemîliñ tefsîr (K.18/39)*

Son olarak şair, sevgilinin yanağını kitaba benzetmiştir. Mushaf kelimesinin bir diğer manası Kur’ân’dır. Âyet kelimesinin bir başka anlamı ise iz, nişânedir. Şair burada akla gelen anlamını değil de bir iz bir nişân olan diğer anlamını kullanarak iham sanatı ile Kur’ân ve onun âyetlerini anlatmıştır. Sevgilinin o güzel yanaklarının kitabını yazamayacağını, güzelliğinin belirtilerini bir bakışla anlatamayacağını ifade eder:

Sevdiğim mushaf-ı ruhsârını tastîr idemem
Âyet-i hüsnini bir vechile tefsîr idemem (G.63/1)

1. 1. 13. Âyet ve Hadisler

1. 1. 13. 1. Âyetler

Sabrî divanında âyetlerle ilgili terimlere sadece iki beyitte rastlıyoruz. Şair, Seyyid Osman Paşa için yazdığı kasidesinde onun yiğit ve cesur oluşunu anlatırken kılıcının dünyaya adalet getirdiğini bunu da kılıç âyeti yüzü suyu hürmetine olduğunu anlatmak ister. Divan şiirinde şairler padişahların, vezirlerin ve diğer kahramanların büyüklüğünü övmek amacıyla onların kılıçlarından bahsederler. Kılıcın bir yüzü güç, iktidar, devlet, adalet, erdem ve cengâverliği temsil ederken diğer keskin yüzü de adaletsizlik, zulüm, küfür gibi olumsuzlukların yokluğunu çağrıştıran bir sembol işlevi görür.³ Bu sebeptendir ki kılıç dünyadaki adaletsizliğe karşı savaşma konusunda bir simge olarak karşımıza çıkar. Bu konu ile ilgili birçok âyet vardır. Fakat bunların “âyet-i seyf” olarak adlandırmaları halen tartışma konusudur. Tevbe suresinin 9/5. ve 9/29. âyetleridir. “*O halde, haram aylar çıkınca artık öbür müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayıp esir edin, onların geçebileceği bütün geçit başlarını tutun. Eğer tövbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse onları serbest bırakın. Çünkü Allah gafurdur, rahîmdir*⁴”. “*Kendilerine kitap verilenlerden oldukları halde, Allah'a da, âhiret gününe de iman etmeyen, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram tanımayan, hak dinini din olarak benimsemeyen kimselerle zelil bir vaziyette tam bir itaatle, cizye verinceye kadar savaşın!*⁵”.

Sabrî de övdüğü vezirin yiğitlik sahibi biri olduğunu, kılıcının seyf ayetinin verdiği hüküm üzere dünyada adaletin göstergesini olduğunu söyler:

Sen ol dilîr-i şecâ'at-semîrsin ki şemşîriñ
Be-hakk-ı âyet-i seyf oldu dehre mâye-i dâd (K.8/3)

³ Gülçin Tanrıbuyurdu; *Klasik Türk Şiirinde Kılıç Duası*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S.9, İstanbul 2012, s.139-166.

⁴ Kur'an, Tevbe Suresi, Ayet 5.

⁵ Kur'an, Tevbe Suresi, Ayet 29.

Bir başka beyitte de haram olan şeylerin yazıldığı Tahrîm suresinden bahsedilir. Tahrîm suresi, adını Hz. Peygamber'in, helâl olan bir şeyi kendisine haram kıldığından söz eden ve “*Tahrîm Âyeti*” diye adlandırılan birinci âyetten almıştır. Tahrîm, haram kılmak demektir. *Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir*⁶. Şarap içmek dinimizce haram kabul edilir. Şair de bunu şarap değil de sevgilinin dudağındaki hatlara teşbih ederek haram olan şarabı helal gibi gösterir:

Âyet-i tahrîm-i hamrı hâme-i dest-i kader

Sebt ü kayd itmiş de hatt-ı la'li dil-cû koymuş ad (G.14/2)

1. 1. 13. 2. Hadisler

Sabrî'nin divanında doğruluğu tartışılan bir hadisten bahsedilir. Beyit kâinattaki bütün eşyaların Hz. Peygamber'in nurundan yaratıldığını dile getirir. Hadisin Arapçası şöyledir: *'levlake levlak lema halakatul eflak'*. Ancak bu hadisin doğruluğu âlimlerce tartışılmaktadır.

Şair, Hz. Muhammed'in yanağının güneşi bütün varlıkları aydınlatmasının şaşılacak şey olmadığını ve bu düşüncesini yukarıda belirttiğimiz hadise dayanarak bütün varlığın O'nun nuruyla yaratıldığını ifade eder:

N'ola pertev-zen-i ekvân olursa mihr-i ruhsârîñ

Seniñ nûruñla halk oldı bu eşya yâ Resûlallâh (N.2/5)

1. 1. 14. Dînî Hadiseler

1. 1. 14. 1. Mi'râc

Mi'râc kelimesinin sözlük anlamı merdiven, göğe çıkma olarak bilinir. Dinî terim olarak mi'râc hadisesi Hz. Muhammed'in Recep ayının 27.gecesinde Cebrail ile birlikte arşa çıkıp Allah ile görüşmesi ve tekrardan geri dönmesi olayını anlatır. Allah'ın mi'râc hadisesini bilmesinden ötürü nuh felek olarak tabir edilen dokuz felek birden aydınlanır ve böylece Hz. Peygamber'in yolunu açık eder:

⁶ Kur'an, Tahrîm Suresi, Ayet 1.

Muhakkak idi mi 'râc-ı şerîfîñ 'ilm-i Mevlâda

Anıñcün nuh felek oldu mu 'allâ yâ Resûlallâh (N.2/2)

Mi'râc hadisesinin işlendiği beyitlerde çoğunlukla Refref tabiri yer alır. Refref, Hz. Muhammed'in mi'râcı zamanında bindiği dört binekten sonuncusu olarak bilinir. Sabrî de kendi fikirlerini mi'râca çıkma gibi özel ve değerli olduğunu ve kim bu yolu takip ederse o kişi Refref hayalinin atıyla dost olacağını anlatır:

Her kim olursa pey-rev-i mi 'râc-ı fikretim

Rahş-ı hayâl-i Refref ile hem- 'inân olur (K.22/8)

1. 1. 14. 2. Ayın İkiye Bölünme Hadisesi

Hz. Muhammed'in bir başka hadisesi ise ayı ikiye bölmesidir. Müşrikler, Peygamber'den dolunayı parçalamasını ister. Bunun karşılığında iman edeceklerini söylerler. Allah bu hadisenin gerçekleşmesini Cebrail aracılığıyla Peygamber'e bildirir. Dolunay ikiye bölünür. Müşrikler bunun bir sihir olduğunu ve Hz. Muhammed'i sihirbazcı olarak suçlarlar. İman etmezler. Kamer suresinde bu hadise anlatılır. Divan şiirinde olduğu gibi Sabrî'nin divanında da bu hadiseyi ifade eden bir beyit bulunmaktadır. O mübarek parmağı işaret ederek parlak ay iki parça olur; bunu gören genç yaşlı herkes şaşkınlıklarından parmaklarını ısırır:

Dü-şakk itdi meh-i garrâyı engüşt-i hümayûnuñ

Isırdı parmağıñ her pîr ü bernâ yâ Resûlallâh (N.2/3)

1. 1. 14. 3. Tûr-ı Sînâ Hadisesi

Hz. Musâ'nın Sînâ yarımadasında Allah'ı görme arzusu içinde olması ve Tûr dağı denilen bu dağda arzusunun gerçekleşmesini ve o dağın dahi Allah'ın tecelli oluşuna dayanamayıp parçalanması olayıdır. Hz. Musâ'nın bir başka mucizesi ise yed-i beyzâ olarak bilinen parlak, beyaz elidir. Kur'ân'da şöyle ifade edilir: *Bir de elini koltuğunun altına sok ki, bir başka mûcize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlıkta çıksın! Tâ ki, Sana en büyük âyetlerimizden bazılarını gösterelim.*" (Tâhâ, 22-23)

Sabrî de bir beyitinde hayallerin mucizeli elinin sahibi kendi olduğunu; Tûr dağında beliren ışıgın ise fikirlerinin nuru olduğunu söyleyerek Hz. Musâ'ya telmihte bulunur:

Husûsâ kim benem sâhib-yed-i beyzâ-yı endîşe
Fürûğ-ı fikretüm nûr-efgen-i Tûr-ı tecellâdır (K.3/40)

1. 1. 14. 4. Belkîs

Sabrî, divanında rivayetlere göre Süleymân Peygamber'in kızı olan Belkîs'a da yer vermiştir. Onun güzelliğine ve ahlakına teşbihte bulunur. Divanın tevârih bölümünde yer alan 4.tevârihte Mehmed Nûri Beg'in kızının doğum tarihini tarih düşürme metodu ile yazmıştır. Allah'ın ona güzel bir kız verdiğini ve kıza Belkîs'in dadı olmasını uygun görür:

Hudâ virdi aña bir duhter-i pâkize-gevher kim
Sezâdır dâdısı Belkîs olursa fart-ı 'ismetde (T.4/4)

1. 1. 14. 5. Kârûn

Divan şiirinde Karun zenginliğin ve zenginlik ile kibirlenmenin, gururlanmanın, inkârcılığın simgesi olarak beyitlerde işlenilir. Karun, Hz. Musa ve Hz. Harun'un Allah'tan alıp insanlara sunduğu emirlere karşı çıkıp adı geçen peygamberlere karşı isyan bayrağı açan kişi olarak bilinir. Kur'ân'da birçok ayette adı geçer. “Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: “Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez⁷”.

Sabrî bir beyitte sevgilinin kapısının tozu toprağı âşığa mutluluk ve izzettin kimyası olduğunu, sevgilinin şehrindeki bir taşı dahi Kârûn'un hazinesine değiştirmeyeceğini söyler:

Hak-i kûyûn kîmyâ-yı 'izz ü devletdir baña
Kenz-i Kârûn'a değışmem âsitânûn sengini (G.102/2)

1.1.15. Dinî Geceler

1. 1. 14. 1. Kadir Gecesi

Kadir gecesi Ramazan ayının 27. gecesinde Kur'ân-ı Kerim'in inmeye başladığı gece olarak bilinir. Divan şiirinde sevgilinin saçının siyahını ve değerini

⁷ Kur'an, Kasas Suresi, Ayet 76.

anlatmak amacıyla şairlerce çokça kullanılır. Sabrî de aynı çizgide şeb-i kadr, leyle-i kadr gibi isimlerle Kadir gecesinin yüceliğinden bahseder.

Şair, sevgilinin o berrak boynunu bayram sabahına; siyah zülfünü de Kadir gecesine benzetir. Çünkü gece anlamını ifade eden kelimeler olarak kullanılan leyl ve şeb kelimeleri siyah, kara anlamlarına da gelmektedir. Bu sebepten dolayı şairler sevgilinin saçlarını anlatırken bu kullanımdan çokça faydalanırlar.

*Letâfetde sabah-ı 'ıddir ol gerden-i berrâk
Şeb-i kadre müşâbihdir ser-i zülf-i siyehkârı* (K.15/39)

Bir başka beyitte de şair sevgilinin boynuna düşen kâküllerinin siyah rengini izleyince onları Kadir gecesine ve bayram sabahına benzetir:

*Leyle-i kadre sabâh-ı 'ide teşbih eyledim
Seyr idince gerdeninde perçem-i şeb-rengini* (G.102/5)

1. 1. 16. Ka'be

Müslümanlarca kutsal mekân olarak kabul edilen Ka'be divan şiirinde çeşitli benzetmelerle çokça kullanılmıştır. Sabrî'nin divanında da iki beyitte Ka'be konusu işlenmiştir. Sabrî, Veli Paşa için yazdığı kasidenin methiye bölümünde onun makamını över. Onun yüksek mihrap ve minberini beyt-i ma'mûra yani Ka'be'ye teşbih eder:

*Nedir ol minber-i vâlâ o mu'allâ mihrâb
Beyt-i ma'mûra olursa n'ola mânend ü nazîr* (K.18/31)

Bir başka beyitte ise âşığın sevgiliye isyanı vardır. Sevgili, âşığın sürekli eziyet ve cefa eder. Ona yüz vermez. Bu eziyeti karşısında da âşık isyan eder. O şuh tabiatlı sevgilinin evi Ka'be de olsa o bir türlü kâfirliğinden vazgeçmez:

*Sen yine kâfirliğin terk eylemezsin bir nefes
Olsa da ey şûh-ı ser-keş Ka'be bünyâdın seniñ* (G.50/3)

1. 1. 17. Namaz

Sabrî'nin divanında namaz konusunda pek fazla beyit olmayıp sadece bir beyitte namaz mazmunu bulunmaktadır. İnsanın Allah ile en yakın olduğu an kibleye yönelip secdeye gittiği andır. Ellerini açıp niyazda bulunur. Arzularının

gerçekleşmesi için Allah'tan medet umar. Teveccüh ile O'na secde edip ettiği duaların kabulünü bekler ki burada tevekkül devreye girer. Şair de bu konuyu beytinde işler. İnsan, tevekkülün yüce kiblesine diz çöküp teveccüh ile yüz sürerek duada bulunursa eğer arzusuna ve huzura ulaşacağını ifade eder:

Rû-mâl-ı teveccühde bulur matlab u kâmi
Zânû-zede-i kible-i vâlâ-yı tevekkül (G.56/2)

1. 1. 18. Oruç ve Bayram

Oruç, Müslümanların Ramazan ayında belli bir süre içinde yiyip içmesinin yasak olduğu zaman dilimidir. Nefsi terbiye etme açısından önemlidir. Beyitlerde humâr-ı rûze, şeh-i sıyâm, meh-i sıyâm gibi isimlerle kullanılır. Bu ayda içkinin yasaklanmış olması divan şairlerine konu olmuştur. Nitekim Sabrî bir beytinde oruç ayının kendisine sıkıntı verdiğini ve bayram günlerinin sevincini kendine daha uygun olduğunu söyler:

Sıklet gelür derûnuma şeh-i sıyâmda
Eyyâm-ı îd-i rûh- fezâ meşrebimcedir (G.20/4)

Bir başka beyitte oruç ayı bitince sevgilinin dudağını öpeceğini ve şaraba olan niyetini belirtir:

Çıksun meh-i sıyâm aluruz bûs-ı la 'lini
Nûş-ı şarâb-ı nâba yine niyyet eyledik (G.48/4)

Şairler, oruç ayının verdiği sıkıntılardan ve yasaklardan bayramdan sonra kurtulacaklarını sık sık şiirlerde dile getirirler. Bu sebepten bayram konusu ile oruç ayını aynı başlık altında incelemek daha doğrudur.

Sabrî, bir gazelinin tamamında bayramdan sonra neler yapacağını anlatır. Sevgiliyi öpme arzusu, şarap kadehlerin dönmeye başlaması ve sevgilinin dahi bu coşkudan utanma duygusunu gösteremeyeceğini, meyhane kapılarının açılmasıyla başların sarhoş ve şarapların yumuşak bir tat verme özleyişini anlatır:

Şüphe yok bûs-ı leb-i cânâne bayrâm irtesi
Devre başlar sâgar u paymâne bayrâm irtesi (G.100/1)

Mest-i nâzım ref' olur senden dahi şerm u hicâb
Câm-ı mey çıksun hele meydâne bayrâm irtesi (G.100/2)

Kelle germ u bâdeler nerm oldığıñ seyr eylesek
Âh açılsa der-i meyhâne bayrâm irtesi (G.100/3)

Başka bir beyitte Sabrî, mecliste yakut renkli kadeh varken mercan tespihe el değmeyeceğini ifade eder:

Var iken meclisde devr-i sâgar-ı yâkût-fâm
El deger mi sübha-i mercâne bayrâm irtesi (G.100/4)

1. 1. 19. Put

Put kelimesi akla gelen ilk anlamının dışında bir de güzel anlamı bulunmaktadır. Divan şiirinde de genellikle bu anlamı üzerine beyitler yazılır. Sevgili puta benzetilir. Beyitlerde büt-i nâz, büt-i tersâ, büt-i gül-i ruhsâr, büt-i mekkâr, büt-i tannâz, sanem gibi isimlerle anılır. Puta benzeyen sevgili vefasızdır, acımasızdır:

Bî-mürüvvetdir o tıfl-ı nâzı öğretmeñ baña
Bî-vefâdır ol büt-i tannâzı öğretmeñ baña (G.3/1)

Sevgili çok güzeldir. Gözleri, ağzı, ince belli ve nazlı oluşu şiirlerde işlenilir. Sevgilinin bu eşsiz güzelliği âşığı hayrete düşürür.

Bel bel kemâl-i hayretile bakdım âh âh
Mû-yı miyâmı ol büt-i nâzıñ pek incecik (G.54/2)

Gizlü bir nîm tebessüme tahammül itmez
Tengdir tâ o kadar ol büt-i nâzıñ deheni (G.101/2)

Şair bir beyitte Hristiyan bir sevgiliden bahseder. Hristiyan bir güzele gönlünü kaptırdığını, sevgilinin belli ki ona yüz vermemesinden dolayı yüz parça olmuş gönlünün çan gibi inlediğini söyler:

Bir büt-i tersâya meyl itdi dil-i âvâremiz
Çâñ gibi iñler yatur bu sîne-i sad-pâremiz (Mf/14)

1. 1. 20. Deccâl

Kıyametten önce gelip Hz. İsa tarafından öldürülecek olan yalancı ve zararlı şahıs, yalancı Mesih olarak sözlükte geçer.

Sabrî'nin divanında sadece iki beyitte görülür. Deccâl-sîret ve deccâl şem'âil gibi ifadelerle yer alır. Kötü kişileri anlatmak amacı ile kullanır. Nerede bir deccâl gibi biri varsa onların emel kadehlerini feleğin baş aşağı etmesini anlatır:

*Kande bir deccâl-sîret dîv-fitrât var ise
Sâğar-ı âmâlini devr-i felek serşâr ider* (K.13/32)

1. 2. TASAVVUF

1. 2. 1. Âşık

Âşık, dünya nimetlerinden kendini arındırmış, sevgiliden gelen her türlü cefaya razı olan ve onun aşkıyla mest olan kişidir. Âşık ehl-i dildir, muhabbet ehlidir, ümit ehlidir, takva ehlidir, marifet ehlidir, hüner ehlidir ve kemal ehlidir.

Şair bir beytinde feleğin gönül ehline zulmedemeyeceğini dile getirir:

*Öyle pür emn ü emân oldu cihân kim gerdûn
İdemez ehl-i dile vaz '-ı mezâlim kârı* (K.17/6)

Sevgilinin köyündeki âşıklar gece gündüz taşta yaslanır. Çünkü sevgilinin kapısının önündeki taşlar muhabbet ehlinin yumuşak yastığı olur:

*Rûz (u) şeb taş yaslanur üftâdegân-ı kûy-ı yâr
Bâliş-i nermi muhabbet ehlinin sengîn olur* (G.16/4)

1. 2. 2. Dünyâ

Divanda felek, gerdûn, çarh-ı felek, gerdûn-ı dîn, devr-i felek, gibi isimlerle geçen dünyâ tıpkı sevgili gibidir. Cefa vericidir ve âşığın yüzünü güldürmez. Kara bahtı insanlara sunmasıyla anılır:

*Göstermedi bir kerre güler yüz aña gerdûn
Mahzûn-ı mihen-hâne-i âlâm-ı zamândır* (K.10/4/4)

Bir beyitte sevgili feleğe benzetilir. Onun gibi şuh tabiatlı ve cefa verici olmasını anlatır:

*Söyle ey şûh-ı felek-meşreb nedir adîñ seniñ
Kimden öğrendin cefâyı kimdir üstâdîñ seniñ* (G.50/1)

1. 2. 3. Aşk Yolu-Tarîk

Sevgiliye ulaşmanın yolu çeşitli mertebelerden geçerek olur. Bu yolda âşığın işi daima cefa çekmektir. Âşığın gönlünde her ne pahasına olursa olsun sevgiliye -bu sevgili ilâhî veya beşerî olabilir- ulaşma arzusu vardır. Tasavvufta tarîk olarak belirtilen yol Sabrî'nin divanında râh olarak geçer. Râh-aşk, râh-ı tahassür, râh-ı tama', râh-ı Hakk, râh-ı muhabbet gibi isimlerle ifade edilir.

Aşkın yolunu sık sık gezenler divâne Sabrî gibi rezil olur:

Geşt idenler râh-ı 'aşkı dem-be-dem

Sabri-i şeydâ gibi rüsvâ gerek (G.53/5)

Muhabbet yolunda canını feda etmeyenlerin emellerinin köyüne varamayacaklardır ve sevgiliye kavuşamayacaklardır:

İtmeyen cânını şeh-râh-ı muhabbetde fedâ

Kûy-ı maksûda varup vâsıl-ı cânân olmaz (G.37/2)

1. 2. 4. Dergâh, Tekke

Sabrî'nin divanında tekke ve dergâh tasavvufî anlamda ele alınmamıştır. Kaside sunduğu kişilerin dergâhını ve Allah katını işaret eder. Nitekim Ebû Bekir Beg'e sunduğu kasidesinde onun iyilik ve cömertliğini ifade ederken onun dergâhının kapıcısı yine cömertliğiyle övülen Hâtem'i gösterir:

Göreydi lutf u ihsân u 'atâsın

Olurdu bende-i dergâhı Hâtem (K.14/17)

Yine bir beyitte Sabrî dua etmek için elini parlak gökyüzüne açar ve burayı dergâh olarak niteler:

Yeter tasdî'i terk eyle du'â hengâmıdır Sabrî

Elin aç sıdk u ihlâs ile dergâh-ı mu'allâya (K.5/30)

Sabrî tarih düşürme ile ilgili yazdığı bir gazelinde Muhammed Ayetullah Beg'in Dilekli baba dergâhını onarım tarihini düşer:

Ferah virdi Dilekli Baba dergâhına âsârı

Muhammed Âyetullâh Beg bu kasrı eyledi âbâd (T.5/7)

1. 2. 5. Ma‘rifet

Ma‘rifet, herkesin yapamadığı işleri yapabilme ustalığı, hüner sahibi olma anlamına gelir. Ma‘rifet sahibi kişi dünyaya ve nefsanî şeylere meyletmez, Allah’tan gelen her şeye razı olur.

Sabrî divanında bu konuya yer verir. Hüner ehlinin dünyanın ma‘rifet hanesinde daima uzlet köşesine çekilip hayretle tövbe zikrini çektiklerini ifade eder:

*Bu ma‘ârif-hâne-i ‘âlemde erbâb-ı hüner
Dem-be-dem peygûle-i hayretde âh u zâr ider* (K.13/31)

Bir başka beyitte ma‘rifetin susamış dudakları sabah akşam dillerini tövbe suyu ile yıkarlar:

*Nitekim leb-teşnegân-ı ma‘rifet leyl ü nehâr
Dillerin şûyîde-i seylâb-ı istiğfâr ider* (K.13/35)

1. 2. 6. Tevekkül

Tevekkül, kulun Allah’a olan samimiyetini gösterir. Teslimiyetin göstergesidir. Sabrî’nin divanında tevekkül redifli bir gazel yer alır. Ona göre tevekkül eden gönül nasipsiz kalmaz; çünkü tevekkül ismi arzuların iksiridir:

*Bî-behre kalur mı dil-i gûyâ-yı tevekkül
İksîr-i murâdât iken esmâ-yı tevekkül* (G.56/1)

Tevekkülü dilinin güzel süsü edenler asla dünyaya meyletmez:

*Ârâyîş-i devrâne nigâh eylemez âsla
Bir dil kim ola nâdire-pîrâ-yı tevekkül* (G.56/4)

Bir başka beyitte de tevekkül keyif veren şaraba benzetilir. Bu sayede gönülde gam giderilir:

*Dilden giderir cümle hümûm ile gumûmı
Keyfiyyet-i peymâne-i sahbâ-yı tevekkül* (G.56/5)

1. 2. 7. Zâhid, Sûfi, Şeyh, Vâiz

Bu tipler divan şiirinde bencillikleriyle, rint meşreplileri eleştirme yönleriyle, gösteriş amaçlı ibadetleriyle ve beyitte anlamı kuvvetlendirmek için

karşılaştırmalarda kullanılmıştır. Bu sebepten dolayı aynı başlık altında işlemek doğru olacaktır. Be sūfî, sūfî-yi riyâ girdar, vâiz-i hod-bîn gibi kullanımlar Sabrî divanında geçmektedir.

‘Âlem baştan sona o kadar neşe ve sarhoş olmuş ki bunu gören şeyh zikir yerine müzik nağmesini; vâiz imame ve misvakını kudüm ve mızrap yapmış; zâhid ise yüz taneli tövbe tespihini çekmek yerine şarap kadehini çevirmektedir:

*Öyle ser-germ ü neşât oldu ser-â-pâ ‘âlem
Ki gören mest-i mey-âşâm sanur huşyârı* (K.17/7)

*Şeyhi gördüm o kadar hurrem u şâd olmuş kim
İtmiş evrâde bedel nâğme-i mûsikârı* (K.17/8)

*İtdi ‘immâme vü misvâkı kudüm u mızrâb
Vâ ‘iziñ kalmadı kalbinde riyâ âsârı* (K.17/9)

*Devr-i peymâne-i sahbâya değişdi zâhid
Gerdiş-i sübha-i sad-dâne-i istigfârı* (K.17/10)

Şair, bir başka gazelinde sevgiliden çektiği cefaları anlatırken bir beyitte sūfiye sitem eder. Sūfî her türlü cefaya katlanırken şair sevgilinin somurtmasına bile katlanamaz ve sūfiye eşek huylu ve edepsiz biri olarak seslenir:

*Be sūfî kim çeker vech-i ‘ubûsun
Ne har meşreb ne şahs-ı bî-edebsin* (G.76/4)

Bir başka beyitte şair, sūfiye âşık olmaktan kaçınmasını öğütler. Çünkü o ebru kaşlı sevgili cefaları sonucunda sūfiyi kepaze edecektir:

*Olma hazer it çille-keş-i ‘aşkı be sūfî
Eyler seni âhir o kemân-ebru kepâde* (G.87/6)

1. 2. 8. Zühhd ve Takva

Zühhd, her türlü dünyevi işlere yüz çevirip Allah’a kulluk etmek; takva ise Allah’tan korkup onun yasakladığı şeyleri yapmama olarak tanımlamak mümkündür.

Sabrî bir kasidesinin ilk üç beytinde şarabın verdiği neşeyi anlatırken dördüncü beyitte bu neşeli zamanda gönlü kırık kimsenin kalmadığını eğer varsa da onların zühhd ve takva sahibi kişilerin olduğunu anlatır:

*Bu devr-i dil-güşâda dil-şikeste kalmadı aslâ
Eger işkeste-hâtır var ise zühd ile takvâdır* (K.3/4)

Sevgili afet gibidir. Âşık, gönlünü afet gibi güzel sevgiliye kaptırır. Onun o gamzeleri âşıkta olan takvayı yok eder:

*Riyâ cellâdı takvâ hırsızı bir 'âfet-i dînsin
Ne kâfirsın ne sâhirsın ne câdû-yı füsûngersin* (G.75/3)
*Kapıldım el-amân bir âfet-i devrâne ben şimdi
Ki her bir gamzesi düzd-i riyâ cellâd-ı takvâdır* (K.3/11)

1. 2. 9. Akıl ve 'Ârif

Âşık, sevgilinin güzelliği karşısında aklını yitirir. Sabrî de beyitlerinde bu temayı işler. Sevgilinin sihirli gözleri, saçlarının kâkülleri âşığın aklını perişan eder:

*Âşüfte itdi göñlümi sehhâr gözleriñ
Yağmaya virdi 'aklımı mekkâr gözleriñ* (G.47/1)
*Çeşm-i mestiñdir beni ser-mest u hayrân eyleyen
Kâküliñ sevdâsıdır 'aklım perîşân eyleyen* (G.77/1)

Bir başka beyitte 'ârif olanın dünyanın mutluluklarına tamah etmeyeceğini, akıllı olanın ise bu dünyada mesut olmayacağını ifade eder:

*İkbâl-i dehre 'ârif olan ragbet eylemez
Âkil bu köhne hânede mesrûr olur mu hîç* (G.11/2)

1. 2. 10. Semâ'

Mevlevilik tarikatına ait olan semâ' zikri tarikat ehlinin şevk ile ayakta dönerek ifa ettiği bir törendir. Sabrî'nin divanında yer alan Veli Paşa için yazılmış bir kasidede semâ' zikrine yer verilir. Bir tekke yaptıran Veli Paşa Hz. Molla'ya tasavvufi deyimle soyunur. Ona esir ve köle olanlar semâyâ başlamalarını anlatır:

*Ya 'ni bir tekye-i vâlâya idüp sarf-ı himem
Eyledi Hazret-i Mollâya kemâl-i tevkîr* (K.18/24)
*Başlasa şevk ü sürûr ile semâ'a ne 'aceb
Hubb-ı hünkâr-ı cihândâra olan bend ü esîr* (K.18/25)

1. 2. 11. Din Adamları

Sabrî'nin divanında Lutfullah Efendi, Muhyiddîn-i Arâbî, Hz. Molla, Dilekli Baba gibi tasavvuf ehli kişiler de mevcuttur. Bu şahsiyetler hikmet ve irfan sahibi özellikleriyle beyitlerde yer alır:

Hazret-i Yûsuf Efendi o hikem-perver kim
Olsa Muhyi 'd-dîn olur ana kerâmetde nazîr (K.18/35)

Eylemek lâzım degil tafsil-i hâl
Eyle Lutfullâh efendîden su 'âl (K.16/59)

1. 2. 12. Ricâlu'l-gayb

Gayb erleri olarak bilinen ricâlu'l gayb terimi tasavvufî düşünceye göre Allah dostu olup insanlarca bilinmez ve görünmezdirler. İnsanların yapamadıklarını yapma kabiliyetlerine sahiptirler. Üçler, yediler ve kırklar olarak bilinirler. Sabrî divanında sadece yediler ile ilgili bir beyit bulunmaktadır:

Yediler söyledi târîhini cây-ı garrâ
Bu kerâmât degil kâbil-i vasf u tahrîr (K.18/32)

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUM VE TOPLUMA AİT UNSURLAR

2. 1. ŞAHISLAR

2. 1. 1. Tarihi Şahsiyetler

2. 1. 1. 1. Devlet Adamları

Sabrî'nin divanında daha çok kaside sunduğu devlet adamları yer almaktadır. Şair, yaşadığı Mora'ya görev için gelen devlet büyüklerine onların özelliklerine atıfta bulunarak kasideler yazmıştır. Seyyid Mustafa Paşa, Mehmed Paşa, Seyyid Osman Paşa, Veliyyüddin Paşa, Gazi Hüseyin Paşa, Seyyid Ali Efendi, Ebubekir Bey, Paşo Bey, Yusuf Efendi gibi devlet adamlarını sayabiliriz.⁸

2. 1. 1. 1. 1. Seyyid Mustafa Paşa

Divanda Mustafa Paşa adı altında üç şahıs vardır. Bunları tek tek ele almak yerine hepsinde aynı konunun işlenmesi itibarıyla birlikte ele almak doğu olacaktır. Bu paşalar Mora'da kaymakam ve valilik mertebesinde görevlerde bulunurlar. Şair, Seyyid Mustafa Paşa'nın cömertliğini, bilgili oluşunu, benzerinin olmayışını, ilim ve hikmette üstün biri olmasından dolayı Aristo'yu onun kapıcısı olarak gösterir:

*Müşîr-i menkabet-âmûz-ı 'ilm-i hikmet kim
Sezâdır olsa Aristo derinde derbânı* (K.1/23)

Bir başka beyitte de yine onun zekâsı gibi bir zekânın olmadığını; cömertlikte eşi benzerinin bulunmadığını söyler:

*Zekâda fîkr ü tedâbirde misli yok el-hak
Sehâda lutf (u) 'atâda bulunmaz akrânı* (K.1/29)

Kasidenin ilerleyen bölümlerinde kendinin yardıma ve onun lutfuna ihtiyacı olduğunu dile getirir. Sabrî, gözlerinden rahatsızdır. Bu durumdan dolayı Paşa'dan kendisine yardım etmesini ister:

*Remedden oldı dü çeşmim esîr-i zîr-i sebel
Terahhüm it bu dil-i efkâra ey kerem-kânı* (K.1/45)

⁸ GÜVEN, H. Feridun, *Mehmet Emin Sabrî Divan-ı Sabrî ve Tuhfe-i Sabrî*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014.

Diğer Mustafa Paşa ile ilgili kasidelerde de aynı konular işlenmiştir. Onların cömertliğini ve büyüklüğünü över. Arzularını dile getirir.

2. 1. 1. 1. 2. Gazi Hüseyin Paşa

Gazi Hüseyin Paşa 18.yüzyıl kaptan-ı deryalarındandır. Sabrî'nin ona sunduğu bir kaside ve rubaisi vardır. Donanma ile Çamlıca Adasına geldiğinde kendilerine takdim etmiştir. Şair kasidesinde de onun kaptanlığını övmektedir. Adaletli oluşundan ve savaşçı bir kaptan oluşundan bahseder. Onun okunun hayali dahi düşman askerlerine dünyayı dar eder:

Kapûdan-ı mağâzî-pîşe dâdâr-ı dilâver kim

Hayâl-i tîğî teng itdi cihânı cünd-i a'dâya (K.5/1)

Şair bir başka beyitte onun cömertliğini anlatır. Onun gibi bir cömertlik denizini görmediğini ve hiçbir denizde böyle değerli bir inci olmadığını anlatır:

Nazîrin bendeñiz hiç görmedim ol kulzüm-i cûdın

Deñiz var ise görmüş böyle bir dürr-i girân-mâye (K.5/8)

Yine Sabrî kasidesini sunduğu Hüseyin Paşa'ya arzusunun olduğunu söyler. Gönlünde ayaklarını öpme arzusu vardır ve devletin dergâhına sığınmak ister:

Şu deñlü dilde vardır ârzû-yı pâý-bûsuñ kim

Değişmem dergeh-i devlet-meâbîñ bâğ-ı me'vâya (K.5/25)

Bu beyitten sonraki beyitlerde de şair arzularını dile getirir.

2. 1. 1. 1. 3. Vânî Mehmed Paşa

19.yüzyılın başlarında Mora'da valilik yapmıştır. Vanlı olduğundan dolayı Vânî denmiştir. Onun devrinde halk ve yöneticiler sevinçli; dünya ise bolluk içindedir:

'Ahd-i 'adlinde reâyâ vü berâyâ mesrûr

Devr-i cûdında cihân muğtenem-i nâz u na'îm (K.6/4)

Bir başka beyitte lutfunun etkisi anlatılır. Onun lutfunun suyu gül bahçesine işlese taze gül yaprağının üstündeki jaleler dizilmiş birer inci olur:

Âb-ı eltâfi eger gülşeni itse sîr-âb

Jâleler berg-i gül-i terde olur dürr-i nazîm (K.6/11)

2. 1. 1. 1. 4. Seyyid Osman Paşa

1803'lü yıllarda Mora'da iki yıl boyunca valilik yapmıştır. Sabrî bu süre içinde kendisine iki kaside sunmuştur.

Osman Paşa'nın adaletinden halk memnun haldedir. Kahrının şiddetinden de düşman askerleri titrer:

Eser-i 'adli ile cümle ehibbâ memnûn
Sadme-i kahrı ile leşker-i a'dâ lerzân (K.7/8)

Paşa zayıfların, gariplerin yanındadır. Bunu anlatırken karınca ve aslan benzetmesinden yararlanır. Onun o himmetli bakışı zayıflara çevrilse aslanpençesi dahi zavallı karıncaya galip gelemmez:

Eylese sû-yı zaîfâne nigâh-ı himmet
Mûr-ı nâ-çîze tağallüb idemez şîr-i jiyân (K.7/11)

Paşa, valiliği zamanında birçok iftiraya maruz kalır. Sabrî ise tam aksine Paşa'nın yanındadır. Düşmanlar ne söylerse söylesinler Sabrî can ve gönülden Paşa'ya bağlı olduğunu söyler:

Ko ne söylerse disûn düşmen-i bed-hâhım olan
Bendeyim ben saña ey kân-ı kerem ez dil ü cân (K.7/30)

Bir başka beyitte Mora adasını haydutlardan temizleyip yeniden canlandırdığını ifade eder:

Morâ cezâresini bâ-husûs idüp ihyâ
Hayâdidiñ elini kesdi kıldı 'âlemi şâd (K.8/33)

2. 1. 1. 1. 5. Seyyid Ali Efendi

19.yüzyılın başlarında çeşitli memurluklarda bulunan Seyyid Ali Efendi'ye sunulan üç kaside ve bir terkeb-i bent yer alır. Bu şiirlerinde Sabrî içinde bulunduğu durumdan bahsetmiş ve isteklerde bulunmuştur. Bu şiirleri kendisine mektup ile göndermiştir. Kendisinin kıymetli bir inci olduğunu fakat hayret denizinde battığını, kıymetinin bilinmediğini anlatır. Diğer taraftan İstanbul'a varma arzusunu bir başka beyitte dile getirir:

Oldum ğarîk-i lücce-i hayret amân amân
Lâyık mı ka 'r-ı yemde kala dürr-i şâhvâr (K.9/6)

Erbâb-ı tab 'a şehri-i Sitanbûl becâ iken
Lâyık mı böyle yirde kalam zâr u bî-karâr (K.9/8)

Sonraki beyitlerinde de halini anlatmaya devam eden şair, kendi kendiyile konuşuyor gibi bir eda sergiler. İstanbul'da yaşamak için mal ve servetinin olması gerektiğini eğer bunlar yoksa bir efendisinin şart olduğunu anlatır. Bu beyitlerden sonra da Seyyid Ali Efendi'yi övmeye başlar:

Var mı kemâl-i miknet ü sâ mân u servetiñ
Lâzım o şehre varmağâ emvâl-i bî-şumâr (K.9/16)

Nakdiñ yok ise saña gerek bir efendi kim
Olsun nigâh-ı âtıfeti hâline medâr (K.9/17)

Diğer kasidelerine incelendiğinde de aynı tavır devam etmektedir. Şair, Seyyid Ali Efendi'nin vasıflarını övgüyle anlatır. Bir beytinde onun gibi adil birinin alemde bulunmadığını ifade eder:

Kıldım evsâfıña âğâz o kerîmü 'ş-şânıñ
Ki bulunmaz aña 'âlemde 'adîl ü akrân (K.11/10)

Kerem sahibi Ali Efendi'ye herkes canı gönülden kul olur; kurban olur:

Kâmkâr-ı pür-kerem 'Alî Efendi kim aña
Cân u dilden cümle 'âlem kul olur kurbân olur (K.12/7)

2. 1. 1. 1. 6. Ebubekir Bey

Yine aynı yıllarda yaşamış olan Ebubekir Bey Mora'da kapıcı başıdır. Adından anlaşılacağı üzere saray kapılarında bekleyen memurlara kapıcı başı denmektedir. Sabrî kendisine iki adet kaside sunmuştur. Daha öncekilerde olduğu gibi yine ilk kasidesinde sıkıntılarını anlatmış ve daha sonrasında kendisine edilen yardımın karşılığında bir teşekkür kasidesi sunmuştur.

Bir beytinde Ebubekir Bey'in ne kadar lütufkâr olduğunu, onun bu lutfu ateşe sirayet etse her kıvılcım birer taze gül yaprağına; ateş ise gül bahçesine döner:

Terbiyet virse nem-i lutfi lehâb-ı nâra ger
Her şerârın verd-i ter her ahkerin gülzâr ider (K.13/11)

Sabrî şair olduğunu, sihir yapabildiğini-tabii şiirlerinin büyüleyici olduğunu kastediyor- bilgili biri olduğunu söylerken diğer taraftan bahtının gülmediğini söyler. Sonraki beyitlerde arz-ı hâlini ifade eder:

Şâ 'irim sihr-âverim dânişverim ammâ çi sûd
Tab 'ımı baht-ı siyeh her lahza dil-âzâr ider (K.13/25)

Ebubekir Bey'e sunduğu ikinci kasidesinde anlaşıyor ki kendisine yardım edilmiştir. Bu sebepten nükteli tabiatı ile onun meddahı olmasının şaşılacak bir durum olmadığını anlatır:

Bu tab '-ı nükte-perverle 'aceb mi
Seniñ meddâhuñ olsam ben dem-â-dem (K.14/26)

2. 1. 1. 1. 7. Veliyyüddin Paşa

1806 ile 1812 yılları arasında Mora valiliği yapmış olan Veliyyüddin Paşa'ya şair altı kaside, üç gazel ve bir rubai yazmıştır. Gerek Paşa'nın Mora'ya teşrifi olsun gerek görevleri olsun bu tür konulara atıfta bulunarak şiirler yazmıştır. Şair, kendi arzularını da Paşa'ya iletmek için de kaside yazar. Onun adalet ülkesinin sahibi olduğunu ve devrinde dünya fitne ve fesattan arındığını belirtir:

Zihî sâhib-serîr-i kişveristân-ı 'adâlet kim
Zamânında cihân oldı fesad u fitneden 'ârî (K.15/2)

Veli Paşa kerem sahibidir. Adaleti ve iyiliği beyitlerde sıkça belirtilir. Herkesin velinimetini olan kerem sahibi Veli Paşa'nın iyiliğini cihanın övdüğünü yani herkesin takdir ettiğini ve beğendiğini belirtir:

Veliyyü 'n-ni 'met-i 'âlem Velî Pâşâ-yı ekrem kim
Cihân ihsânınıñ olmuş senâ-hân u senâkârı (K.15/6)

Vali, Mora'yı imar eder ve şair bunu tebrik eder:

Himmet itdiñ Mora 'nuñ i 'mârına
Âferîn olsun seniñ efkârına (K.16/9)

Sabrî onun devrinde sıkıntılardan kurtulduğunu, arzularının kadehine ulaştığını ve kafasında üzüntünün verdiği sarhoşluğun kalmadığını belirtir:

Destime girdi bu dem sâgar-ı sahbâ-yı emel
Kalmadı serde humâr-ı elemiñ âsârı (K.17/3)

2. 1. 1. 1. 8. Yusuf Efendi

Çeşitli memurluklarda bulunan Yusuf Efendi 1812 yılında Mora'ya gelip halkın şikâyetlerini dinlemiştir. Bu esnada Sabrî onu öven başlıksız bir kaside yazmıştır.

Bir beyitte Sabrî onu Allah tarafından Mora'ya bir hediye olarak gönderildiğini ifade eder. Ahali onun adaletiyle mesut olur:

Sen bir 'atâ-yı Hazret-i Haksın Mora'ya kim
Cümle ahâli 'adliñ ile şâdmân olur (K.22/37)

Bunların dışında Sabrî'nin divanında bazı devlet adamları da geçer. Fakat bunlar tarih düşürme metodu ile tevârih bölümünde yer alır. Sabrî bu şahısların yaptırdıkları eserleri ve kişiliklerini övgüyle ifade eder. Ahmed Ağa, Ahmed Paşa, Mehmed Nuri Bey, Muhammed Ayetullah, Ayişe Hatun gibi isimlere tevârihler yazmıştır.

2. 1. 2. Şair Şahıslar

Sabrî, divanında şair şahsiyetlere de yer vermiştir. Gerek onlardan kendini üstün tutması gerek onlara kendini benzetmesi açısından bu şairleri şiirlerinde konu etmiştir. Divanında Şair Şevket, Sâ'ib, Hâkânî, Nef'i, Sâbit, Koroğlu ve Sâ'di gibi şairler yer almaktadır.

2. 1. 2. 1. Şair Şevket

Urfalı olan şair Şevket, 1861 yılında doğmuştur. İyi bir eğitim gören şair kendine has üslubuyla ön plandadır. Şair Bedri Alpay ondan şu şekilde bahseder: “19. yüzyılda özellikle Sakıbiye Medresesi'nde toplanan şairler, Nâbi etkisinde şiirler yazarken, Şevket ayrı bir ekol olarak ve Nâbi'nin etkisinde kalmadan şiirler yazmıştır. Hatta onun çok büyük bir kabiliyet olduğunu, kendisinden öncekileri bu kabiliyeti sayesinde takipten vazgeçtiğini, yepyeni bir anlayışla şiirle söylediğini ve

yeni bir devre imza attığını yazmaktadır. İşte bu devre, Şevket Devri demek yerinde olur’’⁹

Sabrî de bir beyitinde o mucizeli hayalleri olan Şevket’in kendisi olduğunu ve onun sözleri devrin şairlerini susturduğunu, lal ettiğini anlatır:

*Benem o şâ’ir-i Şevket-hayâl-i mu’ciz-dem
Ki lâl ider sühanım şâ’irân-ı devrânı* (K.1/54)

2. 1. 2. 2. Sâ’ib

Divan edebiyatında sebk-i hindi akımının öncülerinden biri olan Sâ’ib, İranlıdır. Doğum tarihi hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Şiirlerinde ince hayalleri ile övülen şair gazelleriyle ünlenmiştir.¹⁰

Sabrî, fikirlerine ve hayallerine Sâ’ib’in hayran olacağını ifade ederken Şevket’in de hayrete düşeceğini anlatır:

*Göreydi fikrimi hayrân olurdı Sâ’ib-i hoş-gû
Hayâlim Şevket-i mu’ciz-beyâna hayret-efzâdır* (K.3/45)

2. 1. 2. 3. Hâkânî

Doğum tarihi belli olmayan Hâkânî’yi ünlü kılan hilyesidir. Hilyesi türünün en güzel örneği olarak bilinir. Sabrî de şiirlerinin o kadar değerli olduğunu ve onun şiirlerinin Hâkânî’nin iftihar tacının süsü olmasına layık gördüğünü ifade eder:

*Cihânda gevher-i nazm-ı selîsim olsa sezâ
Tırâz-ı tâc-ı ser-i iftîhâr-ı Hâkânî* (K.1/56)

2. 1. 2. 4. Nef’i

17.yüzyıl şairlerinden olan Nef’i’nin asıl adı Ömer olup Erzurum’da doğmuştur. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Nef’i daha çok kasideleriyle ünlüdür. Mübalağalı söyleyişiyle ünlenen şair, fahriye ve methiye konusunda ustadır. Sabrî bir gazelinde onun gibi kendini övmesinin doğru olacağını anlatır:

⁹T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı; *Osmanlı Dönemi Sanat Ve Edebiyatçıları: Şair Şevket*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80786/sair-sevket.html>

¹⁰ Emrullah Yakut; *Sâib-i Tebrizî Divanı Şerhi’nin İncelenmesi*, İstanbul, 2007.

Yaraşur Nef'î gibi fahr eylesem şimden gerü
Oldı memdûhum benim bir dâver-i dâniş-karîn (G.71/8)

Bir başka beyitte Nef'î vadisinde bir kaside yazdığını buna karşılık da bir samur kürke değdiğini anlatır:

Deger bir ferve-i semmûrî el-hak
Bu Nef'î vâdisinde nev kasîdem (K.14/29)

Sabrî kendini zamanın Nef'î'si olarak görür. Diğer şairlerin de onun şiirlerini seçtiğini ifade eder:

Nef'î-yi nazm-âver-i dehrem disem lâf eylemem
Nazmımı nazm- âverân-ı 'âlem eyler intihâb (K.2/39)

2. 1. 2. 5. Sâbit

Asıl adı Aladdin olan şair 17.yüzyılda yaşamıştır. Kadılık ve müftülük makamlarında bulunan şair daha çok mesnevileriyle ünlenir. Kendine has üslubu vardır ve günlük dile sıkça yer vermiştir. Sabrî de kendisini örnek alan şairlerden biri olup bir beyitte kendini ona benzeter. Onun gibi nadir sözler söylediğini belirtir:

Bu nazm-ı nâdiresi Sâbit-i sühândânîñ
İder bu vak 'a-i dil-dûz-ı dil-güşâyı ifâd (K.8/34)

2. 1. 2. 6. Köroğlu

16.yüzyılda yaşamış olan Köroğlu mertlik ve yiğitlik şiirleriyle ön plana çıkmıştır. Sabrî'nin divanında asıl anlatılmak istenen Köroğlu değildir. Sabrî, içinde bulunduğu çevrenin sanattan anlamayışından yakınıır. Eğer gönlü süsleyen şiirler satışa çıkarılırsa halkın Köroğlu türkülerini alacağını ifade eder:

Köroğlu türkisini artırır alır her kes
Metâ '-ı nazm-ı dil-ârâ eger olunsa mezâd (K.8/44)

2. 1. 2. 7. Sa'di

Sa'di gazelleriyle ünlenen İran'lı bir şairdir. Gülistan ve Bostan eserleri onun şöhretini arttırmıştır. Eserleri öğretici ve ahlaki bir nitelik taşır. Sabrî, Sa'di'nin Gülistan'ından çokça beyit okuduğunu ve hiçbir akıcı, güzel şiirin sevgilinin yanağındaki hatlara benzemeyeceğini anlatır:

Beñzemez hatt-ı ruh-ı dilbere bir nazm-ı selîs

Hayli ebyât okuduk Sa 'di Gülistân 'ından (G.73/4)

2. 1. 2. 8. Kânî

Ebû Bekir Kânî Efendi, Tokatlı olup XVIII. yüzyılda yaşamış devrin önemli mizah ustalarından, âlim ve şair kişiliği ile tanınmış önemli isimlerden birisi olarak görülmektedir.¹¹ Bir zamanlar Mevlevilik tarikatına mensup olan şair, makam mevki sahibi olmak istemeyen, rintçe bir hayat yaşayan, hazır cevap nüktedan bir şahsiyete sahiptir. İstanbul'u şiirlerinde çok işlemiştir. Daha çok nesir yazılarıyla ön plana çıkan Kânî, eserlerinde şakacı ve alaya alan bir tavır sergiler.

Sabrî, Ebu Bekir Bey'e sunduğu bir kasidesinde ondan bahseder. Kaside sunduğu aynı isimi taşımış olmasındandır ki onu beyitte işlemiştir. Sabrî, Kânî'nin nasıl bir şair olduğunu biliyordur. Beyitte de eğer Kânî, Ebu Bekir Bey'in edasını görseydi onun kalemi hayretle donup kalır, söz yazamaz hale geleceğini anlatır:

Göreydi kilk-i Kânî bu edâyı

Olurdu sekte-i hayretle ebkem (K.14/6)

2. 1. 3. Sanatkâr Şahsiyetler

2. 1. 3. 1. Mânî

Maniheizmin kurucusu ve ressam olarak bilinen Mânî, çoğu zaman sevgilinin güzelliğini resmetme hünerine sahip olması açısından şiirlerde sıkça kullanılır. Onun gibi birinin dahi sevgiliyi tasvir etme kabiliyetine sahip olmadığını, sevgilinin eşsiz bir güzel oluşu anlatılır.

Sabrî bir beyitte övdüğü kişinin temiz yüzünün desenlerinin o kadar sanatlı olduğunu ve Mânî'nin böyle gönül alan bir resmi tasvir edemeyeceğini anlatır:

Tarh-ı pâkîzesi ol rütbe musanna 'dır kim

İdemez resm-i dil-ârâsını Mânî tasvîr (K.18/30)

Başka bir beyitte ise Mânî o misk kokulu perçemleri tasvir etseydi gönüller alan o resmin bir sümbül bahçesi olacağını ifade etmektedir:

¹¹ İlyas YAZAR; *Ebu Bekir Kânî'nin (1712-1791) Şiirinde İstanbul*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2/6, 2009.

Tasvîr ideydi Mâni o müşgîn perçemi
Pâkîze resm-i dil-keşi sünbûsitân olur (K.22/53)

2. 1. 3. 2. Bihzâd

İranlı meşhur ressam ve nakkaş olarak bilinen Bihzâd, sevgilinin resmini yapmakta, suretini çizmedeki ustalığı ile divan şiirlerinde sıkça kullanılan bir mazmundur.

Sabrî'nin divanında Bihzâd iki beyitte geçmektedir. Bir beyitte Bihzâd, sevgilinin o nükteli, cazibeli nakışlarını görse eğer hayretten gönül delen kaleminin tutulacağını anlatır:

Olurdu sekte-i hayretle ebkem kil-i dil-dûzı
Nukûş-ı dil-firîb ü hurde-kârın görse ger Behzâd (K.2/9)

Bir başka beyitte ise tarih düşürme bölümünde Muhammed Ayetullah Bey'in Dilekli Baba türbesini inşa ettirdiği anlatılırken ikinci beyitte türbenin ne kadar güzel olduğunu, tavanının ne kadar yüksek olduğunu ve bunu Bihzâd görse hayran olacağını belirtir:

Zihî bünyân-ı zîbâ sakf-ı vâlâ tarh-ı ra'nâ kim
Nukûş-ı dil-firîbin görse dem-beste olur Behzâd (T.5/2)

2. 1. 4. Efsânevî Şahsiyetler

2. 1. 4. 1. Hüsrev

Divan şiirinde Hüsrev birçok manada kullanılmıştır. Gerek bir hükümdar gerekse bir âşık olarak sıkça karşılaşılan bir mazmundur. Nitekim Harun Tolasa şöyle demiştir: “İran’ın meşhur bir padişahı olan Hüsrev, sevgilisi Şirin ile münasebetleri ve Ferhad ile olan rekabeti, ona mukabil arzusuna erişmesi, üzerine bindiği atı, taşıdığı kılıcı, sahip olduğu ikbâl ve iktidar bakımlarından ele alınır¹²”. Hüsrev, Şirin için yaptırdığı Kasr-ı Şirin sarayı ile de beyitlere konu olmuştur. Sabrî de Veli Paşa için yazmış olduğu bir kasidesinde Veli Paşa’nın Mora’yı güçlendirdiğini orada bulunan Moskovun evini de harap ettiğini anlatırken kılâ’-i Hüsrev mazmununu kullanır:

¹² Harun Tolasa; *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, 2.baskı, s.84.

Takviyet buldı kılâ ‘-ı Hüsrevî

Moskovuñ ammâ harâb oldu evi (K.16/6)

Bir başka beyitte ise şair, güzel şiirlerin padişahı kendinin olduğunu; Allah’ın şiir ülkesini kendisine verdiğini belirtir. Bunu gazeller bölümünün ilk gazelinde ifade etmesi de manidardır:

Sabrî benem o hüsrev-i nazm-averân kim

Bahş etti mülk-i nazmı cenâb-ı Hudâ bana (G.1/5)

Yine aynı konuda Sabrî kendisini ülkeler fetheden Hüsrev’e benzetir. Söz ülkelerinin fethinin ona nasip olduğunu belirterek şairliğini över:

Benem o Hüsrev-i iklim-güşâ-yı dâniş kim

Musahhar oldu bana kişver-i sühandânî (K.1/55)

Sabrî’nin divanında Hüsrev, yukarıdaki örneklerde de olduğu gibi daha çok padişahlık özelliği ile ele alınmıştır.

2. 1. 4. 2. Cem/Cemşid

Divan şiirinde adı çokça işlenen Cem, İran’da Pişdâdiyân sülalesinden gelen en son ve en güçlü hükümdardır. Birçok keşifler yapan Cem kendisi için de havada hareket eden süslü bir taht yaptırmıştır. Şiirlerde sıkça geçmesinin nedenleri güçlü oluşu, şarabı bulmasıdır. Bunun yanında dünyayı gösteren sihirli bir kadehinin oluşu da şiirlerde işlenen mazmunlardandır. Câm-ı cem, câm-ı cihân-nümâ kullanışı şiirlerde en yaygın kullanım şeklidir.

Sabrî’nin şiirlerinde Cem-haşmet, câm-ı Cemşid-i neşât-âver, câm-ı Cemşid, Cem, Cemşid, sahn-ı tarab-hâne-i Cem, âsaf-ı Cem-‘azamet gibi isim ve sıfatlarla geçer. Onun güçlü ve kuvvetli oluşu övdüğü kişilere teşbih edilir. Mustafa Paşa’yı övdüğü kasidesinde onu Cem gibi haşmetli görmesi ve İskender ile Dârâ’nın onun kapıcısı olduğunu ifade eder:

O destûr-ı mu ‘allâ-menzilet dâdâr-ı Cem-haşmet

Ki derbân-ı der-i vâlâsı İskenderle Dârâdır (K.3/19)

Diğer taraftan Cem’in kadehinin mutluluk ve haz verici olması da divanda işlenmiştir. Yine bir kasidesinde Osman Paşa’yı öven şair, bir beyan ehlinin onun

güzel vasıflarını açıklasa idrak aynasının Cem'in kadehine döneceğini ve her vasfını rahatlıkla görüp vasf edebileceğini anlatır:

Câm-ı Cemşîde döner âyîne-i idrâki
Meşreb-i pâkini vasf eylese bir ehl-i beyân (K.7/15)

Şair bir başka beyitte ise yine övdüğü kişinin vasıflarını yazmaya niyet edeceğini ve bu şekilde düşünceleri neşe veren Cemşîd'in kadehi gibi olacağını ifade eder:

Câm-ı Cemşîd-i neşât-âver olur endîşem
Meşreb-i pâkini vasf itmege kılsam tasmîm (K.6/17)

2. 1. 4. 3. Dârâ

Acem hükümdarlarından olan Dârâ, divan şiirinde ululuk, azamet ve yüceliğin sembolü olarak beyitlerde işlenir. Övülen kişilere en çok benzetilen hükümdarlardan biridir. Sabrî'nin şiirlerinde de en çok bu özelliklerinden dolayı kullanılmıştır:

Müşîrâ dâver-i rûşen-zamîrâ mekrûmet-kârâ
Eyâ dâdâr-ı Dârâ-kevkebe destûr-ı Cem-pâye (K.5/21)

2. 1. 4. 4. Efrâsiyab

Saltanat ve kahramanlığın sembolü olan Efrâsiyab, İran ile yaptığı savaşlarda büyük kahramanlıklar gösteren kişidir. Divan şiirinde kullanılmasıdaki temel amaç övülen şahıslarla mukayese edilip onların daha kuvvetli oluşunu anlatmaktır.

Sabrî de bu çizgide Efrâsiyab'ı şiirine konu etmiştir. Cem gibi büyük, Dârâ gibi adaletli olan Seyyid Mustafa Paşa'nın kapısında kapıcı olarak Efrâsiyab olsa ona yaraşacağını ifade eder:

Âsaf-ı Cem-kevkebe dâdâr-ı Dârâ-rütbe kim
Yaraşur derbân-ı bâbı olsa ger Efrâsiyâb (K.2/11)

2. 1. 4. 5. Behram

Divan şiirinde kahramanlığın, adaletin ve cesaretin bir başka sembolü olarak kullanılan terim Behram'dır. 'Behram sözcüğünün birçok anlamı olmakla beraber divan şairleri tarafından cesareti, kahramanlığı ve adaletiyle ünlü padişah olarak ele

alınır ve bu doğrultuda çeşitli hayallere konu olur.¹³ Sabrî'nin divanında sadece bir beyitte işlenmiştir. Şair, Gazi Hüseyin Paşa'yı övdüğü kasidesinde onun kerem sahibi, İskender haşmetli oluşunu anlatırken onun ululuğu ve haşmeti karşısında Behram ve Dârâ'nın yenildiğini ifade eder:

Sen ol destûr-ı İskender-haşem dâdâr-ı ekremsin
Ki gâlibdir şükûh u haşmetiñ Behrâm u Dârâyâ (K.5/22)

2. 1. 4. 6. Kahraman

Gücün ve pehlivanlığın simgesi olarak şiirlerde işlenen mitolojik bir şahsiyet olan Kahraman, övülen kişilerin yüceliğini anlatmak için kullanılır. Sabrî'nin şiirlerinde de bu şekilde işlenmiştir. Ali Paşa'yı övdüğü kasidesinde onun Rüstem gibi yiğit, Kahraman gibi sağlam ve kuvvetli oluşunu anlatırken onun savaşlarının can levhasına yazılmasının layık olduğunu ifade eder:

Sütûde safder u Rüstem salâbet Kahramân savlet
Ki lâyıkdır yazılsa levh-i câna rezm ü peykârı (K.15/22)

Bir başka beyitte ise şair kendini hünerli olan Kahraman'a benzetir. Savaş kılıcı ise onun elinde kalem olduğunu belirtir:

Benem ol Kahramân-ı pür-hüner kim
Elimde hâmedir şemşîr-i gamgam (K.14/24)

2. 1. 4. 7. Bermekî

Cömertliğiyle bilinen Abbasi devletinin önemli vezirlerindendir. Divan şiirinde övülenlerin iyiliklerini, cömertliklerini anlatmak için Bermekî teşbihi sıkça kullanılmıştır.

Sabrî'nin divanında da bu özelliği ile ön plana çıkan Bermekî, kaside ve gazellerinde yer almıştır. Veli Paşa için yazmış olduğu bir gazelde Allah tarafından ona cömertlik ve ihsanlığın verildiğini ifade eder:

Cûd u ihsânı müşahhas eylemiş lutf-ı Hüdâ
Bermekî haslet Velî Pâşâ-yı hoş-gû koymuş ad (G.13/7)

¹³ Dursun Ali Tökel; *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, 1.baskı, s.117-120.

Veli Paşa için yazmış olduğu bir kasidesinde yine onun cömert oluşunu över. Onun bu iyilikleri yapmış olması Hârûn'ı utandırırken Bermekîlerin ona cömertlikte benzemesinin mümkün olmayacağını anlatır:

Nice Hârûnı ider fart-ı 'atâda tahcîl
Bermekîler ola mı aña sehâvetde nazîr (K.18/11)

2. 1. 4. 8. Peşeng

Nimet Yıldırım, Peşeng'i şu şekilde tanıtır: “Genellikle Efrasiyab'ın babası olarak bilinmekle beraber aynı ada sahip birkaç komutan daha vardır. Ferîdûn'un kardeşinin oğlu ve Minuçehr'in babası, Tûs'un damadı ve Efrâsiyâb'ın oğlu da yine aynı isme sahiptir”¹⁴. Savaşçı özelliği ile divan şiirinde meth edilen şahıslara benzetme aracı olarak kullanılır. Sabrî, Veli Paşa için yazdığı kasidesinde onun Baykara gibi bir meclise sahip olduğunu, Peşen gibi savaşçı özelliğini, Neriman gibi kuvvetli oluşunu ve Bermekî gibi cömert oluşunu anlatır:

Baykarâ-bezm ü Peşen-rezm ü Nerîmân-kuvvet
Bermekî menkabe zîbende-i nîkû-kârı (K.17/27)

2. 1. 4. 9. Nerimân, Sâm, Rüstem

Bu üç mitoloji kahramanın birlikte anılmasının sebebi, kahramanlığın, cesaretin, gücün ve kuvvetin sembolü olmalarıdır. Neriman, Sâm'ın babası; Rüstem, Zal'ın oğlu Sâm'ın torunudur. Bu üç kahraman şiirlerde övülen kişinin büyüklüğünü ve kudretini anlatmak için kullanılır. Sabrî, Veli Paşa'nın Nerimân gibi kuvvetli oluşunu ifade eder:

Baykarâ-bezm ü Peşen-rezm ü Nerîmân-kuvvet
Bermekî menkabe zîbende-i nîkû-kârı (K.17/27)

Bir başka kasidede Gazi Hüseyin Paşa'yı devrin Rüstem'i olarak görür. Onun gibisinin yeryüzüne gelmediğini belirtir:

O pâşâ-yı yegâne Rüstem-i devr-i zemâne kim
Şecâ'atde nazîri gelmemişdir rûy-ı gâbrâya (K.5/7)

¹⁴ Nimet Yıldırım; *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008, s.565.

Sabrî bir başka beyitte sevgilinin gamzelerini Rüstem'e benzetir. Onun gibi kahraman olup âlemi helak edişini anlatırken ikinci mısra da keskin bir kılıç gibi bakışlarının şimşeginin de Sâm'ı sersem edeceğini belirtir:

Rüstem-i gamzeñ helâk itse 'aceb mi 'âlemi
Berk-ı samsâm-ı nigâhından olur sersâm Sâm (G.59/4)

2.1.5. Tarihî Şahsiyetler

2. 1. 5. 1. İskender

Tarihe bakıldığında iki İskender'in varlığı söz konusudur. Biri Büyük İskender yani Kur'an'da adı geçen, Hızır'la âb-ı hayatı arayan kişi; bir diğeri de aynası ile meşhur olunan Makedonya hükümdarı İskender'dir. Sabrî'nin divanında olduğu gibi divan şiirinde de övülen kişiyi anlatırken İskender'in haşmetli, kudretli oluşundan yararlanarak benzetmeler yapılır. Bir başka benzetme unsuru da âyine-i İskender'dir. Sihirli özelliği ile bilinen ayna, düşman gemilerinin bir aylık yoldan gelişini gösterir. Şairler, sevgilinin güzelliğini anlatırken sıkça âyine-i İskender mazmunundan yararlanır.

Bir beyitte Gazi Hüseyin Paşa'yı öven şair, onun İskender gibi haşmetli oluşunu ve onun bu haliyle Behrâm ve Dârâ'yı mağlup edeceğini ifade eder:

Sen ol destûr-ı İskender-haşem dâdâr-ı ekremsin
Ki gâlibdir şükûh u haşmetiñ Behrâm u Dârâya (K.5/22)

Başka bir beyitte ise sevgilinin yanağının parlaklığını görenlerin İskender'in aynasını istemeyeceklerini ifade ederek sevgilinin güzelliğini anlatır:

Tâb-ı ruhsârîñ görenler ey perî
İstemez âyîne-i İskender'i (G.99/1)

2. 1. 5. 2. Hâtem

Arap kabileleri arasında tanınmış Tayyi' kabilesine mensup cömertliğiyle bilinen İbnü Abdillâh bin Sa'id'in lakabı olarak sözlüklerde geçer. Cömertliğin sadece Allah'ın rızası olmasından ötürü şiirlerde çokça işlemiştir. Divan şiirinde de bu özelliği ile ele alınır.

Sabrî, Ebu Bekir Bey için yazmış olduğu kasidesinde onun cömertliğini, el açıklığını över. Onun gönüller alan bahşişlerini sadece bir gün izleyenler bile Hâtem'in cömertliğini inkâr edeceğini belirtir:

Bahşîş-i yek-rûze-i dil-cûsunu seyr eyleyen
Hâtem 'iñ yekser 'atâ vü cûdını inkâr ider (K.13/17)

Bir başka kasidede de Hâtem, eğer Ebu Bekir Bey'in iyiliğini, lütfunu ve cömertliğini görseydi onun dergâhında bir köle olacaktı:

Göreydi lutf u ihsân u 'atâsın
Olurdu bende-i dergâhı Hâtem (K.14/18)

2. 1. 5. 3. Hüseyin Baykara

15.yüzyıl Çağatay Edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Hüseyin Baykara, iyi bir devlet adamı oluşunun yanında sanatkâr bir kişiliğe sahiptir. Bilim, edebiyat, sanat ve kültür faaliyetlerine önem vermiştir. '*Sultan Hüseyin Baykara genellikle öğleye kadar devlet işleriyle meşgul olup öğleden sonra sarayındaki kültür, sanat ve edebiyat adamlarıyla sohbetler düzenlerdi. "Hüseyin Baykara divanı" veya "Hüseyin Baykara meclisi" diye meşhur olan bu eğlence ve şiir sohbetleri pek çok Türk sarayında sanat, edebiyat ve şiirin himaye edilmesine örnek teşkil etmiştir. Osmanlı edebiyatında Hüseyin Baykara adı daha ziyade sazlı sözlü eğlencelerle anılmış, pek çok şair kendi dönemindeki meclisleri Baykara meclislerine benzetmeyi âdet edinmiştir.*'¹⁵

Belirtildiği gibi Sabrî'nin şiirlerinde de aynı tema işlenmiştir. Veliyyüddin Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun meclisinde yapılan eğlencelerin gönüller almasını, coşkunluk verdiğini belirtirken Baykara'nın da bu güzel tavırlara gönülden bağlanıp hayran olacağını ifade eder:

Göreydi Baykara bezm-i tarab-zâ vü dil-ârâsın
Olurdu cân u dilden mübtelâ-yı hüsn-i etvârı (K.15/12)

¹⁵Hamid Algar vd.; *Sanatçı Yönüyle Tanınan Timur Hükümdarı*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-baykara>.

2. 1. 5. 4. Battal Gazi

Asıl adı Abdullah olan Battal Gazi, kahramanlığıyla ünlü bir şahıstır. İslam'ı yaymak için birçok savaşa katılmıştır. Divan şiirinde de kahramanlığıyla ön plana çıkar. Sabrî kasidesinde Veliyyüddin Paşa'nın savaşçı özelliğini vurgularken Battal Gazi'nin onun bu savaşçı kişiliğini görseydi karşısında onun sancaktarı olacağını anlatır:

Görse peykâr-ı peşenvârını Seyyid Battâl

Meyl ider olmağa biñ cân ile sancakdârı (K.17/44)

2. 1. 5. 5. Cengiz Han

Moğol İmparatorluğunun kurucusu olarak bilinen Cengiz Han, savaşçı özelliğiyle bilinir. Birçok katliam yaparak milyonlarca insanın ölmesine sebep olmuştur. Divan şiirine de konu edilmesinin sebebi sevgilinin gamzelerinin, kirpiklerinin âşığın canını yakması, almasındandır. Sevgilinin keskin bakışları, kirpikleri birer kılıca benzetilir. Kirpikler birer kan dökücüdürler. Bu sebeple Cengiz Han'a ve askerlerine teşbih edilir.

Sevgilinin kirpikleri kan döken okları andırırken gamzeleri de Cengiz'in hücum askerlerini andırır:

Müjeñ hemîşe nâvek-i hûn-rîzi andırır

Gamzeñ hücûm-ı leşker-i Cengîzi andırır (G.18/1)

Yine kirpikleri Cengiz'in fitnesine benzetilen sevgilinin bakışlarının oku bir anda bin kişiyi öldürebileceğini ifade eder:

Fitne-i Cengîz'e beñzetsem n'ola müjgânını

Tîr-i gamzeñdir seniñ bir demde biñ kan eyleyen (G.77/4)

2. 1. 5. 6. İbn-i Rüşd

Ünlü Arap filozofu olan İbn-i Rüşd, Sabrî'nin divanında eseri aracılığıyla geçer. Kitab-ı Fasl u Makâl isminde bir kitabı vardır. Bu kitabında felsefe ile ilgili düşüncelerini yazar. Sabrî, Veli Paşa'yı övdüğü kasidesinde onun söz söyleme ustası biri olduğunu söylerken İbn-i Rüşd'ün onu duyması mümkün olsaydı bir daha sözleri boş yere uzatmayacağını ifade etmek ister:

*Sözlerin gûş itse ger ibn-i Makâl
Eylemezdi bir dahi bast-ı makâl (K.16/27)*

Bir başka kasidede Seyyid Ali Efendi'yi öven şair, sözün oğlunun onun özel eğlence meclisine girebilse eğer Ali Efendi'nin sözüne canını vereceğini anlatır:

*Mahrem olaydı bezmgeh-i hâsına eger
İbn-i Makâl kâline eylerdi cân-nisâr (K.9/32)*

2. 1. 5. 7. İbn-i Sina

Felsefe, bilim, hikmet ve tıp alanında kendisini yetiştirmiş olan İbn-i Sina, edebiyatta hekimliğin ve aklın sembolü olarak şairler tarafından sıkça kullanılmıştır. Sabrî, Hz. Ali'nin hikmet sahibi oluşunu belirtirken İbn-i Sina'nın onun okulunda öğrenci olduğunu ifade eder:

*Hazret-i 'Alî Efendi o hikem-perver kim
Bû 'Alî mekteb-i fazlînda olur ebced-hân (K.11/12)*

2. 1. 5. 8. Aristo

Divan şiirimizde Aristo akıl ve hikmet sahibi oluşu ile karşımıza çıkar. Kimi zaman şairler övdüğü kişiyi onunla bir tutar kimi zaman ise ondan üstün tutulur. Sabrî de şiirlerinde hemen hemen bu düşüncüyü işlemiştir. Nitekim bir kasidesinde övdüğü Mustafa Paşa'nın ne kadar bilgili, hikmet sahibi oluşunu anlatırken Aristo'yu da ona kapıcı olarak görür:

*Müşîr-i menkabet-âmûz-ı 'ilm-i hikmet kim
Sezâdır olsa Aristo derinde derbânı (K.1/23)*

Bir başka kasidesinde Seyyid Ali'nin hüner sahibi, hikmetli biri olduğunu ifade ederken Aristo'nun aklının da onun fikirlerine hayran olduğunu belirtir:

*Kâmkâr-ı hikem-âmûz-ı hünerver kim olur
Şîve-i fikretine 'akl-ı Aristo hayrân (K.11/13)*

2. 1. 5. 9. Eflatun

Asıl adı Platon olan filozof, İslam dünyasında ve divan şiirinde Eflâtûn ve Felâtûn isimleriyle tanınır. Şiirlerimizde aklın ve zekânın temsilcisi olarak karşımıza çıkar.

Sabrî de şiirlerinde övdüğü kişileri Eflatun'a benzetir. Yine yazmış olduğu bir kasidesinde Seyyid Ali Efendi'yi Eflatun'a benzetir. Nitekim onun aklına bütün akıllar hayrandır:

Ol Felâtun menkîbet kim leyli-i tedbîrine
'Akl-ı küî âşüfte vü mecnûn u ser-gerdân olur (K.12/9)

2. 2. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

2. 2. 1. İran, İsfahan

Bu iki şehir Sabrî'nin divanında sürmelerinin meşhur oluşuyla beyitlerde işlenmiştir. Şair, Seyyid Mustafa Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun yolunun tozu İran'a gitse o an İsfahan sürmesinin değeri kalmayacağını anlatır:

Ğubâr-ı reh-güzeri gitse semt-i Îrâna
Virir kesâda o dem sürme-i Sıfâhân'ı (K.1/34)

2. 2. 2. Çin, Maçin, Hıta, Hoten

Çin kelimesi divan şiirinde birçok anlama geldiği gibi ülke anlamı da şiirlerde çokça işlenmiştir. Çin ülkesi daha çok ahusu ve misk kokusuyla zikredilir. Memalik-i Çin, mülk-i Çin, âhû-yı Çin, merzbûm-ı Çin, nafe-i Çin, müşk-i Hoten, müşk-i Çin gibi isimlerle Sabrî'nin divanında geçmektedir.

Bir beyitte şair, gümüş tenli sevgiliye kâküllerinin kokusunu Hoten miski olup olmadığını sorar. Sevgili kaşlarını çîn eder ve cevap vermez. Buradaki çîn kelimesi çatmak manasına gelmektedir. Beytin uzak anlamında ise kâküllerinin Hoten miski değil, Çin miski olduğunu anlatmaktadır:

Müşg-i Hoten mi kâkülüñ ey sîm-ten didim
Çîn itdi ebruvânını hiç virmedi cevâb (G.8/3)

Tevârih bölümünde şair, Ahmet Paşa'ya övgülerini dile getirir. Eğer sabah rüzgârı Çin, Maçin, Hıta ve Hoten'i gezse bile Ahmet Paşa'nın bulunduğu yer gibi ferah bir yer bulamayacağını ifade eder:

Çîn ü Mâçînle Hitâ vü Hoteni etse güzer
Böyle bir cây-ı müfferih bulamaz bâd-ı sabâ (T.1/13)

Bir başka beyitte sevgilinin Hoten miski gibi kokan kâkülleri Çin âhûsunu serserice gezdirdiğini anlatır. İki mısra arasındaki bağ misk kokusunun ahuların göbeğinden elde edilmesindendir:

Kâkûl-i müşk-i Hoten-bûyuñ seniñ
Gezdirir âhû-yı Çin'i serseri (G.99/3)

Şair, Seyyid Mustafa Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun amber kokusunu övmektedir. Onun kokusu Çin ülkesine varsa eğer misk kokusu değerini kaybedeceğini belirtir:

Merzbûm-ı Çine varsa 'anberîn yek şemmesi
Dehr içinde ser-te-ser kem-kadr olurdu müşk-nâb (K.2/18)

2. 2. 3. Mora

Sabrî'nin doğup büyüdüğü yer olan Mora şiirlerine de sıkça konu olmuştur. Mora'ya gelen devlet adamlarının Mora için neler yaptıklarını, imarına yapılan yardımları beyitlerinde işlemiştir.

Şair, Yusuf Efendi'nin Mora'ya Allah tarafından bir hediye olarak verildiğini ve onun adaletiyle halkın mutlu olduğunu anlatır:

Sen bir 'atâ-yı Hazret-i Haksın Mora'ya kim
Cümle ahâli 'adliñ ile şâdmân olur (K.22/37)

Bir başka beyitte Veli Paşa'nın Mora'yı imar etmesini tebrik eder:

Himmet itdiñ Mora'nıñ i 'mârına
Âferîn olsun seniñ efkârına (K.16/9)

Sabrî bir başka beyitte Mora'da kendisi gibi ince hayallere sahip olan birinin bulunmadığını, karıncanın kaşlarını dahi şiirlerine konu edebildiğini belirtir:

Morada var mı hayâl-i hurde-bînem gibi kim
Rişte-i müjgân-ı mûrı masdar-ı eş'âr ider (K.13/24)

2. 2. 4. İstanbul

İstanbul, şairin özlediği ve hiç gidemeyeceği yer olarak beyitlerde geçer. Şair maddi imkânsızlıktan dolayı doğup büyüdüğü Mora'nın dışına çıkmamıştır.

Kasidelerinde Mora'da kıymetinin bilinmediğinden devlet adamlarından kendisini İstanbul'a götürmelerini istemiştir.

Sabrî, tabiat ehlinin İstanbul'da olduğunu, kendisinin ise kararsız ve perişan bir halde Mora'da olmasının doğru olmayışını anlatır:

*Erbâb-ı tab'a şeh-i Sitanbûl becâ iken
Lâyık mı böyle yirde kalam zâr u bî-karâr* (K.9/8)

Aynı kasidenin bir başka beyitinde İstanbul'un hayalinden hiç çıkmadığını ve Mora'nın kendisine artık dar geldiğini belirtir:

*Gitmez hevâ-yı şeh-i Sitanbûl hayâlden
Târ oldu baña cennet iken şimdi bu diyâr* (K.9/12)

2. 2. 5. Mısır

Sabrî'nin divanında Mısır ülkesi sadece bir beyitte geçer. Şair, Yusuf Efendi için yazmış olduğu kasidesinde onu Hz.Yusuf'a teşbih eder. Gönülleri hoş eden her işinde keramet olduğunu belirtir:

*Ol tâc-dâr-ı Mısr-ı velâyet ki dâ'imâ
Her kâr-ı dil-pezi kerâmet-feşân olur* (K.22/14)

2. 2. 6. Sakız

Ege denizinde bir ada olan Sakız adasının divanda geçmesinin nedeni şarabıyla ünlü olmasındandır. Hikâyeye göre Sakız, Şarap adında çok güzel bir kadına âşık olur ve her yerde onu arar. Ama bir türlü ona ulaşamaz. Hayalleriyle birlikte onu yaşar. Sabrî'nin şiirlerinde de şarabın bu derece güzel oluşu, sevgilinin dudakları da şarap gibi olmasından ötürü böyle bir benzetme yoluna gitmiştir.

Sabrî, aşk sarhoşu olmasında şaşılacak bir şeyin olmadığını, o işveli sevgilinin dudağının da Sakız şarabı olduğunu belirtir:

*Ser-mest-i 'aşk olursam aceb mi amân amân
Ol duht-ı işveniñ lebi Sâkız şarâbıdır* (G.15/5)

Bir başka beyitte de sevgilinin kırmızı dudağının Sakız şarabına benzediğini; parlak boynundaki izler de bir içim suya benzediğini ifade eder:

O duht-ı 'işveniñ Sâkız şarâbıdır leb-i la 'li
Bir içim suya beñzer gerden-i billûr âsârı (K.15/42)

2. 2. 7. Nahşeb

Nahşeb, Özbekistan'ın güneyinde Buhara ile Belh arasındaki yol üzerinde eski bir şehir, bugün Karşı adıyla bilinmektedir. Çah-ı Nahşeb, Mitolojiye göre Nahşeb civarında Siyam Dağı eteğinde İbn Mukannâ adlı büyü ve sihirle uğraşan bir hakîmin yaptığı kuyudur. Ay battıktan sonra bu kuyudan doğar ve dört fersah mesafeyi aydınlatır.¹⁶ Divan şiirinde de sevgilinin yanağına yapılan benzetmelerde kullanılır.

Sabrî bir beytinde şarabın yansımalarının sevgilinin yanağına sıcaklık ve parlaklık verdiğini, bunu da Nahşeb kuyusunda ayın yeniden parlatılmasına benzetir:

'Aks-i mey virmiş zenahdân-ı nigâra germ ü tâb
Çâh-ı Nahşebde yine rahşende oldu mâh-tâb (G.6/2)

Yine bir başka beyitte şarabın aksi sevgilinin yanağına parlaklık verdiğini, sanki Nahşeb'in kuyusunda ayın görüldüğünü belirterek sevgilinin yanağının güzelliğini ve parlaklığını anlatır:

Viridikçe 'aks-i bâde zenehdân-ı yâre tâb
Gûyâ bedîd olur çeh-i Nahşebde mâh-tâb (G.8/1)

2. 2. 8. Rûm/Rûmeli

Anadolu'nun ismi olarak bilinen Rûmeli, Sabrî'nin şiirlerinde daha çok Rûm güzellerini ve misklerini vurgulamak için kullanılır.

Şair, sevgilinin yanağının kırmızı Rûm lalesi gibi olduğunu, dudaklarının da Ayazma suyunun damlası gibi olduğunu belirtir. Hemen sonraki beyitte sevgiliyi eşi olmayan bir kâfire benzetir. Böyle bir güzeli de Rûm diyarında görmediğini açıklar. Ayazma, Rumların kutsal saydıkları su kaynaklarına verilen isimdir. Kâfire benzetmesi de bu sebepten doğmuştur:

Lâle-i hamrâ-yı Rûmî ruhları
Reşha-i âb-ı Ayazma lebleri (K.16/53)

¹⁶ Adnan İnce; 'Kuyu Cadısı' Ve Düşündürdükleri, TÜBAR-XXI-/2007-Bahar.

Kâfirîñ hüsn ü edâsı bî-bedel

Rûm içinde görmedim böyle güzel (K.16/54)

Sabrî bir başka beyitte ise gül yanaklı bir Rûm güzeline gönül verdiğini belirtirken Rûm lalesi gibi de yaralandığını ifade eder. Laleyi şekli bakımından benzetme amacı ile kullanmıştır. Şekli itibarıyla ortasında bulunan siyah leke bir yara gibi düşünülür. Divan şiirinde bu manzum türü şairler tarafından sıkça kullanılmıştır:

Göñül virdim yine bir gül yanaklu dilber-i Rûma

Dirîğâ lâle-i rûmî menendi dâğ-dâr oldum (G.65/2)

Şair bir başka beyitte sevgili için söylenenleri dile getiriyormuş gibi yapar. Yanaklarına taze gül dediklerini, siyah saçlarının da Rûm miski gibi güzel koktuğunu anlatır:

Tâze gül söylediler ruhlarına sultânım

Misk-i Rûmî didiler zülf-i siyehkârîñ için (G.72/3)

2. 2. 9. Irak

Sabrî'nin divanında Irak sadece bir beyitte geçmektedir. Sarhoş olan gönlünün birçok Irak semtini gezmesine rağmen sevgilinin neşe veren dudağı gibi hoşluk veren bir şarap görmediğini belirterek dudağının ne kadar etkili olduğunu anlatır:

Çak semt-i 'Irâka güzer itdi dil-i ser-mest

Hiç bulmadı la 'liñ gibi bir neş'eli bâde (G.87/2)

2. 2. 10. Girit

Girit'in şiirde yer almasının sebebi gül balının meşhur olmasındandır. Sevgilinin dilinin saflaştırılmış bal gibi olduğunu, sözlerinin şeker gibi tatlı olduğunu ve güzel dudağının da Girit'in gül balına benzediğini anlatır:

Lehçesi şehd-i musaffâ sühanı kand-i nebât

Leb-i rengîniñe beñzer Girîdiñ gül bâlı (G.90/2)

2. 2. 11. Ceyhun

Şair, gözlerinden akan yaşın çokluğunu tarif etmek için Ceyhun ırmağını bir şarkısında kullanmıştır. Sevgiliden onu ağlatmamasını, bağırını yaralamamasını, ona yakın olmasını ifade eder:

Bağrımı Sabri gibi hûn itme
Gözlerim yaşını Ceyhûn itme
Gel kerem kıl beni mahzûn itme
Seni ister bu dil-i nâlânım
Sensiz aslâ olamam sultânım (Ş.9/5)

2. 2. 12. Habeş ve Sudan

Halkı siyahî olan Habeşistan ve Sudan, divan şiirinde sevgilinin gözlerini, siyah saçlarını ve benlerini benzetmek için çokça kullanılmaktadır. Sabrî de sevgilinin püskürme benleri ve siyah gözlerinin Habeş ve Sudan'ı andırdığını ifade etmektedir:

Mülk-i Habeşle kişver-i Sûdânı aındırır
Püskürme beñleriñ o siyehkâr gözleriñ (G.47/3)

2. 2. 13. Yanya, Yenişehir, Arkadya, Felatra

Şairin yaşadığı semtler onun şiirlerine de konu olmuştur. Mora'ya görev için gelen devlet adamlarının orada yaptığı faaliyetleri kasidelerinde bir teşekkür ifadesi olarak dile getirir. Veli Paşa'nın Yanya'da kütüphane ve medrese yaptırdığını, Yenişehir'i yeniden canlandırıldığını, Arkadya ve Felatra kazalarında eşi benzeri olmayan camii yaptırdığını anlatır:

Medrese ile kütüb-hâne binâ itdirdi
Eyledi Yanya ahâlisine eltâf-ı kesîr (K.18/21)
Yeñiden itdi Yeñişehr Fenârı ihyâ
Eyledi şu 'le-i himmetle o şehri tenvîr (K.18/23)
Yapdı Arkadya kazâsında Felatra'da dahı
Bir güzel câmi '-i pâkîze vü bî-misl ü nazîr (K.18/27)

2. 2. 14. Nemçe (Avusturya) ve Moskov(Rusya)

18.yüzyılda Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlar da Sabrî'nin divanında yer almıştır. Rusya ile yapılan savaşın sonunda kazanan Osmanlı Devletinde Karlofça Antlaşmasıyla kaybettiği yerleri geri alma ümidi doğmuştur. Ali Paşa komutasındaki ordu 1714'te Venediklere verilen bütün kaleleri alır. Bundan rahatsız olan Alman ve Avusturya alınan yerlerin iadesini ister. İstekleri yerine getirilmeyince Osmanlı Devleti onlara karşı da savaş açar. Ali Paşa'nın şehit olması üzerine ordu dağılır. Bunun üzerine Pasarofça Antlaşması imzalanmış ve Mora Osmanlı devletine kalmıştır. Sabrî bu vakıayı kasidesinde işlemiştir.

Kötü düşünceli kâfirlerin Ali Paşa'nın kılıcının korkusundan feryat ettiklerini; onun bir darbesi ile düşmanlarının gözleri görmez olduklarını, bu sebepten Moskov kralı ve Nemçe sezarının bir halt edemeyeceklerini anlatmaktadır:

Delîlim işte Korfozda olan küffâr-ı bed-eskâr

Dem-â-dem bîm-i tîğinden ider feryâd ile zârı (K.15/28)

Olur yek-darb-ı âlîden dü çeşmi nemçegân el-hak

Hele halt itmesün Moskov krâlı Nemçe çâsârı (K.15/30)

Bir başka kasidesinde Veli Paşa'nın Mora'ya gelmesi ile Hüsrev'in kalesi takviye güç bulduğunu anlatırken Moskov'un ise evlerinin harap olduğunu ifade etmektedir:

Takviyet buldı kılâ'-ı Hüsrevî

Moskovuñ ammâ harâb oldu evi (K.16/6)

2. 3. EĞLENCE HAYATI

Divan Edebiyatında şairlerin sıkça işlediği konulardan biri de toplumdaki eğlence hayatıdır. Bugünkü kahvehanelerin yerini meclisler almaktaydı. Söz atışmaları, danslar, yeme-içme merkezleri, güzelleri ağırlama mekânları meclisler idi. Sabrî'nin divanında da bu çizgide ele alınan konular bulunmaktadır.

2. 3. 1. Bezmeler

İçki içilen mekân ve eğlenme yeri olarak bilinir. Divanda bezm-i işret, bezm-i visâl, bezmgehi vuslat, bezm-i vasl gibi ifadelerle kullanılmaktadır. Şairin içinde sürekli sevgiliye kavuşma arzusu vardır ve sevgili ile birlikte bir mecliste oturup

onunla yiyip içip eğlenmek ve sohbet etmek ister. Nitekim bir beyitte şair, sevgilinin olmadığı meclisi istemez; böyle bir mecliste şarabın da kendisine zehir olacağını ifade eder:

Neyleyim sensiz bu bezm-i 'işreti
Baňa zehr olsun mey-i hamrâ bu şeb (G.9/3)

Bir başka beyitte ise peri yüzlü sevgili kendi meclisine davet etmektedir:

Olsak ne 'aceb dâ'ire-i vaslîna mahrem
İtdi o perî-çehre bizi bezmine da'vet (G.10/2)

Şair, şuh tabiatlı sevgiliye gönül verdiklerini ifade ediyor. Fakat sevgili onları kavuşma meclisinden uzaklaştırmak ister:

Bizi bezm-i visâlınden revâ mı eylemek mehcûr
Nice demlerdir ey şûh-ı cihânım saňa meftûnuz (G.35/3)

Başka bir beyitte sevgili, kibirli bir sarhoş gibi ifade edilir. Sabrî kendi kendine sorar gibidir. O, sevgilinin hangi mecliste olduğunu sorarken diğer taraftan da onu görüp beğenip beğenmediğini sormaktadır:

Kimiñ bezmindedir ol mest-i nahvet bilmem ey Sabrî
Aceb ol gözleri fettânımı gördüñ begendin mi (G.89/6)

Beyitlerde görüldüğü gibi Sabrî'nin divanında sevgili çok uzakta, ulaşılmaz bir güzel gibi değil de birlikte aynı mecliste eğlendikleri görülmektedir.

2. 3. 2. Sâkî

Meclislerde içki dağıtan kişidir. Bu kişi zaman zaman sevgili de olmaktadır. Şairler sürekli sakilerle muhabbet halindedirler.

Sabrî sakiye seslenerek şarabın neşesine göz değmemesini istiyor. Çünkü meclisin onun tabiatına uygun olması ve eğlenmenin de meşrebince olması onu neşelendirmektedir:

Göz degmesün bu neşve-i sahbâya sâkiyâ
Meclis tabî'atimce safâ meşrebimcedir (G.20/2)

Sabrî saki olan sevgiliden isteklerde bulunur. Ondan yiyip içme meclisinden ayağını çekmemesini ister. Onsuz dolu kadehlerin neşesinin olmayacağını anlatır:

Ayağıñ çekme sâkî bezm-gâh-ı ‘ayş u ‘işretten

Neşât-ı sâğar-ı ser-şârda sensiz halâvat yok (G.45/2)

Bir başka beyitte Sabrî, sakinin dudaklarını öpme hayaliyle gözyaşı şişesini şarap şişesi haline getirdiğini belirtir. Saki burada tatlı ve güzel dudaklı sevgilidir:

Hayâl-i bûşiş-i la ‘l-i lebiñle ey sâkî

Zücâc-ı çeşm-i teri şişe-i şarâb itdim (G.61/3)

Yine bir başka beyitte Sabrî, sevgilinin yani sakinin can bahş eden dudaklarını öpme arzusunu neşe veren şarap kadehine değiştirmeyeceğini ifade eder:

Değişmem bûşiş-i la ‘l-i leb-i cân-bâhşıñ ey sâkî

Kemâl-i neşve-i câm-ı ferah-fercâmı sahbâya (G.88/4)

2. 3. 3. Enstürmanlar

Sabrî’nin divanında def, ney, kemân, çeng, rebâb, mızrâb, kudûm, tanbûr gibi çalgı aletlerine yer verilmiştir.

2. 3. 3. 1. Çeng ve Rebâb

Çeng bir çeşit saz şeklidir. Rebâb ise bir çeşit kemençe tarzı saz aletidir. Divan şiirinde bu iki saz çeşidi birlikte ele alınır.

Bir beyitte şair kendisinin eğlence sermayesinin bir çengi tarafından çalındığını söyler. İkinci mısrasında da öfkesini dile getirir. Nahid diye seslenerek sevgiliye rebâb ve çengi başına çalmasını ister:

Çaldı bir çengî benim sermâye-i ârâmımı

Başına çal neyleyim nâhid rebâb u çengini (G.102/6)

2. 3. 3. 2. Çengî, Mugannî, Mutrib, Rakkase

Mugannî şarkıcı; mutrib şarkıcı, çalgı çalan; çengî çalgı çalan ve oynayan; rakkase ise dans eden anlamındadır.

Bir beyitte şair meyhanede çalınan çeng ve rebabın aslında şarap şişesinden çıkan ses olduğunu anlatmaktadır:

Mugannî nağmesinden mutribiñ çeng ü rebâbından

Sadâ-yı sahn-ı meyhâne tanîn-endâz-ı mînâdır (K.3/7)

Sabrî, gönlünü def gibi görür. Ve sinesini def gibi dövmesinin şaşılacak bir şey olmadığını söyler. Çünkü bir çengî kızı onun sabrını taşırmıştır. Aslında bir çengi kızına gönlünü kaptırmıştır. Kızın Sabrî'ye gönül vermemesi onun sabrını taşırmıştır:

Def' gibi dögsem 'aceb mi sînemi şimden gerü
Çaldı nakd-i sabrımı dün gice bir çengî kızı (Mf/13)

Yine şair aynı manayı başka bir beyitte işlemiştir. Hoş sesli mutribi gören Sabrî sakinliğini ve sabrını kaybetmiştir:

Dirîğ mâye-i sabr u sükûnı çaldırdım
Görüp o mutrib-i hoş-lehce vü hoş-elhânı (K.1/17)

2. 3. 3. 3. Def

Def, bir çeşit vurma aletidir. Şiirlerde de şairler acıdan sinelerine vurduklarını ifade etmek için def aletini kullanırlar.

Sabrî sevgiliye olan hasretin verdiği acıdan dolayı sinesini def gibi dövmektedir:

Def' gibi hasretile sînemi dögsem yeridir
Güzelim bî-bedelim kaşı kemânım gideyor (G.29/3)

2. 3. 3. 4. Kudûm ve Mızrâb

Kudûm, vurma aletlerindendir. Daha çok Mevlevihanelerde kullanılmıştır. Mızrap ise telli çalgıları çalmak için kullanılan alettir.

Şair bir beytinde gamı mızrap gibi, neşeyi de saz gibi düşünmüştür. Sabrî, eğer gamın mızrabı neşenin sazına ıstırap vermeseydi mananın bakir kızına dans ettireceğini anlatır. Şair, Sazı çalmak için tellerine vurulan mızrabın o telleri titretmesini gam olarak görmüştür:

Raksa âgâz itdirürdüm bîkr-ma'nâyı eger
Virmese mızrâb-ı gam sâz-ı neşâta ıztırâb (K.2/33)

Bir başka beyitte ise şair imameyi kudüme; misvakı da mızraba teşbih etmiştir. Vaiz, bu şekilde imame ve misvakını, kudüm ve mızrap olarak kullanır. Müziğin neşesiyle kendinden geçer. Onun kalbinde riyaadan eser kalmadığını belirtir:

İtdi 'immâme vü misvâkı kudûm u mızrâb
Vâ 'iziñ kalmadı kalbinde riyâ âsârı (K.17/9)

2. 3. 3. 5. Kemân ve Ney

Kamıştan yapılan bir çeşit çalgı aleti olan ney, şiirlerde acıdan inleyen, ıstırap çeken âşıklar için kullanılır. Keman da âşıkların acılar karşısında boyunlarının bükülmesinden teşbih unsuru olarak sıkça kullanılır. Sabrî de sevgiliden ayrılmasıyla boynunun keman gibi olduğunu; işinin de sürekli ney gibi ah ve figan çekmek olduğunu anlatmaya çalışır:

Derd-i firâk-ı yâr ile kaddim kemân olur
Kârım hemîşe ney gibi âh u figân olur (G.27/1)

2. 3. 3. 6. Tanbûr

Mızrapla çalınan telli saz adıdır. Daha çok acıklı ses vermesinden dolayı şiirlerde kullanılır. Sabrî keman kaşlı sevgilisinden ayırdır ve bu hal onun canına tak etmiştir. Öfkesinden mutribe söylenir. Mutribe tamburunu başına çalmasını öfkeyle belirtir:

Cânıma kâr itdi ol kaşı kemânıñ firkati
Başıña çal neyleyim mutrib seniñ tanbûruñı (G.94/4)

2. 4. DEYİMLER

Sabrî, divanında birçok deyme yer vermiştir. Parmağını ısırarak, ayağı yerlere basmak, yüz sürmek, gözden düşmek, ipliği pazara çıkmak, yerle bir olmak, alt üst etmek, eteğini toplamak, yüreğine su serpmek, ayağını çekmek, dereyi görmeden paçayı sıvamak gibi deyimler divanda yer alan deyimlerdir.

Sabrî, Hz. Muhammed için yazmış olduğu naat'ında O'nun ayı iki parçaya ayırması olayını gören genç-yaşlı herkesin hayretten parmağını ısırıldığını belirtir. Parmağını ısırarak deymi bu beyitte gerçekten parmak ısırarak anlamında değil de hayrete düşmek anlamında kullanılmıştır:

Dü-şakk itdi meh-i garrâyı engüşt-i hümayûnuñ
Isırdı parmağıñ her pîr ü bernâ yâ Resûlallâh (N.2/3)

Şair, mutluluğun sonunda gelen sevinçle ayağı yerlere basmaz deyimini kullanmıştır. Gamları giderilmiş muradına ermiştir:

Ayağı yerlere basmaz kemâl-i şâdiden
Safâya oldu mübeddel gümûm u hırmânı (K.1/7)

Yüz sürmek deyimi birine bağlılık ve ona karşı saygı göstermek anlamındadır. Şair de devrin vezirine bağlandığını söylerken şeyhlerin de o vezirin kapısına yüz sürdüğünü ifade etmektedir:

Eyledim bir dâver-i devr-i zemâne ilticâ
Kim der-i iclâline yüzler sürer şeyh ile şâb (K.2/3)

Bilindiği üzere Sabrî'nin göz hastalığı vardır. Bu halinden dolayı sürekli şikâyet edip kaside sunduğu kişilerden medet umar. Bir beyitte de feleğe isyanını belirtir. Felek onun halini görmezden gelip onu gözden düşürür. Onu daha aşağı iter:

Gözümün nûrî didikce beni gözden düşürür
Yirlere geçsün ilâhî dilerim çarh-ı vahîm (K.6/20)

İpliği pazara çıkmak deyimi yapılan gizli ve kötü işlerin meydana çıkması anlamına gelmektedir. Sevgilinin bakışları fitnecidir ve âşığına gizliden gizliye cefa eder. Sabrî de artık sevgilinin fitneli gamzelerinin ortaya çıktığını ve fitnelerinin artık bittiğini anlatmaya çalışmaktadır:

Çıkarsa ipliği pâzâra gamzeniñ ne 'aceb
Metâ'-ı kârgah-i fitne buldı şimdi kesâd (K.8/8)

Bir başka beyitte şair, sevgilinin perçemlerini silah barutuna benzetir. Bu şekilde sevgilinin o perçemleri âşığın gönlünü alt üst eder. Zîr u zeber alt üst etmek anlamına gelmektedir:

Perçem-i bârûdfâme kıl nazar
Eyler ârâm-ı dili zîr ü zeber (K.16/52)

Sabrî, Veli Paşa için yazmış olduğu bir kasidesinde onun Mora'nın imarı için eteğini toplayıp işe kalkışmasını anlatmaktadır. Dâmân-ı refî'in teşmîr kılmak eteğini toplamak anlamına gelmektedir. Eteğini toplamak ise bir işe koyulmak, bozulan durumu düzeltmek anlamındadır:

*Biri de işte Morâ oldu yeñiden ma'mûr
Kıldı i'mârına dâmân-ı refî'in teşmîr* (K.18/26)

Yüreğine su serpmek deyimini, “bir kimseyi kaygı sebebinin ortadan kalkmasıyla veya yeniden umut verecek bir haberle ferahlatmak”¹⁷ anlamına gelmektedir. Sabrî de her zaman yanına gelen sevgilinin dün gece gelmeyişi başkaları tarafından yanlış anlaşılmasına engel olmaya bağlamaktadır. Yani her zaman gelen sevgili başkalarının dedikodusundan korktuğu için gelmemiştir. Şair bu şekilde düşünerek kendi gönlünü tatmin etmeye çalışır:

*Rûz u şeb teşrîf iderdi bezmime ol 'işve-bâz
İtmese ağyâr-ı bed-efkârdan ger ihtirâz
Dün gice mâ-fi'z-zamîrin añladım Sabrî biraz
Su sepildi sîne-i sûzende-i hicrânıma* (Ş.10/4)

Şair, meclisteki sakiden ayağını çekmemesini, oradan ayrılmamasını istemektedir. Çünkü sakisiz dolu kadehin neşesinin olmayacağını söyler. Beyitte ayak kelimesi iki anlamda da kullanılmıştır. Ayak kelimesinin gerçek anlamı dışında kadeh anlamı da vardır. Şair, sakiden kadehi de çekmemesini istemektedir:

*Ayağıñ çekme sâkî bezm-gâh-ı 'ayş u 'işretten
Neşât-ı sâgar-ı ser-şârda sensiz halâvat yok* (G.45/2)

Şair, gönlünün kavuşmanın sonsuzluk vadisinde sürekli aldandığını ve dereyi görmeden paçayı sıvadığını anlatmaktadır:

*Dem-â-dem va 'd-i bî-encâz-ı vasla aldanur göñlüm
Acebdir görmeden enhârı eyler dâmenin teşmîr* (G.32/5)

2. 5. HASTALIKLAR

2. 5. 1. Göz Hastalığı (Remed, Sebel)

Sabrî, gençlik yıllarında remed denilen göz hastalığına yakalanmıştır. Remed, lügatte göz ağrısı anlamındadır. Bu hastalıkla göze perde iner ve hastanın bulanık görmesine sebep olur. Bu perdeye sebel adı verilir. Şair bu durumunu Seyyid Mustafa Paşa için yazmış olduğu kasidesinde dile getirir ve ondan yardım ister:

¹⁷ Türk Dil Kurumu Sözlükleri ; *Yüreğine Su Serpmek*, <http://sozluk.gov.tr/>.

Remedden oldu dü çeşmim esîr-i zîr-i sebel
Terahhüm it bu dil-i efkâra ey kerem-kânı (K.1/45)

Şair, başka bir beyitte remedden hastalığının ne olduğunu kendisi anlatır. Remeddenin sevgilinin gözüne tülbent örtme gibi olmadığını onun ava çıkarılacak olan şahinin başına takılan ve adına üsküf denilen başlığa benzediğini ifade eder:

Remedden dîde-i dil-ber degil dülbend ile mestûr
O bir üsküflü şâhindir şikâre olmuş âmâde (G.83/4)

2. 5. 2. Uçuk

Çoğunlukla dudaklar ve burun çevresinde görülen, genellikle ateşli hastalıklar, ruhsal bunalımlar sonucu deride beliren kabarcıklardır.

Sabrî, sevgilinin dudağında çıkan uçuğu güzel bir sebebe bağlar. Sevgilinin dudağında çıkanın uçuk olmadığını gönül alan şarabın kabarcığı olarak niteler:

Tebhâle sanma la 'l-i lebinde ol âfetiñ
Sahbâ-yı dil-güşâ-yı musaffa habâbıdır (G.15/2)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İNSAN

3. 1. İNSAN

Doğada var olan her unsur insana hitap etmektedir. Her canlı gibi doğup büyüyen ve ölen bir varlık olan insan yaşadığı acıları ve güzellikleri ifade etmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Bazıları duygu ve düşüncelerini edebiyat yolu ile anlamlandırırken bazıları ise aşkı, sevdası ve davası uğruna çeşitli engeller aşarak hedeflerine ulaşmak istemişlerdir. Divanı incelenen Mehmet Emin Sabrî de kendi duygu ve düşüncelerini çeşitli divan şiiri türleri ile anlatır.

Bilindiği gibi her şiirin konusu insandır. Bu insan denilen varlık şiirlerde daha çok sevgiliyi çağırıştırır. Kimi şairler tasavvufî sevgiliyi anlatırken kimi beşeri olan sevgiliden bahseder. Sabrî de şiirlerinde daha çok beşerî olan sevgiliyi anlatır. Onun güzelliklerini, uzuvlarını ve âşığa karşı tavırlarını dile getirir.

Bunun dışında temel olarak insan kavramı da divanda kullanılmıştır. Kaside sunduğu kişilerden biri olan Seyyid Mustafa Paşa'nın döneminde isyan edecek bir insanın dahi bulunmadığını ve bakışlarının insanı korkutmaya yettiğini belirtir:

Bulunmaz oldı sitem-dîde 'ahd-i 'adlinde
Meger ki gamze ide dil-remîde insânı (K.1/37)

Bir başka beyitte insanın değerini şan, şöhret ve makam ile ölçülemeyeceğini, insanın kıymetini belirleyen halin tabiat olduğunu anlatır:

Cevher-i merdi nihâdında gerekdir yohsa
İzz ü câh ile birâder kişi insân olmaz (G.37/3)

Sevgilinin bakışları âşığın gönlünde sabır bırakmadığını ve insanı helak ettiğini belirtir:

O gamzeler komaz aslâ gönülde sabr u sükûn
Helâk ider nigeş-i çeşm-i mesti insânı (G.91/3)

Söz konusu insan olunca örnekleri çoğaltmanın mümkün olacağı söylenilebilir. Bunun altında yatan temel sebep yaşanan her duygunun insanın çevresinde gelişmesidir.

3. 2. GÜZELLİK

Güzellik kendi içinde genel anlamı olan bir kavramdır. Sabrî'nin divanında bu kavramla asıl anlatılmak istenen şüphesiz âşıkların, karşısında hayranlık duyduğu ve yüce bir aşk beslediği sevgilidir. Bunun yanı sıra divanda yer alan ve kendilerine kasideler sunulan devlet adamlarının özelliklerinin güzellikleri de anlatılmaktadır.

Divan şiirinde güzellik kavramını genellikle karşılayan '*hüsn*' kelimesidir. Sabrî'nin divanı incelendiğinde gerek kasideleri olsun gerek gazelleri olsun şiirlerinde *hüsn* kelimesini kullandığı görülür. Kasidelerinde devlet adamlarının tabiatlarını, yöneticiliklerini, itibarlarını ve daha birçok özelliklerinin güzelliği *hüsn* kelimesi ile kurulan tamlamalar ile beraber kullanılır.

Sabrî, Ebûbekir Beg için yazmış olduğu bir kasidesinde onun cömertliğinin güzelliğini anlatırken onu Bermekî ve Utârid'e benzetir:

Bermekî haslet 'Utârid menkıbet kim rûz u şeb
Hüsn-i himmetle hünermendânı minnetdâr ider (K.13/8)

Şair, Veli Paşa için yazmış olduğu bir kasidesinde onun güzelliğinin, zekâsının ve cömertliğinin bir eşi benzeri olmadığını anlatır:

Hüsn ü tedbîr ü zekâda bî-nazîr
Cûd u himmetde sehâda bî-nazîr (K.16/22)

Bir başka beyitte ise Allah'ın ona güzel bir yaradılış özelliği verdiğini ve onun yoluna başlar feda olma dileğinde bulunduğu görülür:

Bu hüsn-i hulkı ki Mevlâ 'inâyet itdi saña
Fedâ fedâ yolına baş u cân hoş geldin (K.20/22)

Güzellik denince akla ilk gelen ve şairlerce en çok kullanılan konulardan biri sevgilinin güzelliğidir. Bu sevgili ilahi olduğu gibi beşeri de olabilmektedir. Mehmet Emin Sabrî'nin divanında daha çok beşeri olan sevgili yer almaktadır.

Sevgili, güzellik ülkesinin eşi benzeri olmayan bir dilberidir:

Mülk-i hüsnüñ hûbudur mergûbudur mahbûbudur
Ol yegâne dilber-i mümtâzî öğretmeñ baña (G.3/5)

Divan şiirinde en çok kullanılan kalıplardan biri sevgilinin güzeller şahı olmasıdır. Âşık, bir güzellik padişahına esir olmuştur. Sevgilinin saçlarının ucu âşığın boynuna bir zincir misali dolanır:

Âh oldum yine bir pâdişeh-i hüsne esîr
Boynuma oldu kemend-i ser-i zülfi zencîr (G.33/1)

Âşık edası güzel olan sevgiliden uzaktadır ve ondan ayrı durmak acı vermektedir. Ama sevgilinin uzaklığı onu bu aşktan vazgeçiremez tam aksine hâlâ onu görme ümidiyle yaşar:

Öldürdi intizâr amân-el-amân bizi
Ol pâdişâh-ı hüsn-i edâyı görür müyüz (G.36/3)

Sevgilinin yanakları kitap gibidir. Şair bu kitabı yazamayacağını dile getirir. Bir bakışla da sevgilinin ayet gibi olan güzelliğini tefsir edemeyeceğini anlatmaktadır:

Sevdigim mushaf-ı ruhsârını tastîr idemem
Âyet-i hüsnini bir vechile tefsîr idemem (G.63/1)

Bir başka beyitte sevgili güzel ve taze bir fidana benzeyen lale yanaklı bir kişidir. Âşık ona gönül vermiştir. Bu sebepten gönlünde yarası vardır. Aslında beyitte lale ile dağ arasında bir ilişki mevcuttur. Şekli itibarıyla gönlündeki yaraya benzetir. Öte yandan dağlarda olup büyüyen lalelere de bir gönderme vardır:

Lâle ruh bir nev-nihâl-i hüsne virdim göñlümi
Tâze dâğım var yine bu sîne-i pür-rîşede (G.85/3)

Sevgilinin güzelliği ve edası yazmaya gelmez. O selvi boylu sevgili son derece güzeldir ki böyle bir sevgiliyi Sabrî hiç görmemiştir:

Takrîre gelmez hüsn ü edâsı
Gâyet güzeldir ol serv-kâmet
Çokdur güzeller dehr içre ammâ
Gördüñ mi Sabrî böyle bir âfet (Ş.8/2)

Sevgiliden ayrıldığına üzülp ağlayan âşık onun güzelliğine de hayrandır. Yaralı gönlü sevgiliyi arzu etmektedir. Onsuz asla olamayacağını ifade eder:

Rûz u şeb hecriñ ile nâlânım
Giceler tâ-be-seher giryânım
Mâ-hasal hüsniñe pek hayrânım
Seni ister bu dil-i nâlânım
Sensiz aslâ olamam sultânım (Ş.9/1)

3. 3. SEVGİLİ

3. 3. 1. Genel Olarak Sevgili

Sabrî, divanında sevgili için direkt olarak veya çeşitli söz sanatları aracılığı ile pek çok kelime ve terkiplere yer vermiştir. Bu kelimelerle sevgilide var olan güzellik unsurlarını ve onun karakterini anlatmak istemektedir.

Sabrî'nin gazellerinde Nedim etkisini görmek mümkündür. Her iki şairin de gazellerinde sevgili benzer özelliklere sahiptir. Sevgili, bütün divan şairlerinde olduğu gibi acımasız ve vefasızlığı ile ön plana çıkar. Âşık onun şeker saçan ağzını öpmek ister. Fakat sevgilinin cevabı olumsuzdur:

Dilber ne denlû eylese cevri ü cefâ baña
Her bir cefâ vü cevri virür biñ safâ bana (G.1/1)
Bir bûse vir dehân-ı şeker-bârdan disem
Yok yok diyü cevâb ider ol bi-vefâ baña (G.1/2)

Ay parçası gibi olan sevgiliyi âşık ayın gölgesi gibi kucaklamak ister. Tıpkı Nedim'in şiirlerinde olduğu gibi sevgili ulaşılmayacak biri değil; tam aksine onu kucaklayacak kadar yakındır. Fakat beyitte Sabrî, feleğin bir kez de olsa ona müsaade etmemesinden yakınmaktadır:

Alsam o mâh-pâreyi âgûşa hâleveş
Bir kez müsâ'id olsa sipihr-i kühen bana (G.2/4)

Sevgili nazlı bir çocuk gibidir. Sevgili, iyilik yapmayı sevmeyen cömertlikten uzaktır. Put gibi olan sevgili herkesle eğlenmektedir. Âşığına ise vefa göstermez. Şair bu durumdan haberdardır:

Bî-mürüvvetdir o tıfl-ı nâzı öğretmeñ baña
Bî-vefâdır ol büt-i tannâzı öğretmeñ baña (G.3/1)

Şuh tabiatlı vefasız sevgili hep yabancılarla oturup kalkmaktadır. Oysa ona âşık olan düşkünlerine yüz çevirmektedir:

*Yolunda hâk olan üftâdegâne iltifât itmez
O şûh-ı bî-vefâ bigânelele âşinâdır hep (G.7/4)*

Sevgilinin kâkülleri yanaklarına dökülmüştür. Bu hali yanaklarının görünmesini engellemektedir. Âşık da o kâküllerin arasından yanakları görmüş olup onu tıpkı gecenin karanlığında doğan güneşe benzetir:

*Gördüm derûn-ı halka-i zülfünde haddini
Sandım sevâd-ı şebde tulû 'itdi âfâtâb (G.8/2)*

İşveli sevgilinin dudakları Sakız şarabı gibi etkilidir. Şair, onun bu güzelliği karşısında şaşılmayacak şekilde aşk sarhoşu olmuştur:

*Ser-mest-i 'aşk olursam aceb mi amân amân
Ol duht-ı işveniñ lebi Sâkız şarabıdır (G.15/5)*

Sevgili, âşığa karşı ilgisiz ve kayıtsızdır. Sabrî'nin gözleri gamlıdır. Mutlu olmaya ihtiyacı vardır. Fakat sevgili vefadan uzaktır ve onun işi sürekli âşığına gam vermektir:

*Sabri-i gam-dîdeyi lutfuñla şâd itsen n'ola
Hep mürüvvetsiz gamıñla dem-be-dem gamgîn olur (G.16/7)*

Cânânın perçemlerini rüzgâr havalandırdığında âşıkların gönüllerinin sefası darmadağın olur. Çünkü âşıkların gönülleri sevgilinin saçlarının uçlarına bağlıdır. Rüzgârın çıkması ile dalgalanan saçlar birbirine girer ve ona bağlı gönüller dağılırlar:

*Tahrîk edince perçem-i cânânı rûzgâr
Eyler sâfâ-yı hâtır-ı 'uşşâkı târ-u-mâr (G.19/1)*

Gönüller alan sevgilinin şivesi, nazı ve tavırları güzeldir. Dudakları o derece güzeldir ve etkilidir ki onun dudağını öpenler ölümsüzlük suyunu istemezler:

*Şîve vü nâzı güzel tavrı müsellemler dilber
Bûs iden leblerini âb-ı hayâtı neyler (G.22/1)*

Sevgili zalimdir ve gönlünden merhamet hiç geçmemiştir. Onun işi sürekli âşığa cefa çektirmektir:

Merhamet zâlim derûnundan güzâr itmez mi hîç
Dâ'imâ cevri ü cefâ itmek mi mu'tâdîñ senin (G.50/2)

Sevgili felek tabiatlıdır. Âşıklarına sayısız cefalar çektirir:

Bir degil üftâdegân-ı 'aşka cevriñ âh âh
Ey felek-meşreb cefâ-yı bî-hisâbîñ var seniñ (G.55/3)

Şair, sevgiliye sevdiğim diye seslenmektedir. Sanki gerçekten onun sevgilisidir ve ondan ayrı kalmıştır. Ondan ayrı kalmanın acısını yaşamaktadır. O, sevgiliye olan aşkı gizlese de herkes onun sevgilinin saçlarının aşkıyla perişan olduğunu anlamaktadır:

Sevdiğim bilmez misin 'aşkıñla nâlân olduğım
Sûz-ı hicriñle yanıp derdiñle giryân olduğım (G.64/1)
Gizlesem de âşikâr itsem de 'âlem hep bilür
Dem-be-dem sevdâ-yı zülfüñle perişân olduğım (G.64/2)

Divanda bu tarz benzetmeleri konu alan beyit örneklerini çoğaltmak mümkündür. Şair, divanında sevgilinin vefasız olduğunu, işinin âşıklarına eziyet ettirmek ve bigânelerle eğlenmek olduğunu, güzelliğini ön plana çıkararak kendinden emin oluşunu çeşitli yollarla anlatmaktadır. Bir başka başlık altında sevgilinin uzunlarının güzelliğini ve âşıkların bu unsurlar karşısındaki hallerini incelendiğinde konu daha anlaşılır hale gelecektir.

3. 4. SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI

Sabrî divanında sevgili, âşıkların başını döndürecek ve onları her uzuvlarıyla hayrete düşürecek bir güzelliğe sahiptir. Bu güzelliğin verdiği güven ile sevgili vefasız bir kişilikle bî-çâre âşıklara acımasız davranmaktadır. Âşıklar ise onun bu tavırlarına aldırış etmeden onun kapısında ayrılmak istemezler.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Sabrî divanında sevgili ulaşılmayacak biri değildir. Bazen onun o güzelliklerle dolu vücudunu kucaklamış ve onunla hem-dem olmuştur:

Pistân u la'lin emdik o pâkîze duhteriñ
Sâkız turuncı ile yine 'işret eyledik (G.48/2)

Neredeyse sevgilinin her uzvu şiirlere konu olmuştur. Bunların başında saç, göz, kirpik, kaş, boyun, ben, dudak ve yanaklar gelir. Sadece bunlarla sınırlı değildir. Diğer uzuvları ve öne çıkan uzuvları ilgili maddelerde yeri geldikçe değinilecektir.

3. 4. 1. Ağız ve Dil (Dehân, Zebân)

Ağız, âşıkların sevgilide gördükleri en küçük güzellik unsurlarından biridir. Divanda daha çok küçük oluşu sebebiyle Sabrî tarafından kullanılmıştır.

3. 4. 1. 1. Ağız ve Dil ile İlgili Tasavvurlar

3. 4. 1. 1. 1. Hokka

Ağız, küçüklüğü ve şekil itibarı ile hokkaya benzetilir. Hokkaya benzeyen ağız öpmesi ile şekerin tadını anlayan âşık, can bağışlayan dudaklarını emerek Hızır gibi hayat bağışlayan suyu bulur gibi olur:

*Bûs idüp hokka dehânını o şîrîn sühanıñ
Añladım çâşni-i kand u nebâtı bu gice
Leb-i cân-bahşını emdim o mesîhâ nefesiñ
Hızırveş buldı gönül âb-ı hayâtı bu gice (R/4)*

3. 4. 1. 1. 2. Gonca

Gülün açılmamış haline denilen gonca, divanda sevgilinin küçük ağzına teşbih edilir. Âşığın arzusu daima sevgilinin goncaya benzeyen ağzını, yanaklarını ve dudaklarını öpmektir:

*Ol gonca dehânıñ leb-i handânını öpsem
Biñ şevkile ruhsâr-ı gül-efşânını öpsem (G.67/1)*

Daha önce belirtildiği gibi gül ve goncanın konu olduğu beyitlerde bülbülün de olduğu görülmekteydi. Bülbül âşığın kendisidir. Gonca ağızlı bir taze gül gibi sevgiliden ayrılmakta olan âşığın bülbül gibi inlemesi gayet normal bir durumdur:

*Ne 'aceb bülbül-i şeydâ gibi nâlân olsam
Gül-i nev-restecigim gonca-dehânım gideyor (G.29/4)*

Bazı durumlarda ağız, goncadan daha küçüktür ve daha güzeldir:

*Reng-i ruhsârıñ gül-i zîbendeyi sad çâk ider
Gonceler dil-teng olur dürc-i dehânıñdan senin (G.51/3)*

*Ruhuñ tahmîr olunmuş sevdigim gül-berg-i ahmerden
Letâfette dehânîñ fark olunmaz gonce -i terden* (G.74/1)

Put gibi olan sevgilinin ağzı o kadar küçüktür ki birazcık da olsa tebessüme tahammül etmez:

*Gizlû bir nîm tebessüme tahammül itmez
Tengdir tâ o kadar ol büt-i nâzîñ deheni* (G.101/2)

Taze bir fidan gibi olan sevgilinin inciler saçan ağzını öpenler zamanın diğer hoş bahçelerinde bulunan goncaları istemezler:

*Nev-nihâlim bûs iden dürc-i dehân-ı tengini
Neylesün gülzâr-ı dehriñ gonce-i hoş rengini* (G.102/1)

3. 4. 1. 1. 3. Sır

Ağız, sırların saklandığı küçük bir kutu gibi düşünülür. Sözler bu kutunun içinde yani ağızda vehmolur. Mana ise sevgilinin tatlı dili sayesinde güzellik bulur:

*Nûkteler mevhûm olur sırr-ı dehânîñdan seniñ
İktisâb-ı hüsn ider mâ'nâ zebânîñdan seniñ* (G.51/1)

3. 4. 1. 1. 4. Şeker ve Şirin

Ağız, dil ve dudak aracılığı ile şeker dağıtma gibi bir özelliğe sahiptir. Aslında şekerli ve şirin olan dil ve dudaktır. Ancak ağız bütünü ile kapsadığı için Sabrî tarafından şeker-bâr olarak nitelendirilmiştir:

*Bir bûse vir dehân-ı şeker-bârdan disem
Yok yok diyü cevâb ider ol bî-vefâ baña* (G.1/2)

*Bustân u lebin emdik o şîrîn dehenin biz
Bir tâtlu turunc ile yine eyledik 'işret* (G.10/4)

Divanda sevgilinin dili tatlıdır ve âşıkların gönüllerini sıkkan tatlı ve güzel dudaklara sahiptir:

*La 'l-i rengînin midir dil-teng iden 'âşıkları
Söyle ey şîrîn zebânım söyle kurbân oldığım* (G.64/3)

3. 4. 2. Alın (Cebîn)

Divanda alın sadece çatıklığı ile ele alınmıştır. Sevgilinin bir nevi öfke belirtisi olarak gösterilir. Âşık yârin misk kokulu saçlarını koklamak isterken karşısında kaşları yay gibi olan sevgilinin çatılmış alnını görür:

Gîsû-yı müşg-nâbını şemm itmek istesem
Çîn-i cebîn gösterir ol kâşî yâ baña (G.1/3)

Sevgilinin işi âşıklarına eziyet etmek ve onlara cefa çektirmektir. Gazap ile doludur. Alnı çatık olan sevgilinin bu halini bilmez gibi görünen şair ona sebep sorar:

Nedir bâis 'aceb çîn-i cebîne
Niçün ey mest-i nahvet pür-gazabsın (G.76/3)

3. 4. 3. Bel (Miyân)

Sevgilinin beli inceliği sebebiyle beyitlerde yer alır. Sabrî mübalağalı bir şekilde sevgilinin belinin ince oluşunu ifade eder. Yârin beli o kadar incedir ki âşığa bu incelik hayal gibi gelir ve görünmezlik kazanır:

Geh lebiñ geh mû-miyânıñ vasf ider kil-k-i hayâl
Kâl ü kîle düşdi âhir bu dil-i nâlânı gör (G.24/3)

Çok muhayyel nükte buldum levha-i endîşede
Bulmadım mû-yı miyânıñ gibi bir nâzik hayâl (G.57/2)

Bel bel kemâl-i hayretile bakdım âh âh
Mû-yı miyânı ol büt-i nâzîñ pek incecik (G.54/2)

Sabrî, sevgilinin kıl kadar olan belini bir beyitte noksanlık olarak görmektedir:

Mû-be-mû kıldım nazar ol şeh-levend-i 'işveye
Kıl kadar mû-yı miyândan gayrı bir noksânı yok (Mf/1)

Bazı beyitlerde bel ile birlikte başka güzellik unsurları da yer almaktadır. Zavallı Sabrî sevgilinin bazen incecik olan belini hatırlar, bazen de can veren dudağını hatırlar. Oysa bu güzellik unsurları ortada yok denecek kadar ince ve

güzeldir. Gözle görülmemektedir. O yüzden Sabrî, kendinin dedi-kodu yaptığını düşünür:

Geh miyânîñ zikr ider gâhî leb-i cân-bahşını
Sabrî-i âşufte koymaz kıl ile kâli yine (G.86/5)

3. 4. 4. Ben (Hâl)

Daha çok rengi sebebiyle beyittlerde yer alan ben (hâl), sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Bu unsur da göz, kirpik ve kaş gibi âşığı derinden etkilemekte ve âşığa perişan bir hal vermektedir:

Seyr idince hâlini oldum o dem âşüfte-hâl
Bunca demdür ey perî gitmez derûnumdan o hâl (G.57/1)

Seyr iden hâliñ perîşân hâl olur
Hâlden hâlî degilsin ey perî (G.99/4)

3. 4. 4. 1. Ben (Hâl) İle İlgili Yapılan Tasavvurlar

3. 4. 4. 1. 1. ‘Anber, Müşk

Ben, rengi ve kokusu sebebi ile ‘amber ve miske benzetilir. Amber, buhurdan kabına konunca orada pişer ve siyah dumanlar çıkmasına sebep olur. Âşığın gönlüne de sevgilinin beninin hayali düşünce âh dumanları belirir. Bu da onun sevgiliye olan sevdasının göstergesidir:

N’ola sevdâ-yı hâliñ göñlüme düşdükçe âh itsem
Çıkar dūd-ı siyeh ‘anber konunca fark-ı micmerden (G.74/2)

Ben, normal bir koku değildir. Miskin saf hali gibi kokmaktadır:

Müşk-nâbâsâ meşâm-ı cânı ta ‘tîr eyledi
Hâlden hâlî degildir ol mehiñ hâlî yine (G.86/2)

Âşık, sevgilinin amber kokulu benine gönlünü kaptırır. Onun zülûflerinin kıvrımının mübtelası haline gelir:

Mâ’ilim ben hâl-i ‘anber-bârına
Mübtelâyım turra-i tarrârına
Sabri-i efgendeveş nâçârîñam
Merhamet kıl bende-i bîmârına (Ş.6/4)

3. 4. 4. 1. 2. Fitne

Ben, sevgilinin gamzeleri gibi âşığî hile ile aldatmada kullanılan güzellik unsurlarından biridir:

Mekr ider âdeme her bir nige-h-i pür-âli
Fitneden gamze-i fettânı degildir hâlî (G.90/1)

3. 4. 4. 1. 3. Habeş, Sudan ve Hindû

Benin bu ülkelerle birlikte anılmasının sebebi renk benzerliğinden dolayıdır. Bilindiği gibi bu ülkelerde yaşayanlar esmer ve siyahî bir ten rengine sahiptir. Sevgilinin püskürme benleri ve siyah gözleri Habeşistan ve Sudan ülkelerinde yaşayanlara benzetilmektedir:

Mülk-i Habeşle kişver-i Sûdânı aındırır
Püskürme beñleriñ o siyehkâr gözleriñ (G.47/3)

Allah'ın ceylanın nefesinden misk kokusu yapması ve bunun ismine Hint beni demesi bir başka tasavvur gücünün gösterildiği beyittir:

Müşk-nâbı nâfeden ahz itmiş üstâd-ı ezel
Bir mu'anber habbe yapmış hâl-i Hindû koymuş ad (G.13/5)

3. 4. 5. Boy (Kad, Kâmet)

Boy, uzun, yüce, ince, düzgün ve ulaşılmaz olarak şiirlerde sıkça kullanılan sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Övülen kişinin değerini ve yüceliğini anlatmak için şairler tarafından mübalağalı bir tasavvur gücü ile kullanılan boy, birçok benzetme ile beyitlerde işlenmiştir. Sevgilinin nazlı bir eda ile salına salına yürümesi boyunun servi ağacına benzetilmesine sebep olmuştur. Diğer yandan ulaşılmaz oluşu ve yüksekliği ile Cennette bulunan Tubâ ve Sidre ağacına benzetilir. Sevgilinin, âşığa karşı ilgisiz olması ve âşıktan uzak kalması ona kadd-i kıyâmet benzetmesinin yapılmasına sebeptir.

Sabrî'nin divanında sevgilinin boyuna yapılan benzetme ve tasavvurları ayrıntılı başlıklar altında incelemek mümkündür.

3. 4. 5. 1. Boy ile İlgili Tasavvurlar

3. 4. 5. 1. 1. Kıyâmet

Sevgilinin boyu kıyamet gibidir. Âşıklarına ölümü hatırlatır. Kıyamet gibi boyu olan sevgiliden ayrı olan âşık bu acıdan ölebileceğini ve onun gönül ateşinin kıyamet günü halkı yakacağını anlatır:

Hecriñle ölürsem eger ey kadd-i kıyâmet
Hep halkı yakar sûz-ı dilim rûz-ı cezâda (G.87/3)

Sevgilinin uzun boyu kıyamet alameti gibidir:

Cân u gönülden sevdim bir âfet
Bir kadd-i bâlâ yosma kıyâfet
Reftâr u nâzî âşûb-i fitne
Kadd-i bülendi şûr-ı kıyâmet (Ş.8/1)

3. 4. 5. 1. 2. Mevzûn, Mısra, Berceste Mısra

Sevgilinin uzun, ince ve düzgün boyunu ifade etmek için beyitlerde mevzûn kelimesi kullanılır.

Sabrî, nadir görünen şairlerden biri olduğunu boşa laf yapmayacağını, düzgün ve uzun boylu sevgiliyi sevdiğini söylemektedir:

Şâ 'ir-i nâdire-gûyem idemem lâf u güzâf
Severim toğrusı ey kâmet-i mevzûn seni (G.101/5)

Sevgilinin uzun ve düzgün boyu eşsiz bir berceste mısra gibidir:

Kadd-i mevzûnuñ için sînemi sad-çâk itdim
Bî-bedel mısra '-ı bercesteçigim hoş geldiñ (G.52/4)

Yine Sabrî, şair olduğunu ve boyu düzgün olan sevgiliye gönül verdiğini ifade eder. Düşüncelerini güzel bir mısra yazarak belirtir. Yani sevgilinin boyu ile mısra arasında benzerlik yapmıştır:

Şâ 'irim bir kâmet-i mevzûna virdim gönülümü
Mısra '-ı zîbâya tazmîn eyledim efkârımı (G.96/2)

3. 4. 5. 1. 3. Serv (Servi Ağacı)

Boyun servi ağacı ile münasebeti uzun ve ince olmasından kaynaklanmaktadır. Çeşitli edebi sanatlar aracılığı ile özellikle de istiare yoluyla sevgilinin boyunun uzunluğu, ince ve düzgün oluşu Sabrî tarafından beyitlerde işlenmiştir. Serv kadd, serv-i revân, serv-i ser-be-hevâ, kâmet-i serv, serv-kâmet gibi tamlamalar beyitlerde görülmektedir.

Sevgili naz ve edâ sahibi bir güzeldir. Kendini âşıklarından saklaması onun kıymetini arttırmaktadır. Başı havalı servi gibi güzel yâri görmek âşıkların yegâne arzusudur:

*Yâ Rab o serv-i ser-be-hevâyı görür müyüz
Ol nev-nihâl-ı bâğ-ı bahâyı görür müyüz* (G.36/1)

Kibirli bir taze fidan gibi olan sevgilinin selvi boyunu görmeyen din adamı olan vaiz sürekli Cennet'in Sidre ve Tûbâsını anlatmaya kalkışır. Oysa sevgilinin uzun ve ince selvi boyunu görecekti olsa böyle bir işe kalkışmayacaktır:

*Seyr eyle serv kaddini ol nahl-ı nahvetiñ
Vâ 'iz safâ-yı sidre vü tûbâdan urma lâf* (G.43/4)

Sevgilinin boyunun güzelliğini anlatan tasavvurlardan en güzeli ve en çok kullanılanlardan biri de salına salına yürüyen selvidir. Sevgilinin selvi gibi uzun boyunun güzelliği âşıkların gönüllerinden hiç eksik olmaz. Fakat kötü felek bir kez olsun âşığın arzusu yönünde dönmez. Bu durum âşığı serv-i revandan vazgeçirir:

*Hâtırimdan kâmet-i bâlâ-yı yâr olmaz ba 'îd
Fâriğim ey dehr-i dûn serv-i revânîñdan seniñ* (G.51/5)

Bazı beyitlerde sevgilinin boyu ile birlikte diğer güzellik unsurları da yer alır. Sevgilinin misk gibi güzel kokulu saçları sünbülü utandırırken; küçük dağ selvisi ise kısa oluşundan dolayı sevgilinin selvi boyunun karşısında utanır:

*Çemende sünbül-i zîbâyı haclet-yâb ider zülfüñ
Olur şermende 'ar 'ar kâmet-i serv i 'tidâlinden* (G.70/2)

Selvi boylu güzel sevgilinin güzellikte ve edada eşi benzeri yoktur:

Takrîre gelmez hüsn ü edâsı
Gâyet güzeldir ol serv-kâmet
Çokdur güzeller dehr içre ammâ
Gördüñ mi Sabrî böyle bir âfet (Ş.8/2)

3. 4. 5. 1. 4. Şimşâd, ‘Ar’ar

Şimşir ağacı olarak da bilinen şimşâd ağacı meyvesiz bir ağaç olup beyitlerde sevgilinin boyunun uzunluğunu belirtmekte kullanılır. Şimşâd gibi uzun boylu olan sevgiliyi seyr edenler Cennet’in Tûbâ ve Sidre ağacını istemezler:

Neylesün bâğ-ı behiştîñ sidre vü tûbâsını
Seyr iden ey nahl-i dîlcû kadd-i şimşâdîñ senin (G.50/4)

‘Ar’ar ağacı bir çeşit dağ selvisidir. Boyunun kısa olmasından dolayı beyitlerde sevgilinin selvi boyu ile kıyaslanmasında kullanılır. Sevgilinin selvi ağacı gibi uzun boyunun karşısında ‘ar’ar ağacı utanır:

Çemende sünbül-i zîbâyî haclet-yâb ider zülfüñ
Olur şermende ‘ar’ar kâmet-i serv i ‘tidâlinden (G.70/2)

3. 4. 5. 1. 5. Tûbâ, Sidre, Bâlâ

Sevgilinin boyu yüceliği, değerli ve düzgün oluşu bakımından Cennet’te bulunan Tûbâ ve Sidre ağaçlarına benzetilir. Beyitlerde boy ile birlikte sevgilinin diğer güzellik unsurları da yer alır. Dudağı Cennet ırmaklarından daha tatlı; yanakları ise Cennet bahçeleri gibidir:

‘Aceb mi la ‘lini teşbîh idersem mâ’-i tesnîme
Cemâli bâğ-ı cennet kâmet-i bâlâsı tûbâdır (K.3/12)

Ravza-yı Rıdvâna beñzetsem n’ola ruhsârını
Kâmetiñ Tûbâ lebiñ Kevserdir ey hûrî cemâl (G.57/3)

Yanakları cana can katan Cennet bahçesinden daha güzel olan sevgilinin boyu Sidre ve Tûbâ ağacından daha uzundur:

‘Ârızî bâğ-ı behişt-i cân-fezâdan hûbter
Sidre vü Tûbâdan olmuş kâmet-i bâlâterîn (G.71/6)

3. 4. 6. Burun (Meşâmm, Bînî)

Beş duyu organlarından biri olan burun diğer güzellik unsurları gibi Sabrî'nin divanında pek işlenmemiştir. Sadece bir beyitte sevgilinin kalem kaşlı ve çekme burunlu oluşu Sabrî'nin gönlünde sabrın tükenmesine sebep olmuştur:

*O kalem kaşlar ile çekme burun
Cân u dilde komadı sabr u sükûn* (K.23/7)

Bazı beyitlerde burun soyut olarak ele alınmaktadır. Sevgilinin hoş kokulu saçları âşığın can burnuna gelen güzel kokular olarak nitelendirilmiştir:

*Meşâm-ı cânı ta 'tîr eyleyen kimdir didim Sabrî
O demde gösterip zülf-i nigârı didiler budur* (G.23/5)
*Meşâm-ı cânı ta 'tîr itdi bû-yı kâkül-i hoş-bû
Şemîm-i sünbül ü reyhânı gördük dîdeler rûşen* (G.69/3)

3. 4. 7. Bûse (Bûs, Bûsiş)

Bûse çoğu zaman beyitlerde dudak ve ağızla birlikte kullanılır. Bu üç öge bir bütünlük gösterir. Âşıklar daima yârin dudağını öpme arzusunu gönüllerinde taşırlar. Sevgili vefasızlığından dolayı onların bu arzusunu yerine getirmez:

*Bir bûse vir dehân-ı şeker-bârdan disem
Yok yok diyü cevâb ider ol bî-vefâ bana* (G.1/2)

Sevgilinin dudağının ölülere diriltmesi ve âşıklara can verme gibi özelliklere sahip olmasına daha önce değinilmişti. Beyitte sevgilinin dudaklarını öpenlerin ölümsüzlük suyunu istemeyeceklerine değinilmiştir:

*Şîve vü nâzı güzel tavrı müsellemler
Bûs iden leblerini âb-ı hayâtı neyler* (G.22/1)

Bir başka tasavvur ise dudakları içmenin şarap içmeye benzetilmesidir. Nasıl ki şarabın etkisi ile sarhoş olunuyorsa sevgilinin dudaklarını öpme hayali de âşıkları kendinden geçirir:

*Dilden hayâl-i bûs-ı lebiñ dûr olur mı hiç
Nûş-ı şarâb itmese mahmûr olur mı hiç* (G.11/1)

Sevgilinin kırmızı renkli dudağı, gül renkli şarabın neşesi gibidir:

'Aceb mi mâ'il olsak bûsiş-i la 'l-i leb-i yâre
Ezelden mübtelâ-yı neş'e-i sahbâ-yı gülûnuz (G.35/2)

Beyitte sevgilinin dudağını öpme hayali, âşığın gözyaşı şişesini (göz çanağını) şarap şişesine döndürür. Bunun asıl sebebi bu güzellikten ayrı kalan âşık sürekli ağlamaklıdır. Neticede gözde yaşın yerini kan alır. Bu da göz çanağının şarap şişesine benzetilmesine neden olur:

Hayâl-i bûsiş-i la 'l-i lebiñle ey sâki
Zücâc-ı çeşm-i teri şîşe-i şarâb itdim (G.61/3)

3. 4. 8. Çene (Zenahdân)

Sabrî'nin divanında sadece bir beyitte geçen çene, Ortaasya'da Nahşeb şehrinde bulunan bir müneccimin çukuruna benzetilmiştir. Sevgili şarabı içerken kadehin parıltısı çenesine yansır. Bu yansıma sevgilinin çenesine parlaklık ve hafif bir sıcaklık vermektedir. Sabrî, bu tasavvuru Nahşeb kuyusuna yansıyan ayın ışığına benzetir:

'Aks-i mey virmiş zenahdân-ı nigâra germ ü tâb
Çâh-ı Nahşebde yine rahşende oldu mâh-tâb (G.6/2)

3. 4. 9. Diş (Dendân)

Divanda diş, beyaz renkli oluşu ve şekli itibarı ile inciye benzetilir. Sabrî'nin divanında sadece üç beyitte kullanıldığı görülmektedir. Diş ile beraber dudağın da beyitlerde birlikte kullanıldığı ve sevgilinin dudaklarının karşısında âb-ı hayât dahi susamış vaziyette olduğu belirtilir. Yârin dişlerinin güzelliği karşısında inciler hayranlıktan bağrırlarını delmektedir:

Lebleriñ âb-ı hayâtı teşne kıldı ey perî
Dişleriñ deldi geçirdi bağırını incûlarıñ (G.49/3)

Sevgilinin güzel dişlerinin karşısında hayrete düşen iri ve değerli inciler utançlarından denizin derinliklerine kaçarlar:

Lebiñ ser-çeşme-i âb-ı hayâtı teşne-dil kıldı
Düşürdi dişleriñ bahr-i 'amîke dürr-i şehvârı (G.93/5)

Âşıklar, sevgilinin inci gibi dişlerini görmek için onu daima izler vaziyette bulunurlar. Sevgilinin güldüğü anı gören âşıklar, onun inciler gibi dizilmiş dişlerini görürler ve mesut olurlar:

*Nazar kıldık o incü dişlere hîn-i tebessümde
Dizilmiş lü'lü'-i şehvârı gördük dîdeler rûşen* (G.68/3)

3. 4. 10. Dudak (Leb, Lâ'l)

Dudak, divan şairleri tarafından en çok kullanılan ve çeşitli tasavvurlar ile beyitlere konu olan sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biridir. Bu kullanımın asıl sebepleri dudağın şekli, rengi ve tadının güzel oluşudur. Tadı bakımından şarabı ve şekeri andırması, lezzetli oluşu ve âşıkların dudağı öpmesi ile can bulması Sabrî tarafından en çok kullanılan tasavvurların başında gelir. Beyitlerde dudak ile birlikte yüzde bulunan diğer unsurlar da kullanılır. En sık benzetme yönlerinden biri de renginden dolayı lâ'l olarak zikredilmesidir. Kırmızı renk olarak bilinen lâ'l, beyitlerde dudağı ve şarabı andırır.

3. 4. 10. 1. Dudak ile İlgili Tasavvurlar

3. 4. 10. 1. 1. Hz. Îsâ, Kevser, Âb-ı Hayât, Can Bahş

Dudağın bu unsurlarla birlikte kullanılmasının sebebi can verme özelliğinin bulunmasına dayanır. Sevgilinin dudağı ölümsüzlük suyuna benzetilir. Hatta onun dudağından nasiplenenele âb-ı hayât gerekmez. Yer yer sevgilinin bu hayat bahş eden dudağını ölümsüzlük suyu olan âb-ı hayâtta arzu eder:

*Şîve vü nâzı güzel tavrı müsellemler dilber
Bûs iden leblerini âb-ı hayâtı neyler* (G.22/1)
*Lebleriñ âb-ı hayâtı teşne kıldı ey perî
Dişleriñ deldi geçirdi bağırını incûlarıñ* (G.49/3)

Sabrî, sevgilinin dudaklarını ölümleri diriltmesi özelliğinden dolayı Hz. Îsâ'ya benzetir. Sevgilinin dudakları yüzyıllık ölümleri diriltebilecek etkiye sahiptir:

*Var mı beñzer o Mesîhâ-deme bir dilber kim
Lebleri mürde-i sad-sâleyi ihyâ eyler* (G.22/4)

Kevser, Cennette var olduğuna inanılan ırmağın ismidir. Sabrî'nin dudağı Kevser'e benzetmesinin sebebi sevgilinin sahip olduğu güzellik unsurlarını değerli kılmasıdır. Yanağın Cennet bahçesi gibi ve boyun Tuba ağacı gibi olarak düşünülmesi de bu sebepten dolayıdır:

Ravza-yı Rıdvâna beñzetsem n'ola ruhsârını
Kâmetiñ Tûbâ lebiñ Kevserdir ey hûrî cemâ (G.57/3)

Ey leb-i kevser melek- manzar cevân-ı bi-menend
Cenneti neyler ser-i kûyuñı seyrân eyleyen (G.77/3)

Bûs iden la 'l-i leb-i meygûnını
Neylesün cennetde âb-ı kevseri (G.99/2)

Sâkî, içki meclislerinde servis yapan güzeldir. Genellikle kadın olarak hayal edilen sâkîler, mecliste bulunanlara şarap ikramında bulunurlar. Ancak âşık, sevgili olarak bilinen sâkînin dudağını öpme arzusu içindedir. Çünkü onu öpünce canlanacaktır. Bu sebepten dolayıdır ki âşık sevgiliyi öpmek isterken diğer taraftan ferahlandırıcı özelliğe sahip şarabı istememektedir:

Değişmem bûsiş-i la 'l-i leb-i cân-bâhşıñ ey sâkî
Kemâl-i neşve-i câm-ı ferah-fercâmı sahbâya (G.88/4)

3. 4. 10. 1. 2. Lâ'l, Lâ'l-i nâb

Kırmızı ve değerli bir süs taşı olarak bilinen lâl beyitlerde sevgilinin kırmızı renkli dudağını ifade etmede kullanılır. Sabrî, sevgilinin kıpkırmızı olan dudağının bir benzerinin olmadığı, kâküllerinin ise misk kokusuna benzetmenin bir hata olacağı uyarısını verir:

La la la 'l-i nâbınıñ yok na na nâziri cihânda
Mü mü müşke teşbîh itmek ka ka kâkülün hatâdır (G.31/5)

Sevgilinin kırmızı renkli dudağının güzelliği âşıkların gönüllerini zedeler. Sabrî, bunun bilincindedir. Fakat sevgiliden duymak ister. Amacı sevgiliyi konuşturmak ve tatlı dilinden birkaç söz işitmektir:

La 'l-i rengînin midir dil-teng iden 'âşıkları
Söyle ey şîrîn zebânım söyle kurbân oldıgum (G.64/3)

3. 4. 10. 1. 3. Şarap, Sâğar, Sahbâ, Bâde, Mey, Kadeh

Sabrî'nin dudak ile ilgili en çok kullandığı tasavvurların başında şarap gelir. Tat, renk ve şekil bakımından dudak, şarap ve kadehe benzetilir. Âşıkların en büyük arzuları sevgilinin şaraba benzeyen ve şarabı andıran dudağını öpmektir. Gönül, sevgilinin dudağını öpme hayalinin peşindedir. Bu durum şarap içen birinin sarhoş olmasına benzetilir. Nasıl ki şarap içen biri mahmur oluyorsa âşık da sevgilinin dudaklarından bir buse aldığında sarhoş olacaktır:

Dilden hayâl-i bûs-ı lebiñ dûr olur mı hîç
Nûş-ı şarâb itmese mahmûr olur mı hîç (G.11/1)

İnsanın dudağında çeşitli sebeplerle beliren tomurcuk şeklinde olan yaralara tebhâle denir. Sabrî, beyitte sevgilinin dudağında bulunanların uçuk olmadığını, arındırılmış ve gönül alan şarabın birer damlası olduğunu belirtir:

Tebhâle sanma la 'l-i lebinde ol âfetiñ
Sahbâ-yı dil-güşâ-yı musaffa habâbıdır (G.15/2)

Dudak, etkisi bakımından Sakız şarabına benzetilir:

Ser-mest-i 'aşk olursam aceb mi amân amân
Ol duht-ı işveniñ lebi Sâkız şarabıdır (G.15/5)

Ezelden gül renkli şarabın neşesine âşık olanlar, yârin kırmızı dudaklarına da âşıktır:

'Aceb mi mâ'il olsak bûsiş-i la 'l-i leb-i yâre
Ezelden mübtelâ-yı neş'e-i sahbâ-yı gülğünuz (G.35/2)

Âşık, sevgiliden ayrı kalınca onun güzellik unsurlarını hayal eder. Bunlardan biri de sevgilinin dudaklarını öpme hayalidir. Bu durumun verdiği acı âşığın gözlerinden kanlı yaşlar akmasına sebep olur. Gözlerden kanlı akan yaşlar ise şarap şişesine benzetilir:

Hayâl-i bûsiş-i la 'l-i lebiñle ey sâki
Zücâc-ı çeşm-i teri şişe-i şarâb itdim (G.61/3)

Âşığın ilgisiz olan sevgili, yabancılarla dudak dudağa şarap içmektedir:

*‘Aceb kimlerle dem-sâz-ı tarabsın
Kimiñle bâde-nûş-ı leb-be-lebsin* (G.76/1)

Şarap içen kişinin akli daima şarap şişesindedir. Âşığın da hayalinden sevgilinin kırmızı dudaklarını öpme arzusu hiç çıkmaz:

*Hevâ-yı bûşiş-i la ‘l-i lebiñ gitmez derûnumdan
Olur mey-h‘âreniñ elbette fikri câm-ı sahbâda* (G.83/3)

3. 4. 10. 1. 4. Şeker, Bal

Dudağın şeker ve bala benzetilmesindeki asıl amaç tat ve lezzet bakımından tadının şirin ve tatlı olmasıdır. Lehçesi saflandırılmış bal gibi tatlı, sözleri şeker gibi olan sevgilinin dudağı Girit balına benzer:

*Lehçesi şehd-i musaffâ sühanı kand-i nebât
Leb-i rengîniñe beñzer Girîdiñ gül bâlı* (G.90/2)

Sevgilinin şeker gibi olan dudakları Sabrî’nin sözlerini tatlı kılar. Şiirlerinin güzel kokulu olmasının sebebi ise sevgilinin kâkülleridir:

*Kand-i la ‘liñdir şeker-rîz eyleyen güftârımı
Kâkülüñdir böyle ‘anber-bâr iden eş ‘ârımı* (G.96/1)

Sevgilinin dudağı, gül balı ve şeker gibidir. Onun eşi benzeri yoktur:

*Var mı ol lebleri gül-kand u şeker-pâre gibi
Sükkerîn şehd-i musaffâ ola her bir sühen* (G.101/6)

3. 4. 11. Endâm, Beden, Ten

Ten, beden ve endam kelimleri birbirleri ile alakalı olup anlam bakımından ilişkilidir. Vücudun tamamı, boy-pos ve insanın biçimini kasteden bu kelimeler beyitlerde güzel oluşları ve sevgiliyi yüceltme açısından şairlerce sıkça kullanılmıştır. Beyitlerde asıl kullanım şekli ise renginin gümüşü andırmasıdır. Bu tasavvur Sabrî’nin divanında da yer almaktadır.

Gümüş gibi parlak endamı olan sevgili ile kucak kucağa olan âşık, vuslat arzusuna erişmiştir:

*Der-âgûş eyledik ol şûh-ı sîm-endâmı ey Sabrî
Toyunca vuslat-ı cânânı gördük dîdeler rûşen* (G.69/6)

Divanda sevgilinin bedeni nazik ve ince bir yapıya sahiptir. Teni gümüş gibi parlamakta olan sevgilinin eşi benzeri yoktur:

Güzelsin yok nazîriñ sevdigim nâzik bedenlikde
Cevân-ı tâzesin yokdur menendiñ sîm-tenlikde (G.81/1)
Müşg-i Hoten mi kâkülüñ ey sîm-ten didim
Çîn itdi ebruvânını hiç virmedi cevâb (G.8/3)

Taze bir fidan gibi olan sevgilinin nazik vücudunun zarar görmemesi için gül yaprağından güzel bir elbise giymesi gerekmektedir:

Nev-nihâl-i işvesin endâmına
Berg-i gülden câme-i zîbâ gerek (G.53/2)
Ten, renginden ve saflığından dolayı bir içim su gibidir:
Beñzemez mi bir içim suya letâfetde teni
Haseneyn aşkına seyr eyle o vech-i haseni (G.101/1)

3. 4. 12. Gamze (Süzgün Bakış)

Gamze, sevgilinin âşıklara karşı kullandığı ve helak edici özelliği olan gözlerinden çıkan bir bakış türüdür. Bu gamzeler bazen bir haydut, bazen bir ok, hançer veya kılıç bazen de katliamları ve kahramanlıkları ile ünlenen efsanevî birer şahsiyet özelliklerine bürünebilir. Sabrî'nin divanında da en çok eziyet edici özelliği ile beyitlerde yer alır.

Sevgilinin mest bakışlarından çıkan o gamzeler âşığın gönlünde asla sabır ve sakinlik bırakmaz. Gamzeler ki âşığı yerle yeksan eden bir özelliğe sahiptir:

O gamzeler komaz aslâ gönülde sabr u sükûn
Helâk ider nigeş-i çeşm-i mesti insânı (K.1/13)

3. 4. 12. 1. Gamze İle İlgili Yapılan Tasavvurlar

3. 4. 12. 1. 1. Eşkiya (Râh-zen)

Sabrî, sevgilinin gamzelerinin öldürücü ve yaralayıcı özelliklerini anlatmak için onu yol kesen, can alan ve kervanları yağmalayan eşkiyaya benzetir.

Sevgilinin o kan dökücü gamzelerinden kurtulan her hangi bir âşıkların gönül kervanı bulunamaz. Çünkü o kan dökücünün işi sürekli eşkiyalıktır. Eşkıya olan sevgilinin gamzeleri; yağmalanan ise âşıkların gönülleridir:

Rehâ bulmak ne mümkün kârbân-ı hâtır-ı 'uşşâk
O hûnî gamzeniñ kârı hemîşe râh-zenlikdir (G.17/3)

Eşkiyalıkta sevgilinin gamzelerine benzeyen kimse bulunamaz. Onun işi sürekli âşıkların sabır kervanlarını yağmalamaktır:

Dem-â-dem kârbân-ı sabr-ı 'uşşâkı çalar çarpar
Bulunmaz gamzeniñ misl u menendi râh-zenlikde (G.81/3)

3. 4. 12. 1. 2. Fitne ve Gammâz

Sevgilide bulunan gamze, âşıklar arasında fitne çıkarma ve ortalığı karıştırma özelliğine sahiptir. Sevgilinin gamzeleri deyim aracılığı ile ortaya çıkar ve fitne adına ortada satılacak her hangi bir eşya kalmaz. Çünkü sevgilinin gamzeleri fitne çıkartmada ustadır:

Çıkarsa ipligi pâzâra gamzeniñ ne 'aceb
Metâ '-ı kârgah-i fitne buldı şimdi kesâd (K.8/8)

Yârin gamzeleri âşığa birçok hile ve fitne düzenler ki diğer fitne ve sihirler âşığı etkilemez:

Âl eyledi o gamze-i pür mekr ü fen baña
Kâr eylemez füsûn ile sihr u fiten bana (G.2/1)

Sevgilinin ortalık karıştıran gamzeleri âşığa perişan bir hal aldırır. Ne yapacağını bilmez duruma gelir. Diğer taraftan ise yârin saçlarının zincirli halkaları âşığı yerle bir eder:

Ġamze-i gammâzıñ âyâ bî-karar itdi beni
Halka-i zencîr-i zülfüñ târ u mâr itdi beni (G.95/1)

3. 4. 12. 1. 3. Şemşîr, Hançer, Ok (Nâvek, Hâdeng, Tîr)

Sabrî, divanda sevgilinin gamzelerinin keskin ve delici özelliğini vurgulamak için onu kılıca, hançere ve oka benzetir. Sevgilinin amacı 'âlemi yani bütün âşıklarını

öldürmektir. Bunu yapabilmesi için hançere veya başka bir kesici ve öldürücü alete ihtiyacı yoktur. Sabrî, bunun için kan dökücü gamzelerinin yeterli olduğunu belirtir:

Garazıñ 'âlemi öldürmek ise sultânım

Urma el hançere ol gamze-i hûn-rîz yeter (G.22/3)

Âşıklar, sevgiliden gelen her türlü eziyetlerden dolayı sürekli ağlamaktadır. Bu sebepten dolayıdır ki sevgili beyitte kan dökücü olarak adlandırılır. Onun gamze hançerlerinin hayali dahi âşıkların ciğerlerini parçalamaya yeterli olacağı anlatılır ve onlara göre bu şaşılacak bir durum değildir.

N'ola seyl-i sirişk-i dîdemiz her dem revân olsa

Hayâl-i hançer-i gamzeñle ey hûnî ciger-hûmuz (G.35/4)

Gaddar olan sevgilinin gözlerinden çıkan gamze okları âşıkların canlarına dokunur ve bu çaresizlik onları öldürür:

Câna tokundı nâvek-i gamzeñ amân amân

Öldürdi men fütâde'i gaddâr gözleriñ (G.47/4)

Câna kâr itdi hadeng-i gamze-i dil-cûlarıñ

Sînemi sad-pâre kıldı hançer-i ebrûlarıñ (G.49/1)

Bir başka tasvir gücünün gösterildiği beyitte ise sevgili kan dökücü bir meşrebe sahiptir. Onun kan döken gözleri uykuya dalmış ve nice yerler fetheden gamze kılıcı ise kınına girmiştir. Uykuda olan bir sevgilinin tasviri ile gözler kan döken bir savaşçı gibi gösterilirken gamzeler ise birçok yeri fetheden savaşçının kınına girmiş bir kılıç gibi düşünülmüştür:

Hâba varmış çeşm-i hun-rîzi o hûnî meşrebiñ

Gamzeler şemşîr-i 'âlem-gîriñ itmiş der-niyâm (G.60/4)

Bir başka beyitte yârin kirpikleri Cengiz Han'ın askerlerine benzetilir. Gamzeler ise birer ok gibi âşıkların canına işler ve sevgili bir bakışı ile binlerce âşığını helâk eder:

Fitne-i Cengîz'e beñzetsem n'ola müjgânını

Tîr-i gamzeñdir seniñ bir demde biñ kan eyleyen (G.77/4)

3. 4. 12. 1. 4. Tâtâr, Cengîz, Hülâgû, Rüstem

Beyitlerde bu benzetmelerin yapılma sebebi gamzenin kan dökücü, öldürücü ve yaralayıcı özelliklerinin vurgulanmasıdır. Beyitlerde gamze ile birlikte kan dökücü özelliği bulunan diğer yüz unsurlarına da rastlamak mümkündür.

Peri gibi güzel olan sevgilinin kirpikleri âşığın canını yaralamakta ve gamzelerinin Tatarları gönül mülkünü harap etmektedir:

*Kâr itdi câna nâvek-i müjgânıñ ey perî
Tâtâr-ı ğamzeñ eyledi dil mülkini harâb* (G.8/4)

Bir başka beyitte ise yârin saf saf dizilmiş kirpiklerinin Tatar askerlerinden daha kan dökücü olduğunu belirtten şair, diğer taraftan sevgilinin gamzelerinin kan dökücü özelliklerini anlatmak için Cengiz Han'ın fitnelerini düşünmesini ister:

*Beñzemez mi leşker-i Tâtâre saff-ı müjjesi
Fitne-i Cengîzi fîkr it ğamze-i cânânı gör* (G.24/4)

Daha önce de belirtildiği gibi yüzde yer alan unsurlar bir beyitte aynı özelliklerinden dolayı birlikte kullanılabilir. Aşağıda verilen örnek beyitte de sevgilinin kirpikleri daima kan döken bir oka benzetilirken gamzeleri ise Cengiz Han'ın hucum askerlerini andırmaktadır:

*Müjeñ hemîşe nâvek-i hûn-rîzi andırır
Ĝamzeñ hücûm-ı leşker-i Cengîzi andırır* (G.18/1)

Sevgilinin gamzeleri kan dökücü özelliği ile bilinir. Şair, bu özelliği kan döken Cengiz Han'ın fitnessi gibi düşündürür ama diğer taraftan gamzeler Hülâgû Han'ın kargaşalık çıkaran askerlerine benzetir:

*Fitne-i Cengîz-i hun-rîzi tecessüm itdirüp
Ĝamze-i şûr-efken-i rezm-i Hülâgû koymuş ad* (G.14/4)

Bir başka beyitte Sabrî tasavvur gücünü kullanarak sevgilinin gamzelerini İran Mitoloji kahramanlarından Rüstem'e benzetir. Pehlivanlığı ile bilinen Rüstem, sevgilinin gamzeleridir. Bilinir ki Rüstem cengâverliği ile Sâm'ı yenmiştir. Beyitte de Rüstem olan sevgilinin gözlerinin bakışları keskin bir kılıç gibidir. Bu kılıcın ışığı dahi Sâm'ı sersem etmektedir:

Rüstem-i gamzeñ helâk itse 'aceb mi 'âlemi
Berk-ı samsâm-ı nigâhından olur sersâm Sâm (G.59/4)

3. 4. 13. Göbek (Nâf)

Göbek, divanda sadece iki beyitte kullanılmıştır. Sevgili şarabın verdiği sarhoşluk ile göbeğini açmaktadır. Bu durum karşısında âşık şaşkın bir hal alır:

Ol mest-i işve germi-i meyden amân amân
İtmiş güşâde sîne-i billûrı tâ-be-nâf (G.43/5)

Bir başka beyitte ise şair, sevgilinin sarhoş olup göbeğini açmasını ve onu kucaklama arzusu içindedir:

Mest olup açsa girîbânını tâ nâfe kadar
Eylesem zîver-i âgûş o gül-pîreheñi (G.101/3)

3. 4. 14. Göğüs ve Meme (Pistân, Sîne, Ber)

Sabrî'nin divanında sevgilinin göğsü ve memesi bazı beyitlerde birlikte kullanılmıştır. Bu sebepten dolayı her iki unsurdan birlikte ele almak daha doğru olacaktır. Göğüs, divanda parlak ve saf oluşu ile yer alır. Bunun yanı sıra bir beyitte bahçe olarak kullanılmıştır.

Sevgili gök rengine mavi yırtık bir yelek giyinmiş ve bu yırtık yeleğin içinde göğsü güneş gibi parlamaktadır. Beyitte güneşin doğuşu ve ışığının denize yansımaları sevgilinin yırtık mavi yeleğinden göğsünün görünmesine benzetilerek bir tasvir gücü ortaya konulmuştur:

Seyr it şikâf-ı mâ'i yelekde o sîne'i
'Aks itdi rû-yı bahre yine mihr-i tâb-dâr (G.19/3)

Sevgili billur gibi göğüslerini şarabın verdiği sarhoşluk ile göbeğine kadar açmıştır. Âşık bu durum karşısında şaşkın vaziyettedir:

Ol mest-i işve germi-i meyden amân amân
İtmiş güşâde sîne-i billûrı tâ-be-nâf (G.43/5)

Sevgilinin göğüsleri parlaklığı bakımından bazı beyitlerde gümüşe benzetilir:

Âh idersem ne 'aceb rûh-ı revânım gideyor
Dil-berim sîm-berim şûh-ı cihânım gideyor (G.29/1)

Bazı beyitlerde şair sevgili ile sarılıp onunla sîne-sâf olmuştur. Bu da sevgiliye ulaşmanın mümkün olduğunu göstermektedir:

Sarıldık sîne sâf olduk o meh-peykerle ey Sabrî
Tarabgâh-ı visâl-i yâri gördük dîdeler rûşen (G.68/6)

Divanda sevgilinin memeleri şekil bakımından narenciye ve turunca benzetilmektedir. Âşık ise onları öpmenin peşindedir:

Pistân u la'lin emdik o pâkîze duhteriñ
Sâkız turuncı ile yine 'işret eyledik (G.48/2)

Tenhâca alup yâri der-âgûş idebilsem
Geh sînesini kâhice pistânını öpsem (G.67/2)

N'ola ağzım sulansa mîve-i vaslîñ düşündükçe
Görüp nârence beñzetdim bu şeb pistânçe-i yâri (G.93/2)

Sabrî, bir beyitte sevgilinin göğüslerini bahçeye benzetirken memesini de bahçede açan narenciyeye benzetir:

Mîve-çîn-i bâğ-ı vasl-ı yâr olup bûs eylesem
Bûstân-ı sînde pistânçe-i nârengini (G.102/4)

3. 4. 15. Göz (Dîde, Çeşm)

Divan şiirinde göz, âşıkların vazgeçemediği en önemli sevgili unsurlarından biridir. Sevgili, gözü ve bakışları ile âşıklarına eziyetler ve cefalar verir. Gözler, âşıkları hasta ve hayran eder. Bunların yanı sıra sevgilinin gözleri fettan ve sehhardır. Yani fitneci ve büyümlü gözlere sahiptir. Yer yer birer haramiye dönüşürler ve âşıkların sabırlarını talan ederler.

Beyitlerde göz ile beraber yüzde bulunan diğer unsurlar da tasavvurlara konu olur. Kaş ve kirpik göz ile birleşince birer afetin habercisi olurlar. Sabrî'nin divanında göz çeşitli tamlamalarla beyitlerde yer alır. Çeşm-i câdû, çeşm-i siyehkâr, çeşm-i gazal, çeşm-i füsunkâr, çeşm-i mest, çeşm-i mekkâr, çeşm-i hûn-rîz, dîde-i mahmûr belli başlı tamlamalardır.

Divanda yer alan göz ile ilgili ayrıntılı tasavvurları ve benzetmeleri şu sıra ile sınıflandırmak mümkündür:

3. 4. 15. 1. Göz ile İlgili Yapılan Benzetmeler

3. 4. 15. 1. 1. Âhû, Gazâl

Divan şiirinde sevgilinin gözleri güzelliğinden dolayı en çok ceylanın gözlerine benzetilir. Ahunun gözlerinin iri ve siyah oluşu onun gazellere konu olmasına sebep olmuştur.

Sevgilinin siyah kirpikleri bir orman gibi düşünülmüş ve gözleri de ormanın içinde gizlenen vahşi bir ahuya benzetilmiştir. Vahşi olarak adlandırmasının sebebi âşıklarına zulmetmek için pusuda beklemesindendir:

Degil müjgân içinde görinen çeşm-i siyehkârîñ

Nigâh eyler derûn-ı bîşede bir vahşi âhûdur (G.23/2)

Sevgilinin gözleri o derece güzeldir ki onun bu güzelliği ahuya dağları ve çölleri gezdirir:

Tâb-ı sevdâ-yı nigâhîñladır ey çeşm-i gazâl

Kûh u sahrâ-yı güzâr eylediği âhûnuñ (G.46/3)

Sevgili, peri yüzlü, ahu gözlü bir melek ve ay yüzlü bir güzeldir. Âlem onun gözlerinin güzelliğine âşık olsa dahi bu şaşılacak bir durum değildir:

N'ola müştâk-ı dîdârîñ olursa ser-te-ser 'âlem

Perî-rû bir gözü âhû meleksin mâh-peykersin (G.75/4)

Hasta ve şaşkın olan Sabrî, ahu gözlü sevgilinin kıvrımlı kâkülüne esirdir. Esir olan bir tutsak gibi o da sevgiliden merhametli bir bakış istemektedir:

Esîr-i kâkül-i ham-der-hamîñdır ey gözi âhû

Nigâh-ı merhamet kıl Sabri-i bîmâr u hayrâna (G.84/6)

3. 4. 15. 1. 2. Bîmâr (Hasta), Mest, Mahmûr

Gözler, baygın ve isteksiz baktıklarında birer hasta gibi düşünülür. Bu durum divanda mest ve mahmur olarak adlandırılır. Sabrî'nin divanında da sevgili, âşıklarına hasta hasta ve baygın bir şekilde bakmaktadır. Onun bu tavrı da âşıkların arzularına ulaşamayan gönüllerini hasta eder:

Tâk itdi tâb u tâkatimi âh ebruvân

Dil-haste kıldı bendeñi bîmâr gözleriñ (G.47/5)

Haste oldum nice dem dide-i bîmârîñ için
Kılca kaldı yüregim turre-i tarrârîñ için (G.72/1)

Sevgilinin gamzeleri âşığın gönlünde sabır bırakmaz. Onun mest gözlerinin bakışları insanı helak edici bir özelliğe sahiptir:

O gamzeler komaz aslâ gönülde sabr u sükûn
Helâk ider nîgeh-i çeşm-i mesti insânı (G.91/3)

O mahmur gözleri ile âşıkları mest eden sevgilinin afetli bakışları âşığın gönlünü yakmaktadır:

Yakdı derûn-ı sînemi âfet bakışları
Mest itdi ben fütâdeyi mahmûr gözleri (G.92/2)

Sevgili, mahmur gözlerini naz ile sürdüğünde ona bakan gönlü kırık âşıklar mest olurlar:

Nâz ile süzdükçe cânâ dide-i mahmûruñı
Mest idersîñ 'âşık-ı dil-haste vü mehcûruñı (G.94/1)

3. 4. 15. 1. 3. Câdû, Sehhâr, Mekkâr, Fettân, Füsunkâr

Divanda sevgilinin gözleri, etkili bir büyü gibi âşığa tesir etmektedir. Bu özelliğinden dolayı gözler birer cadı ve büyücü gibi düşünülür.

Sevgilinin cadı gibi gözleri zamanın birer afetidir. Onun zülûflerinin telleri ise birer fitnedir:

Kıl ser-i zülfüñ temâşâ bak o câdû gözlere
Fitne-i âhir zamânı 'âfet-i devrânı gör (G.24/2)

Daha önce de belirtildiği gibi sevgilinin gözlerinin yanında diğer yüz unsurları da kullanılabiliyordu. Bunlardan biri olan kaş, çatıldığı zaman âşığın halini perişan bir şekle büründürürdü. Âşığı hasta ve hayran bir şekilde bırakan ise sevgiliye ait olan cadı gözlerdir:

Beni dil-haste vü hayrân iden ol çeşm-i câdûdur
Dem-â-dem tâkatim tâk eyleyen ol iki ebrûdur (G.23/1)

Mâşuğun sihirli gözleri âşığın gönlünü aşufte bir hale dönüştürür. Bu gözlere aldanan âşık deli gibi sevdaya kapılır ve aklını yitirecek olur:

Âşüfte itdi göñlümi sehhâr gözleriñ
Yağmaya viridi 'aklını mekkâr gözleriñ (G.47/1)

Âh bilmem ki ne sihr eyler o çeşm-i sehhâr
Eyledi nazre-i evvelîde dil- âşufte teni (G.101/4)

Âşık, her ne kadar eziyet ve cefaya uğrasa, sevgiliden ilgi görmese de gönül buna rağmen hileci gözlere sahip sevgiliyi arzu eder:

Her ne deñlü nâz u istignâsın efzûn eylese
Dil yine ol dil-ber-i mekkârı eyler ârzû (G.79/3)

Sevgilinin gözleri ve kaşları beyitte birer fitne çıkaran kişi gibi düşünülür. İkisi birden dünyayı fitneye boğarlar:

Bak çeşm-i siyehkâr ile ebrû-yı nigâra
Seyr it iki fettân-ı cihânı bir arada (G.87/4)

Sevgili o kadar büyük sihirler yapan gözlere sahiptir ki sihir ve büyü onun fettan gözleri karşısında kırılır:

Çâk olur sihr ü füsûn dîde-i fettânıñdan
Sakınur şûr u fîten zülf-i perîşânıñdan (G.73/1)

Sevgilinin işi sürekli âşığına eziyet etmektir. Beyitte sevgili ara vermiş olmalı ki tekrardan yaralı gönüle bir bakışı ile nefes kestirmiş; füsunlu gözleri ile de yeniden sihre başlamaya koyulmuştur:

Yine dem-beste kıldı bir nigehe ben dil-figârı
Yine âgâz-ı efsûn eyledi çeşm-i füsûnkârı (G.93/1)

3. 4. 15. 1. 4. Harâmî

Hırsız, haydut ve yol kesen anlamlarına gelen haramî divanda sevgilinin gözleri için kullanılmıştır. Aşağıda verilen beyitlerde tasvir gücünü gösteren Sabrî, sevgilinin gözlerini ormanın içine gizlenmiş bir haydut gibi tasvir eder. Siyah kirpikleri ormanlık bir alan işlevi görürken kan dökücü gözleri de ormanın içinde gizlenmiş bir haramî gibidir:

Ol siyeh müjgânıñ içre çeşm-i hûn-rîziñ seniñ
Bir harâmîdir nigâh eyler derûn-ı bîşede (G.85/2)

Bir başka beyitte ise afet gibi olan sevgilinin gözleri yol kesen bir eşkiyaya benzetir. Bu eşkiya gözler, sabır ve zenginlik kervanını zaman zaman yağmalamaktadır. Aslında burada belirtilen kervan âşığın gönlüdür. Eşkiya gözlere sahip sevgili, durmadan âşığın gönlünü yağmalar ve onu yaralar:

Harâmî gözleri ol âfetin bir râh-zendir kim
Çalar çarpar dem-â-dem kârbân-ı sabr u sâ mânî (G.98/3)

3. 4. 16. Kaş (Ebrû)

Sevgilinin yüzünde bulunan en önemli unsurlardan biri de kaştır. Siyah oluşu, her iki gözün üzerinde bulunuşu ve diğer göz unsurlarıyla bir arada oluşu farklı bir güzellik sebebi olmuştur. Genellikle âşıkların karşısında eziyet gördüğü bir unsurdur. Sevgili zaman zaman kaşlarını çatarak âşıklarının isteklerini geri çevirir ve onlara kendince bir ders vermiş olur.

Şekli itibari ile Sabrî'nin divanında birçok benzetime vesile olmuştur. Yay, hançer, hilal, keman, ra harfi ve ok bunların başında gelir. Çift oluşu sebebi ile de güzel gazellerin matla kısımlarına benzetilir. Bir başka özelliği ise fitne çıkarmasıdır. Bu benzetme yönleri aşağıda madde madde ele alınacaktır.

Şair, gümüş tenli sevgiliye saçlarının kokusunun Hoten miskinden mi olduğunu sorunca sevgili kaşlarını çatarak yetinir. Bu durum karşısında âşık zaten cevabını almış olur:

Müşg-i Hoten mi kâkülüñ ey sîm-ten didim
Çîn itdi ebruvânını hiç virmedi cevâb (G.8/3)

Aşka düşen yolcunun hayalinde gece gündüz sevgilinin hayali ve onun uzuvları vardır. Bu hal ona perişanlık vermektedir:

Dem-be-dem ebrûlarıñ gitmez hayâlimden benim
Rûz u şeb sevdâ-yı zülfüñle perîşânım meded (G.12/4)

Sevgili naz edasına bürünüp alınganlık yapmaktadır. Gönlü kırılmıştır. Bunu yüzüne kaşlarını çatarak yansıtmıştır:

Hâtırıñ bilmem neden âzürde olmuştur yine
Söyle sultânım niçün ebrûların pür-çîn olur (G.16/2)

3. 4. 16. 1. Kaş ile İlgili Yapılan Benzetmeler

3. 4. 16. 1. 1. Berceste Matla (Seçilmiş Matla)

Şair, bir gazelinde kendi divanının güzelliğini över. Divanını bir güzellik mecmuası olarak ele alır ve bu mecmuanın başlığını da iki kaş olarak belirtir:

Dü ebrû matla ‘-ı bercestedir mecmû ‘a-i hüsne
Benim ser-levha-i dîvânımı gördüñ begendin mi (G.89/5)

3. 4. 16. 1. 2. Fitneci

Divanda kaşlar göz ile birlikte beyitlerde kullanılarak birer fitneci gibi düşünülmüştür. Sevgilinin bakışlarının ve kaşlarının etkisi o derece büyüktür ki âşıklar arasında fitne çıkartır ve karmaşaya sebep olur:

Bak kaşlarınıñ râsı ile çeşmine bir kez
Seyr eyle iki fitneyi şimdi bir arada (G.82/3)
Bak çeşm-i siyehkâr ile ebrû-yı nigâra
Seyr it iki fettân-ı cihânı bir arada (G.87/4)

3. 4. 16. 1. 3. Hançer ve Kılıç

Sevgili, kendi korumak için vücut uzuvlarını birer silah gibi kullanır. Bu silahlardan biri de kaşlarıdır. Sevgili kaşlarını âşıklara karşı bir hançer veya bir kılıç gibi kullanır. Onunla âşıklarına işkenceler çektirir. Bu durum zamanla onların gönüllerinde yaralar açmasına sebep olur.

Sevgili bazen bir çocuk gibi düşünülür. Asabi, sert bir çocuk olan sevgilinin kaşlarının kılıcı âşıklara birer ucu sivri hançeri andırır:

Şemşîr-i ebruvânı o tıfl-ı sitemgerin
Üftâdegâne hançer-i sertîzi andırır (G.18/2)

Sevgilinin gönül alan bakış okları âşığın canına işlemiştir. Bu da yetmez gibi birer hançer olan kaşları da âşığın gönlünü yüz parçaya böler:

Câna kâr itdi hadeng-i gamze-i dil-cûlarıñ
Sînemi sad-pâre kıldı hançer-i ebrûlarıñ (G.49/1)

Şair, yârin kıvrımlı saçlarına gönül vererek hata ettiğinin farkındadır. Çünkü sevgili kaşlarının hançeri ile âşığa acı çektirir:

Çîn-i zülfüne gönül virdim hata itdim meded
Hançer-i ebrûlarıñ zâr u nizâr itdi beni (G.95/3)

3. 4. 16. 1. 4. Hilal

Şekil bakımından kaşlar hilale benzetilir. Sabrî'nin divanında sadece iki beyitte bu benzetme yapılmıştır.

Gökte var olan hilal sevgilinin kaşlarının kıvrımına hayrandır. Sevgilinin bakışlarının karşısında güneş ve ay birer zerre gibi kalırlar:

Tâk-ı ebrûlarıñ hastesidir gökde hilâl
Mihr u meh zerre-i tâb-efken-i didârıñdır (G.21/4)

Âşıklar, sevgilinin verdiği cefa ve eziyetler karşısında hasta olurlar ve iki büklüm bir hal alırlar. Onların bu halleri Sabrî tarafından hilale benzetilmiştir. Nasıl ki hasta bir insan iki büklüm bir şekil alıyor ise âşıklar da sevgilinin kaşlarının verdiği acının hayali ile iki büklüm bir hal alıp hilal şekline bürünürler:

O mâh-pâre ey dil koyan bu hâle seni
Hayâl-i ebrûsudur döndüren hilâle seni (G.97/1)

3. 4. 16. 1. 5. Keman

Divan şiirinde en çok kaşa benzetilen unsurlardan bir diğeri kemandır. Şekil itibarı ile ince oluşu bunun asıl sebebidir. Sabrî'nin divanında da bu unsur birçok beyitte işlenmiştir.

Sevgilinin zülûflerinin hayali âşığı perişan etmektedir. Kaşlarını hatırladıkça da tıpkı sevgilinin kaşları gibi boynu keman gibi ezilip büzülmektedir:

Her dem hayâl-i zülfi perişân ider beni
Añdıkça ebruvânını kaddim kemân olur (G.27/3)

Sevgilide akşamdan kalma bir hal vardır. Onu sabah vakti gören âşık, onun mest olduğunu ve kemana benzeyen kaşlarını çatmış vaziyette olduğunu görür:

Çin seher gördüm ğazabnâk olmuş ol mest-i ğurûr
Çîn çîn etmiş kemâna beñzeyen ebrûlarıñ (G.49/5)

O keman kaşlı sevgili âşığından habersiz başkalarıyla erguvan renkli şarap kadehlerinden içki içmektedir. Âşık ise bu durumdan habersizdir:

Kimiñle nûşîş-i câm-ı şarâb-ı erguvân eyler
'Aceb kimlerle dem-sâz-ı tarabdır ol kemân ebrû (G.78/3)

Sûfî, izlediği yol gereğince beşeri aşktan uzak, ilahi aşka daha yakındır. Sabrî ise onu keman kaşlı sevgiliden uzak durması için ikaz etmektedir. Çünkü keman kaşlı sevgili eziyetleriyle sûfîyi yolundan çıkarıp kepaze bir hale getirebilir:

Olma hazer it çille-keş-i 'aşkı be sûfî
Eyler seni âhir o kemân-ebru kepâde (G.87/6)

3. 4. 16. 1. 6. Râ Harfi

Şekil itibarı ile kaş Arap harflerinden râ harfine benzetilir. Gönül bir kaşları ra gibi olan sevgilinin aşkının hevesine düşmüştür. Bu durum karşısında acı çeken âşık, boynunun lam harfi gibi eğildiğini dile getirir:

Düşdi dil bir kaşları râniñ hevâ-yı 'aşkına
Neyleyim ammâ ki kıldı kaddimi âlâm lâm (G.59/3)

Kaş ve göz kimi beyitlerde birlikte kullanılırlar. İkisinin de ortak özelliği fitneci olmalarıdır:

Bak kaşlarınıñ râsı ile çesmine bir kez
Seyr eyle iki fitneyi şimdi bir arada (G.82/3)

3. 4. 16. 1. 7. Yay ve Ok

Sevgilinin kaşları şekil ve incelik bakımından yer yer oka ve yaya benzetilir. Âşık, sevgilinin saçlarını koklamak isterken o bu durum karşısında kaşlarını çatarak 'olmaz' şeklinde cevap verir:

Gîsû-yı müşg-nâbını şemm itmek istesem
Çîn-i cebîn gösterir ol kâşı yâ bana (G.1/3)

Ayrılık acısının karşısında âşığın boynu keman gibi incecik kalır. Bir kez de olsa sevgilinin yaya benzer kaşlarını görme hevesindedir:

Döndi kemâne çille-i firkatle kadimiz
Bir kez 'aceb o kaşları yâyı görür müyüz (G.36/2)

Divanda kaş, oka da benzetilir. Ok, âşığa acı vermesine rağmen âşık onu sinesine çizer. Gönünde sevgiliden bir iz taşımanın sevincini taşır:

O tûğ-i ebruvân-ı yâri itdim sîneme tasvîr

Mücevher hançer-i berrânımı gördüñ begendin mi (G.89/4)

3. 4. 17. Kirpik (Müjgân, Müje)

Divanda kirpik, sevgilide bir güzellik unsurundan daha çok âşıkların gönüllerini parçalayan ok veya neştere benzetilir. Diğer göz unsurları ile birlikte kullanıldığında bazen fitneci bir şahıs gibi bazen ise ormana benzetilir. Ormana benzetilmesinin sebebi renginin siyah oluşu ve iç içe geçmiş sıklıkta olmasındandır. Bu çokluk tasavvufta kesrete işaret etmektedir. Fakat Sabrî'nin divanında buna değinilmemiştir.

3. 4. 17. 1. Kirpik İle İlgili Yapılan Tasavvurlar

3. 4. 17. 1. 1. Ok (Nâvek), Neşter

Ok, bilindiği gibi savaş meydanlarında kullanılan ateşsiz olup düşmanın ölümüne veya yaralanmasına sebep olan bir tür silahtır. Divanda ise sevgilinin kirpikleri oka benzetilerek âşıklarına karşı zulmetme aracı olarak kullanılır. Beyitlerde göz, kirpik, kaş ve gamze birlikte ele alınarak anlamın etkinliği artırılır.

Peri gibi güzel olan sevgilinin kirpik okları âşığın canına işler ve bakışlarının tatar askerleri ise gönül ülkesini harap eder:

Kâr itdi câna nâvek-i müjgânıñ ey perî

Tâtâr-ı gamzeñ eyledi dil mülkini harâb (G.8/4)

Sevgili, gizliden gizliye âşığını öldürmeye niyetlidir. Bu özelliği ona cadı sıfatını katar. Kirpikler birer neşter gibidir ve âşığı yaralamaktadır:

Geçer tîr-i kazâ mânendi nîşter-zâr-ı müjgânı

Cihânda görmedim cânâ nigâhıñ gibi bir câdû (G.78/4)

3. 4. 17. 1. 2. Orman (Bîşe)

Sabrî, tasavvur gücünü kullanarak beyitte sevgilinin kirpiklerini renginden ve sıkı oluşundan dolayı bir ormana benzetir. Gözü ise ormanda gizlenmiş vahşi bir ahuya teşbih eder:

Degil müjgân içinde görinen çeşm-i siyehkârîñ
Nigâh eyler derûn-ı bîşede bir vahşi âhûdur (G.23/2)

3. 4. 18. Saç (Zülf, Gîsû)

Sevgilinin en çok üzerinde durulan ve çeşitli sebeplerle şiirlerde işlenen özelliği saçlarıdır. Şekil, renk ve kokusu itibariyle şairlerin ilgi odağı olmuştur. Sabrî'nin divanında en çok işlenen yönü sevgilinin saçlarının kokusudur. Bunun yanında sevgilinin saç şekilleri ve gece gibi karanlık olan rengi de şiirlerinde sıkça işlenmiştir.

3. 4. 18. 1. Koku Bakımından Sevgilinin Saçları

Âşıkların en büyük arzuları sevgilinin saçlarından bir tutam koklamaktır. Divanda sevgilinin saç kokusu amber, misk, sümbül, gül ve yaseminlik gibi güzel kokulara benzetilmiştir.

3. 4. 18. 1. 1. Amber (Mu'anber) ve Misk

Amber sözlük anlamı ile ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan kül renginde bir maddedir. Kokunun güzel oluşu divana konu olmuş olup sevgilinin saçlarının kokusunu anlatmada kullanılır. Bu kavramlar şiirlerde 'anber-bâr, 'anber-bû, 'anber-feşân, mu'anber gibi isim ve tamlamalarla birlikte kullanılır.¹⁸

Sevgilinin bir an dahi olsa amber kokusu saçan zülüflerini koklayanlar Cennetin kokusuna tamah etmezler:

Dimâğ itmez riyâz-ı cennetin şeb-bûsına billâh
Cihânda şemm idenler zülf-i anber-bârını cânâ (G.4/4)

Aynı şekilde sevgilinin amber kokulu saçlarını koklayanlar dünyadaki sümbül ve güzel kokan diğer çiçekleri istemeyeceğini belirtir:

Bâğ-ı dehrîñ sünbül ü şeb-bûsına itmez dimâğ
Şemm iden ey nahl-ı dil-cû zülf-i 'anber-bûlarıñ (G.49/2)

Divanda sevgilinin kokusuna benzetilen başka unsur ise misktir. Misk, Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın erkeğinin karın derisi altındaki

¹⁸ Sebahat Deniz, 'Divan Şiiri Güzelinin Saç Şekli' Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004.

bir bezden çıkarılan güzel kokulu maddeye verilen isimdir. Şiirlerde misk-i Rûmî, müşk, müşg, müşg-nâb, müşg-i Hoten, müşg-i Hıtâ gibi tamlamalarla kullanılır.

Sultan gibi olan sevgilinin yanakları taze gül gibidir; siyah saçlarının kokusuna ise Rûm adı verilmiştir:

Tâze gül söylediler ruhlarına sultânım

Misk-i Rûmî didiler zülf-i siyehkârıñ için (G.72/3)

Şair, sevgilinin misk kokulu saçlarını koklamak ister. Fakat kaşları yay gibi olan sevgili âşığa kaşlarını çatar. Aslında beyitte kullanılan Çîn kelimesi iki anlamda kullanılmıştır. Gerçek anlamda kaşın çatılmasını gösterirken diğer taraftan miski ile ünlü olan Çîn ülkesini kastetmektedir.

Gîsû-yı müşg-nâbını şemm itmek istesem

Çîn-i cebîn gösterir ol kâşî yâ baña (G.1/3)

Aynı anlama gelen bir başka beyitte ise şair, gümüş gibi teni olan sevgilinin saçının kokusunun Hoten miskinden mi olduğunu sual eder. Sevgili ise kaşlarını çatar cevap vermez. Hoten, 'Türkistan' da bir şehirdir. Miskleri ile ünlüdür. Fakat sevgili kaşlarını çatarak kokunun Çîn miski olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır. Bu beyitte de Çîn kelimesi iki anlamda kullanılmıştır:

Müşg-i Hoten mi kâkülüñ ey sîm-ten didim

Çîn itdi ebruvânını hiç virmedi cevâb (G.8/3)

Sevgilinin gözleri Divan Şiirinde çoğu zaman ahuya teşbih edilir. Onun gözleri gibi hileci bir ahu bu dünyada yoktur ve sevgilinin saçlarının kokusu Hoten miski ile bir olmaz. Onun saçları Hoten miskinden daha güzel kokmaktadır:

Bulunmaz çeşm-i mekkârıñ gibi 'âlemde bir âhû

Ne mümkün çîn-i zülfüñle ola müşg-i Hoten hem-bû (G.78/1)

Bir başka koku unsuru ise nâfe'dir. Tıpkı misk gibi bir çeşit hayvandan elde edilen koku sevgilinin güzel kokulu saçları için kullanılır. Güzellik padişahı olan sevgilinin zülûflerinin kıvrımları Çîn nâfesine değil de Çîn ülkesinin güneyine verilen ve misk kokusu ile ünlü olan Maçîn'e degeceğini anlatır:

Çîn-i zülfüñ seniñ ey pâdişeh-ı hüsn ü bahâ

Nâfe-i Çîn'i degil kişver-i Mâçîn'i değer (G.22/2)

Şair gönlüne seslenir ve ona der: Ey gönül yârin zülfünün kıvrımlarını misk nafesine benzetme. Bu büyük bir hata olur, şeklinde kendi gönlünü teskin eder. Fakat beyitte dikkat çeken unsur Çîn ve hatâ kelimeleridir. Bu beyitte gizli olan unsur sevgilinin misk kokulu zülfü Çîn miskinden değil de Hoten miskinden olduğu belirtilir:

Çîn-i zülfüñ nâfe-i müşgîne teşbih eyleme

Bir hatâ şâyed çıkar ey dil lisânından seniñ (G.51/4)

3. 4. 18. 1. 2. Gülistan, Sünbülstan, Yaseminlik, Şebboy

Sabrî'nin divanında sevgilinin zülüfleri koku bakımından ve şekil bakımından çeşitli çiçek bahçelerine benzetilir.

Sevgilinin bu dünyada amber kokusu saçan zülüflerini koklayanlar Cennetin şebboy kokusunu istemezler:

Dimâğ itmez riyâz-ı cennetin şebbûsına billâh

Cihânda şemm idenler zülf-i anber-bârını cânâ (G.4/4)

Âşığın gamlı gözlerinden akan yaşları sevgilinin zülüflerinin nakışları değil; billur bir şişeye konmuş iki adet şebboy kokusudur:

Degildir nakş-ı zülfüñ dîde-i gam-dîdede cânâ

Derûn-ı şişe-i billûre konmuş iki şebbûdur (G.23/3)

Âşık, sevgilinin al al yanaklarını ve misk kokulu saçlarını görmüştür. Bu hal sanki ona gül bahçesi ile sümbül bahçesini anımsatır:

Nazar kıldım ruh-ı rengîn ile ol zülf-i müşgîne

Temâşâ eyledim hem gülşeni hem sünbülîstânı (G.98/2)

Sabrî, taze açmış sümbülü eline almayacağını, sevgilinin fitne saçan zülüflerinin kokusunun kendisine yeteceğini dile getirir. Sevgilinin saçlarının bir diğer özelliği fitne çıkarmasıdır. Âşıklar onun bu hali karşısında hayran kalırlar ve akıllarını yitirecek seviyeye gelirler:

Elime sünbül-i nev-hîzi almam el-hâsıl

Yeter şemîm-i ser-i zülf-i fitne-bâz baña (G.5/2)

Sevgilinin siyah saçları şekil itibarı ve koku itibarı ile taze açılmış sümbüle benzer. Yanaklarını görenler ise onu taze bir gül yaprağına benzettir:

Seyr eyleyen o ruhları gül-berg-i ter sanur
Zülf-i siyâhî sünbül-i nev-hîzi andırır (G.18/3)

Siyah saçları olan sevgilinin yanağının rengine karşılık gülde renksizlik belirir ve onun zülüflerinin kokusu gibi kokan bir reyhan çiçeği yoktur:

Revnak-ı ruhiña nisbetle gülüñ revnakı yok
Dostum zülf-i siyâhıñ gibi reyhân olmaz (G.37/5)

Sevgiliyi arzu eden şair onu davet eder. Yanaklarını öpmek ve saçlarını koklamak arzusundadır:

Sevdigim öp ögleyin olmazsa ahşam üstü gel
Bûs idem ruhsâr-ı âlin koklayam gîsûlarıñ (G.49/4)

Sabrî, alçak dünyanın sümbül ve reyhanından geçmiştir. Sadece kendisine sevgilinin siyah zülüflerinin sevdası yeteceğini anlatır:

Bize sevdâ-yı ser-i zülf-i siyehkâr yeter
Geçtik ey dehr-i denî sünbül ü reyhânıñdan (G.73/3)

Sevgili ile âşık arasında postacı görevini gören sabah rüzgârıdır. Âşık ondan sürekli bir haber beklemektedir. Sabah rüzgârına gönül alan sevgilinin saçlarını gezip gezmediğini sorar. Âşık, bu imkânı bulamaz. O yüzden sabah rüzgârından sevdiğinin kokusunun haberini alır:

Güzâr itdiñ mi ey bâd-ı sabâ zülf-i dil-ârâya
Mu 'anber sünbül ü reyhânımı gördüñ begendin mi (G.89/3)

Şuh tabiatı olan sevgilinin gerdanı renginden dolayı yasemin bahçesine benzetilirken saçlarının kokusu ise sümbül ve fesleğen bahçesine benzetilmiştir:

O şûhun gerden-i zîbâsı gûyâ yâsemenlikdir
Mu 'anber perçem(i) sünbül şemîmi feslegenlikdir (G.17/1)

3. 4. 18. 2. Şekil Bakımından Sevgilinin Saçları

Âşıkları derinden etkileyen sevgilinin saçları divanda çeşitli şekillere bürünerek beyitlerde işlenmiştir. Yârin saçları zaman zaman bir fitneci, bir ejderha veya esir olan âşığın zinciri gibi düşünülmüştür.

3. 4. 18. 2. 1. Dâm (Tuzak, Ağ)

Divan şiirinde kullanılan bir başka tasavvur sevgilinin saçlarının bir bela tuzağı olması ve âşıkların bu tuzağa düşmesidir.

Âşık gönlünü yârin iplik gibi olan saçlarına bağlamıştır. Ne yazık ki kendini bile isteye belanın tuzağına atar:

*Nâle kılsam andelîb âsâ n'ola şimdengerü
Bir gül-i nev-res nihâle mübtelâ oldum yine
Göñlümi ser-rişte-i gîsûsına bend eyledim
Hayf kim üftâde-i dâm-ı belâ oldum yine (R/3)*

3. 4. 18. 2. 2. Ejderha (Ejder)

Büyük, korkunç ve hayalî bir yılan olan ejderha divanda sevgilinin saçlarına teşbih için kullanılmıştır. Benzetme amacı ise yârin saçlarının uzunluğu ve âşıkları perişan etmesidir. Sevgilinin gül renkli yanaklarının üzerinde bulunanlar amber kokulu saçları değildir. Tam aksine gül bahçesini mesken eden uyuyan bir ejderhadır. Sevgilinin yüzü gül bahçesi gibi güzeldir. Ama o bahçeyi örten, âşıklardan gizleyen saçları yüzüne dökülmüştür. Bu hal gül bahçesinde uyuyan bir ejderha gibi tasavvur edilmiştir:

*Degildir 'ârız-ı gülgûnuñ üzre zülf-i 'anber-bû
Uyur bir ejdehâdır mesken itmiş sahn-ı gülzârı (G.93/3)*

Sevgilinin al yanaklarının üstünde olan kıvrım kıvrım saçlar değil; gül bahçesinde halka halka yatmakta olan bir ejderdir:

*Nigârâ zülf-i ham-der-ham degil ruhsâr-ı âliñde
Bir ejderdir ki halka halka nahl-i gülde yatmışdır
Degil germiyyet-i meyden kızaran çeşm-i mahmûruñ
O bir şehbâz-ı vahşîdir per ü bâlin kanatmışdır (R/2)*

3. 4. 18. 2. 3. Fitne ve Perîşân

Divanda sevgilinin zülüfleri fitnecidir. Kokusu ve şekli o kadar güzeldir ki bu durum âşıkların aldanmasına sebep olur. Bazen bu hâl karşısında âşıklar birbirlerine düşman kesilir.

Elime sünbül-i nev-hîzi almam el-hâsıl
Yeter şemîm-i ser-i zülf-i fitne-bâz baña (G.5/2)

Fitnedir dillere zülf-i siyehi
Dehre püsküllü belâdır külehi
Câna kâr eyledi Sabrî nigehe
Gönlümi aldı bu şeb bir âfet (Ş.1/5)

Daha önce de belirtildiği gibi sevgilinin uzuvları âşıklara eziyet vermekte ve onları perişan hale düşürmektedir. Yârin kaşları, gözleri ve zülüflerinin karşısında âşık hayrete düşer ve darmadağın bir hâl alır. Sevgilinin saçlarının sevdası gece gündüz âşığın hayalinden gitmez:

Dem-be-dem ebrûlarıñ gitmez hayâlimden benim
Rûz u şeb sevdâ-yı zülfüñle perîşânım meded (G.12/4)

Her lahza böyle zâr u perîşân iden beni
Ey mest-i nâz perçeminiñ pîç u tâbıdır (G.15/4)

Her dem hayâl-i zülfî perîşân ider beni
Añdıkça ebruvânını kaddim kemân olur (G.27/3)

Âşık, sevgilinin güzel ve misk kokan saçlarına olan düşkünlüğünü gizlese de ifşa etse de herkes onun bu hâlinin sorumlusunun sevgilinin dağınık ve kıvrımlı saçları olduğunu bilir:

Gizlesem de âşikâr itsem de 'âlem hep bilür
Dem-be-dem sevdâ-yı zülfüñle perîşân olduğım (G.64/2)

Âşığın hayran ve mest eden sevgilinin mest bakışlı gözleri olduğu gibi onun aklını perişan eden de kâküllerine beslediği sevdâ olduğu açıktır:

Çeşm-i mestiñdir beni ser-mest u hayrân eyleyen
Kâküliñ sevdâsıdır 'aklım perîşân eyleyen (G.77/1)

3. 4. 18. 2. 4. Kemend ve Bend

Kement ucu ilmekli olan ve uzakta bulunan herhangi bir şeyi tutup çekmek için kullanılan bir çeşit uzun ip anlamına gelmektedir. Şiirlerde sevgilinin güzel ve kıvrımlı saçları için kullanılır.

Eski zindanlarda bulunan esirlere zincir takılır ve kaçmasına engel olunurdu. Bu durum Divan Şiirinde şairlerce sıkça kullanılan mazmunlardan biridir. Âşık sevgilinin saçlarının ucuna bağlanmış ve onun esiri olmuştur. Sabrî de bir güzellik padişahının esiri olmuştur. O güzellik padişahının saçlarının ucunda bulunan kementler de boynuna zincir olur:

Âh oldum yine bir pâdişeh-i hüsne esîr
Boynuma oldu kemend-i ser-i zülf(i) zencîr (K.18/47/G.33/1)

Aynı şekilde yârin saçlarının kemendine bağlanan âşık, çaresiz gönlünü Allah’a emanet eder. Bunun sebebi elinden bir şey gelmemesidir. Denilebilir ki şair aşkın esiri olmuştur:

Bend oldu kemend-i ser-i gîsûsuna yâriñ
İtdim dil-i nâçârımı Allâh’a emânet (G.10/5)

Divanda âşıkların gönülleri sevgilinin saçlarına bağlandığına dair birçok beyit yer almaktadır. Kullanılan anlam neredeyse hepsinde ortak bir şekilde ele alınmıştır. Sonunda sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarının kâküllerine düşen âşığın ıstıraplı gönlü zincire bağlanıp esir olmuştur:

‘Âkıbet düşdüm şikenc-i kâkül-i ham-der-hama
Âh kim zencîre bend oldu dil-i pür-ıztırâb (G.6/5)

3. 4. 18. 2. 5. Rişte(İp)

Divanda sevgilinin saçlarının teli incelik bakımından ipe benzetilmiştir. Çaresiz gönül eğer yârin saçlarının teline bağlanmışsa hayli sıkıntı çekecektir:

Rişte-i gîsû-yı yâre var ise dil-bestesin
Ey dil-i bîçâre hayli pîç ü tâbîñ var seniñ (G.55/2)

3. 4. 18. 2. 6. Samur Kürk

Daha çok bataklıkta yaşayan ve kürkü için avlanan bir hayvan olan samur divanda da yer almaktadır. Sevgili sanki yanındaymış gibi ona ne yapması gerektiğini söyleyen şair, kırmızı yanaklarının üstüne siyah saçlarını örtmesini ister. İkinci mısradan ise yanakları şala benzetir ve üstünü saça benzettiği samur kürkle kapatmasını arzu eder:

Simsiyeh zülfüñ dağıt ruhsâr-ı rengîn üstüne
Ferve-i semmûre kablât kırmızı şâhı yine (G.86/4)

3. 4. 18. 2. 7. Zincir

Uzun ve örgülü olan sevgilinin saçları divanda zincire benzetilmiştir. Hem renk bakımından hem de şekil bakımından zincir sevgilinin halka halka saçlarını anlatmada sıkça kullanılan bir benzetme yoludur. Sevgili sihir ile amber kokusunun dumanını halka halka yapıp şekil vermiş ve bunun adına saç demiştir:

Halka halka eylemiş dūd-ı şemîm-i 'anberi
Sihr ile zincîre beñzetmiş de gîsû koymuş ad (G.13/3)

Bakışların sert ve gam verici özelliği ile sevgili âşığını kararsız hale getirir. Zülûflerinin zincir gibi halkaları ise âşığı darmadağın etmiştir. Bunun sebebi âşıkların gönüllerinin sevgilinin uçlarına bağlı olma tasavvurudur. Sevgili saçlarını tarayıp halkalı bir hale getirmiştir. Bu işlemi yaparken saçlarına bağlı olan âşıkların gönülleri ise acı çekmektedir:

Gamze-i gammâzîñ âyâ bî-karar itdi beni
Halka-i zencîr-i zülfüñ târ u mâr itdi beni (G.95/1)

Yukarıda örnek olarak verilen beytin anlamı ile aynı olan bir başka beyitte de şair, yârin kıvrıkcık saçlarına gönül verir. Çaresiz gönlünü aşkın zincirine bağlandığını dile getirir:

Turre-i tarrârına dil-beste oldum el-amân
Bağladım zencîr-i 'aşka bu dil-i nâ-çârımı (G.96/3)

3. 4. 18. 3. Renk Bakımından Sevgilinin Saçları

Divanda çoğunlukla sevgilinin saçları siyahtır. Gece gibi karanlıktır. Zülf-i siyeh, simsiyeh, siyah gibi sıfat ve tamlamalarla kullanılmıştır.

3. 4. 18. 3. 1. Kadir Gecesi

Divanda sevgilinin saçları gece karanlığından dolayı Kadir Gecesine benzetilmiştir. Yârin berrak gerdanı letafette bayram sabahı gibidir ve siyah saçları Kadir Gecesine benzer:

*Letâfetde sabah-ı 'ıddir ol gerden-i berrâk
Şeb-i kadre müşâbihdir ser-i zülf-i siyehkârı* (K.15/39)

Bayram sabahına benzeyen gerdanında bulunan saçları izleyen şair gece gibi rengi olan perçemleri Kadir Gecesine benzetir:

*Leyle-i kadre sabâh-ı 'ıde teşbih eyledim
Seyr idince gerdeninde perçem-i şeb-rengini* (G.102/5)

3. 4. 18. 3. 2. Siyah

Sevgilinin o yanaklarını görenler onu taze bir gül yaprağı sanır ve siyah saçları taze bir sümbül gibidir:

*Seyr eyleyen o ruhları gül-berg-i ter sanur
Zülf-i siyâhı sünbül-i nev-hîzi andırır* (G.18/3)

Gönüller alan o sevgilinin ağzı küçüktür. Onun gibi siyah saçlı güzel bir sevgili daha yoktur:

*Dehen-i tengine söz yok o leb-i dil-cûnuñ
Kıl nazar var mı nazîri o siyeh gîsûnuñ* (G.46/1)

Siyah saçları al yanakların üstüne dağıtmasını söylemektedir. Bunu yapmasındaki amaçlardan biri de sevgiliyi kimsenin görmesini istememesi olabilir:

*Simsiyeh zülfüñ dağıt ruhsâr-ı rengîn üstüne
Ferve-i semmûre kablat kırmızı şâlî yine* (G.86/4)

Sevgilinin gümüş gerdanının üstüne dökülen uzun siyah saçları gören âşık sanır ki çimenlikte sümbüller açmıştır. Bu hal karşısında gözler aydınlığa kavuşur:

Göründi gerden-i sîmîni üzre ol siyeh gîsû
Semen sahnında sünbülzârı gördük dîdeler rûşen (G.68/4)

3. 4. 18. 4. Sevgilinin Saç Tarama Şekilleri

Divanda sevgilinin bazı saç tarama şekilleri vardır. Bunların başında kâkül ve perçem gelmektedir. Kelime anlamı olarak alnın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç, perçem demektir. Âşıkların uğruna canlarını verdiği, bir dem olsa dahi koklamak istediği, karşısında hayretlere düşüp akıllarının yitirmesine sebep olan bu tarz saç şekilleri divan şiirinde çokça işlenmiştir:

Kâkül-i cânâne virdim gönülümü
Târ u mâr oldum dirîgâ târ u mâr (G.28/4)
Sabrî karârım olsa perîşan 'aceb degil
Eyler şikenc-i kâkülü cânâ şikencecik (G.54/5)
Şemîm-i kâkülünü şem edince ol şûhuñ
Kemâl-i hayretile hayli pîç u tâb itdim (G.61/6)
Çeşm-i mestiñdir beni ser-mest u hayrân eyleyen
Kâküliñ sevdâsıdır 'aklım perîşân eyleyen (G.77/1)

Sabrî'yi her an perişan edip inleyen şey nazlı sevgilinin kıvrım kıvrım olmuş perçemleridir:

Her lahza böyle zâr u perîşân iden beni
Ey mest-i nâz perçeminiñ pîç u tâbıdır (G.15/4)

Rüzgâr, cananın perçemlerini tahrik edince âşıkların gönüllerinin mutluluğu da dağılır. Burada kullanılan motif daha önce de bahsedildiği gibi âşıkların gönüllerinin sevgilinin saçlarına bağlı olmasıdır. Rüzgâr yârin saçlarını dağıtınca ona bağlı olan âşıklar da bu rüzgârdan nasiplenerek rahatları bozulur hale gelirler:

Tahrîk edince perçem-i cânânı rûzgâr
Eyler sâfâ-yı hâtır-ı 'uşşâkı târ-u-mâr (G.19/1)

3. 4. 19. Yüz ve Yanak

Yüz ve yanak sevgilide ilk dikkat çekilen unsurlardandır. Şairlerce sıkça kullanılan bu unsurlar kaş, göz ve kirpik gibi öldürücü degillerdir. Tam aksine yüz ve

yanak beyitlerde güzelliğin unsurları olarak yer alırlar. Parlak ve renkli oluşları bakımından birçok söz sanatı aracılığı ile değişik benzetmelerden faydalanarak divanda sıkça işlenmiştir. Âşıkları derinden etkileme gibi bir özelliği olan yüz divanda çehre, rûy, cemâl, vech, dîdar gibi isimlerle kullanılırken; yanak ise hadd, ârız, ruh ve ruhsâr gibi isimlerle kullanılmıştır.

3. 4. 19. 1. Yüz ve Yanak İle İlgili Yapılan Tasavvurlar

3. 4. 19. 1. 1. Âteş ve Şem'

Yüz ve yanağın ateşe benzetilme sebebi renk bakımından kırmızıyı andırır olması parlak ve yakıcı özelliğinin bulunmasındandır.

Ayrılığın verdiği acı ile âşık fitil gibi incelmış bir hal almıştır. Gönül ise mum olarak düşünülmüş ve âşığın niyeti yanakları ateş gibi olan sevgiliyi kucaklamaktır. Bu sebepten dolayı gönül sürekli yanmaktadır:

Fitili almışız zulmetgeh-i firkatde ey Sabrî

Yanar mumuz der-âgûş itmege ol şem '-i ruhsârı (K.15/43)

Bir söz ehli yârin yanakları ile dudağını vasıflandırmaya çalışsa onun her kelâmı ateş gibi yakıcı olur ve her nüktesi ise rengârenk bir hal alır. Sevgilinin yanağı yakıcı ve rengi itibarı ile ateşi andırırken dudağı ise süslü, renkli ve parlaklığı andırır:

Ruhlarıñla lebleriñ vasf itse bir ehl-i suhan

Her kelâmı âteşin her nüktesi rengin olur (G.16/6)

Ateş saçan yanaklardan gönlün hoşlanması şaşılacak bir durum değildir. Pervane de ateşi çok olan mumdan hoşlanır. Aslında ateş yakıcı özelliği ile insana zarar verir. Âşık ise ateşten kaçmak yerine sevgilinin ateş saçan yanaklarından zevk almaktadır. Kendini pervane gibi görmektedir:

'Aceb mi olsa dil ruhsâr-ı âteş-bârdan mahzûz

Olur pervâne elbet şem '-i pür-envârdan mahzûz (G.41/1)

Ay gibi güzel sevgilinin ateşli yanaklarının parlaklığını izleyenler güneşin ışığını arzu etmezler:

Seyr idenler şu 'le-i ruhsâr-ı âteş-bârîñi
Neylesün ey mâh-ı enver âfitâbîñ nûruñi (G.94/2)

3. 4. 19. 1. 2. Âyîne-i İskender, Mânî, Sa'di (Gülistân)

Yanak parlaklığından ve saf renginden dolayı divan şiirinde aynaya benzetilmektedir. Sabrî'nin divanında da bu tasavvur İskender'in aynası (âyîne-i İskender) şeklinde yer almaktadır. İskender kendine dünyayı ve düşmanları gösteren devasa bir ayna yaptırmıştır. Peri gibi sevgilinin yanaklarının parlaklığını görenler İskender'in her yeri gösteren aynasını istemezler:

Tâb-ı ruhsârîñ görenler ey perî
İstemez âyîne-i İskender'i (G.99/1)

Maniheizmin kurucusu ve ressam olarak bilinen Mânî, kalemi ile sevgilinin yanaklarını tasvir etse o yanaklarda bulunan parlaklık ve güzellikler birer ateş parçası ve gül bahçesine döner:

Tâb ü renginde olur âteş ü gülşen zâhir
Eylese ruhlarını hâme-i Mânî tasvîr (G.33/5)

Sevgilinin yanağında bulunan hatlar son derece düzgün bir şekildedir. Sabrî beyitte etkinin güçlü olması için Sa'di'nin Gülistan eserinden birçok beyit okuduğunu fakat hiçbirinin sevgilinin hatları kadar düzgün olmadığını söylemektedir:

Beñzemez hatt-ı ruh-ı dilbere bir nazm-ı selîs
Hayli ebyât okuduk Sa'di Gülistân'ından (G.73/4)

3. 4. 19. 1. 3. Behişt (Cennet), Rıdvân, Ravzâ-yı Rıdvân, Riyâz-ı Rıdvân,
Âyet

Sevgilide var olan güzellik unsurlarını yüceltmek amacı ile Sabrî, Cennet ve Cennet bahçelerinden faydalanır. Sevgilinin güzelliğini görenler Cennet bahçelerini arzu etmezler. Bazı beyitlerde ise sevgilinin yanak ve yüz güzelliği Cennet bahçeleri ile aynı güzelliktedir:

Gören letâfet-i bâğ-ı cemâl-i cânânı
İder mi fikr ü tahayyül riyâz-ı Rıdvânı (G.91/1)

Ravza-yı Rıdvâna beñzetsem n'ola ruhsârını
Kâmetiñ Tûbâ lebiñ Kevserdir ey hûrî cemâl (G.57/3)

Âşıkların yegâne arzuları yanakları Cennet bahçelerinden daha güzel ve boyu Sidre ve Tûbâ ağacından uzun olan sevgiliye ulaşmaktır:

'Ârızı bâğ-ı behişt-i cân-fezâdan hûbter
Sidre vü Tûbâdan olmuş kâmet-i bâlâterîn (G.71/6)

Mübtelâ-yı 'aşk olan bâğ-ı behişt-i istemez
Dem-be-dem tâb-ı cemâl-i yârı eyler ârzû (G.79/4)

Yüzü Cennet gibi güzel sevgiliden ayrı kalmak âşığa hayli ağır bir hüzn yükler. Bu ayrılıktan çıkan ahların alevi Cehennem ateşini yakar:

O cennet çehrelü cânâneden dûr oldum ey Sabrî
Yanar nâr-ı cehennem sûziş-i âh-ı derûnumdan (Mf/34)

Yanak parlaklık bakımından kitaba yani mushafa benzetilir:

Sevdiğim mushaf-ı ruhsârını tastîr idemem
Âyet-i hüsnini bir vechile tefsîr idemem (G.63/1)

3. 4. 19. 1. 4. Güneş ve Ay

Yüz ve yanak renk, şekil ve parlaklık bakımından güneş ve ayı andırır. Sevgilinin yüzünün parlaklığını görenler güneşin o parlaklığını istemezler. Çünkü yârın yüzü güneşten daha parlak ve daha güzeldir:

Temâşâ eyleyen tâb-efgen-i didârını cânâ
Sipihriñ istemez hurşîd-i pür-envârını cânâ (G.4/1)

Sevgilinin çatılmış kaşları hilali andırırken onun yüzünün parlaklığında güneş ve ay zerre gibi kalmaktadır:

Tâk-ı ebrûlarıñ hastesidir gökde hilâl
Mihr u meh zerre-i tâb-efken-i didârıñdır (G.21/4)

Vechiñ sipihr-i hüsn ü bahâ âfitâbıdır
Tâb-ı cemâliñ evc-i safâ mâh-tâbıdır (G.15/1)

Ay gibi güzel olan yâr, penceresinden yüzünün güzelliğini gösterir. Bu durum güneşin doğuşuna benzetilir:

Revzeninden 'arz-ı dîdâr itdi yâr
San ufukdan çıkdı mihr-i tâb-dâr (G.28/1)

Daha önce de belirtildiği gibi Sabrî'nin gazellerinde sevgili kavuşulamayacak uzaklıkta değildir. Tam aksine onunla çok yakındır. Bu durum bazen gerçek olabileceği gibi rüya âleminde de cereyan edebilir. Sevgiliyi rüyada kucığına alan Sabrî, bu durumun etkinliğini bir bakışla anlatamaz. Sevgiliye bakan gözler sanki güneşe bakarmış gibi kamaşır hale gelir:

Der-âgûş eyledim dün gece rü'yâda o meh- rûyî
Hele bir vechile zevk-i visâliñ idemem ta 'bîr (G.32/3)

Mihr-i enver gibi gözler kamaşur bakdıkca
Tâb-ı dîdârını bir vechile takrîr idemem (G.63/4)

Sevgilinin güneş gibi parlak yüzünü gören âşığın arzusu yerine gelir ve Allah'a hamd eder:

Bihamdillâh cemâl-i yâri gördük dîdeler rûşen
Şu 'â'-ı mihr-i pür-envârı gördük dideler rûşen (G.68/1)

Peri yüzlü, ahu gözlü ve ay parçası olan sevgilinin yüzünün güzelliğine âlem-yani onu bakan herkes- âşık olsa şaşılacak bir durum olmayacaktır:

N'ola müştâk-ı dîdârıñ olursa ser-te-ser 'âlem
Perî-rû bir gözü âhû meleksin mâh-peykersin (G.75/4)

Sevgilinin güzelliğine ve yüzünün parlaklığına benzeyen gökte bir yıldız dahi yoktur:

Mümâsil hüsnine bir neyyir-i burc-ı sabâhat yok
Mu 'âdil vechine bir şu 'le-i necm-i melâhat yok (G.45/1)

Yok misli o vech-i hüsünüñ hüsn ü bahâda
'Âlemde güzel böyle gerek tarz u edâda (G.82/1)

Âşık, sevgilinin zülûflerinin halkasının içinde yanakları görür. Sanır ki gecenin ortasında güneş doğmuştur. Saç siyah renginden dolayı geceye benzetilirken; yanak da parlaklığından dolayı güneşe teşbih edilmiştir:

*Gördüm derûn-ı halka-i zülfünde haddini
Sandım sevâd-ı şebde tulû 'ıtdi âfitâb* (G.8/2)

Ay gibi güzel yüzü olan sevgilinin yanaklarının ışımasını izleyenler parlayan güneşin ışığına bakmaya dahi yeltenemezler:

*Eylemez mihr-i dırahşâne nigâh-ı rağbet
Seyr iden şu 'le-i ruhsârını ol meh-rûnuñ* (G.46/4)

Feleğin gezegenlerinden biri olan Nahid (Zühre), güzel bir kız olarak bazı beyitlerde kullanılır. Sevgilinin yanaklarının rengi son derece parlak ve çekicidir. Bu durum karşısında Nahid, sevgilinin parlak yanaklarına karşı can verirken; ay ile güneş ise paramparça olur:

*Cân virür cephe-i berrâkına nâhîd-i felek
Çâk olur mihr ile meh tâbiş-i ruhsârıñ için* (G.72/2)

Ay gibi parlak ve güzel olan sevgilinin ateş saçan yanaklarının ısıltısını izleyenler güneşin nurunu istemezler:

*Seyr idenler şu 'le-i ruhsâr-ı âteş-bârıñı
Neylesün ey mâh-ı enver âfitâbıñ nûruñı* (G.94/2)

3. 4. 19. 1. 5. Gül, Gülşen, Gülgün, Gül-zâr, Gül-berg, Reng-i bahar, Lâle, Bû-yı gül, Gül-efşân

Sabrî'nin divanında yüz ve yanağın sıkça güle ve gül türünden nebatata benzetildiği görülür. Bu benzetimin başlıca sebebi renk itibarı ile birbirini andırmasıdır. Gülün yanı sıra yanakların laleye benzetilmesi de görülmektedir.

Bülbül ve gül tasavvuru divan edebiyatında şairlerce sıkça kullanılmıştır. Gül ile bülbül, âşık ile mâşuğun karşılığıdır. Âşık gül yüzlü bir güzele gönül verir. Bundan böyle feryat-figan etmesi şaşılacak bir durum değildir:

*N'ola bülbül gibi feryâd u efgân eylesem şimdi
Göñül virdim yine gül çehreli bir şûh-ı devrâna* (G.84/5)

Âşık, lâle yanaklı bir taze fidana gönül verir. Bu sebepten dolayı gönlünün derinliklerinde taze yaralar açar. Bu beyitte lâle ile yara arasında bir bağ

bulunmaktadır. Lâle, renk itibarı ile kırmızıdır ve ortasında yaraya benzeyen siyah tomurcuklar yer alır. Bu yaralar âşığın gönlünde bulunan taze dağlardır:

Lâle ruh bir nev-nihâl-i hüsne virdim gönülümü

Tâze dâğım var yine bu sîne-i pür-rîşede (G.85/3)

Gönül virdim yine bir gül yanaklu dilber-i Rûma

Dirîğâ lâle-i rûmî menendi dâğ-dâr oldum (G.65/2)

Şair, sevgilinin yanaklarının kokusunu gül kokusundan aldığını; şeker dudağının rengini de şarabın renginden aldığını bilmektedir. Fakat bunu bilmezlikten gelir:

Bû-yı gülden mi 'aceb tahmîr olunmuş ruhları

Reng-i sahbâdan mı olmuşdur o la'l-i sükkerîn (G.71/4)

Yârin yanakları gül yaprağını; kâkülleri ise sümbül ve reyhanı andırır:

'Ârız-ı cânâne bak berg-i gül-i handânı gör

Kâkül-i dil-dârı seyr it sümbül ü reyhânı gör (G.24/1)

Ay yüzlü sevgilinin kırmızı yanakları taze bir gül gibidir. Kıvrım kıvrım perçemleri ise bir sümbül destesidir:

Ol mehiñ ruhsâr-ı âli bir gül-i nev-restedir

Halka halka perçem-i pür-çîni sümbül-destedir (G.26/1)

Sevgilinin zülüfleri taze sümbüle benzer. Diğer taraftan yanakları ise süslü güllere benzetilir:

Tel tel itmiş sümbül-i nev-hîzi gîsû koymuş ad

Rengini almış gül-i zîbendeniñ rû koymuş ad (G.14/1)

Âşığın hayali sevgilinin goncaya benzeyen dudaklarını ve gül kokusu saçan yanaklarını öpmektir:

Ol gonce dehânıñ leb-i handânını öpsem

Biñ şevkile ruhsâr-ı gül-efşânını öpsem (G.67/1)

Sevgilinin gül gibi güzel yüzü güzellik bahçesini kıskandırır. Baharın renkleri de onun kırmızı yanaklarından lütuf bulur:

Terâvet-yâb olur bâğ-ı sabâhat gül cemâlinden
Letâfet kesb ider reng-i bahâr ruhsâr-ı âlinden (G.70/1)

Sevgilinin rengârenk ve parlak yanakları gül bahçesini andırırken misk kokulu saçları ise sünbül bahçesini andırmaktadır:

Nazar kıldım ruh-ı rengîn ile ol zülf-i müşgîne
Temâşâ eyledim hem gülşeni hem sünbülistânı (G.98/2)

Sevgilinin yüzü gül gibi güzeldir. Onun bu güzelliğini görenler gül bahçesini istemezler. Kâküllerinin kokusunu alanlar ise semen bahçesinin kokusunu arzu etmezler:

Dimâğ itmez görenler kâkülüñ bûy-ı semenzâre
Cemâliñ seyr idenler istemez sahn-ı gülistânı (G.98/4)

3. 5. SEVGİLİYE AİT DİĞER UNSURLAR

3. 5. 1. Ayağını Öpme, Ayağının Toprağı, Ayağının Altında Çiğnenme

Divan şiirinde âşıklar sevgiliye ulaşmak ve onunla beraber olmak için birçok yol izlemiş; türlü sıkıntılara katlanmışlardır. Aslında sıkıntı olarak görülen bazı durumlar âşıklar için bir safa hâlidir. Bunların başında sevgilinin ayağını öpme arzusu, âşıkların yârin ayağının tozunu sürme niyetine gözlerine sürmesi ve onun ayaklarının altında ezilmeleri gelir. Beyitlerde hâk-i pâý, gubâr-ı reh, pâý-mâl, pâý-bûs gibi tamlamalar eşliğinde kullanılır.

Sevgilinin ayağının tozu âşıklarca göze çekilen sürmeye benzetilir. Mübalağa ile ayak tozunun İsfahan sürmesinden daha iyi olduğunu ifade eder:

Gubâr-ı hâk-i pâýiñ tûtiyâ-yı çeşm-i cânımdır
Değişmem gird-i râhiñ mâ-hasal kühl-i Sıfâhâna (G.84/4)

Gubâr-ı reh-güzeri gitse semt-i İrâna
Virir kesâda o dem sürme-i Sıfâhân'ı (K.1/34)

Sevgilinin ayağının toprağına giden Sabrî ondan bir karşılama bekler:

Hâk-pâyine dem-â-dem gelem sultânım
Diyessin Sabri-i pâkîze-demim hoş geldin (K.21/5)

Sabrî, sevgilinin yolunda yıllarca ayakaltında çiğnenmiştir. Bu durum aslında onun arzu ettiği bir haldir. Sabrî'yi asıl üzen şey ayrılık olacaktır:

Bunca müddetdir yoluñda pâ-y-mâliñdir seniñ
Vâdi-i firkatde koyma Sabri-i mehcûruñı (G.94/5)

Yukarıda da belirtildiği gibi âşıkların yârin ayağını öpme arzusu sürekli gönüllerinde yer alır. Fakat bu neticeye ulaşmak mümkün değildir:

Ârzû-yı pâ-y-bûsuñla baña
Beytimi billâh zindân eyledin (K.4/13)

Ayak öpme arzusu âşıklar için her şeyden önce gelir:

Şu deñlü dilde vardır ârzû-yı pâ-y-bûsuñ kim
Değişmem dergeh-i devlet-meâbîñ bâğ-ı mevâya (K.5/25)

3. 5. 2. Huy, Tabiat (Hulk)

Beyitlerde övülenin huyu güzellik bakımından kokuya benzetilir. Sevgilinin huyunun kokusunun ahudan elde edilen misk kokusundan daha güzeldir:

Hevâ-yı bû-yı hulkıdır disem sehv ü hatâ itmey
Dem-â-dem gezdiren âhû-yı Çîni kûh u sahrâya (K.5/18)

Huyunun güzel kokusu rüzgâra karışıp çöllere ulaşacak olsa çöller birer cennet bahçesine döner:

Terbiyet-bahş-ı nesîm olsa şemîm-i hulkı
Kûh u sahrâlar olur sâha-i bâğ-ı Rıdvân (K.7/12)

3. 5. 3. Kûy, Âsitân

Âşıkların sürekli bulunmak istediği yer sevgilinin mahallesidir. Onun kapısında veya eşiğinde olmayı arzu ederler. Fakat bu hep mümkün olmamaktadır. Onun kapısının tozu olmak veya mahallesinde köpek olmak divan edebiyatında şairlerce sıkça kullanılan tasavvurların başında gelir. Bu mekân bazen Cennet'e benzetilir bazen ise Cennet'den daha güzeldir. Bu tasavvurları daha detaylı ele almak mümkündür:

3. 5. 3. 1. Cennet, Bihişt, Rıdvân

Sevgilinin mahallesine erişmek ve onun kapısında bulunmak pek mümkün değildir. Fakat beyitte âşık, sevgilinin sokağının başındadır. Bu durum ona daha dünyada iken cennetin bahçesini görmesine vesile olmuş demektir. Çünkü âşıklar için sevgilin bulunduğu yer cennetin bahçesi durumundadır:

Safâ itdik ser-i kûyunda ol şûh-ı ser-efrâzın
Cihânda ravza-i Rıdvânı gördük dîdeler rûşen (G.69/2)

Sevgilinin bulunduğu yer cennetin bir mahallesi ve bahçesi gibidir. Kuşa benzetilen âşık gönlünün arzusu bu yerlerde uçmak ve sevgiliye kavuşmaktır:

Cennet-i kûyuñ tefekkür eyleyüp
Murğ-ı dil uçmak diler leyl ü nehâr (G.28/3)

Fikr idüp bâğ-ı bihişt-i kûyını
Uçmak ister Sabri-i şeydâ bu şeb (G.9/5)

Sevgilinin bulunduğu mahalle cennetten daha güzeldir:

Ey leb-i kevser melek- manzar cevân-ı bî-menend
Cenneti neyler ser-i kûyuñı seyrân eyleyen (G.77/3)

3. 5. 3. 2. Kenz-i Kârûn (Karun'un Hazinesi)

Kârûn, zenginliğinden dolayı beyitlerde geçer. Âşık için en büyük zenginliklerden biri sevgilinin sokağında bulunmak ve onu görmektir. Bu sebepten dolayı âşık sevgilinin sokağındaki taşı dahi Kârûn'un hazinesine değiştirmez:

Hak-i kûyuñ kîmyâ-yı 'izz ü devletdir baña
Kenz-i Kârûn'a değişmem âsitânıñ sengini (G.102/2)

3. 5. 3. 3. Diğer Kullanımlar

Yârin âşıkları daima sevgilinin mahallesinde bulunan taşlara yaslanır ve oradan ayrılmak istemezler. Taş onlar için yumuşak bir yastık gibidir:

Rûz (u) şeb taş yaslanur üftâdegân-ı kûy-ı yâr
Bâliş-i nermi muhabbet ehlinin sengîn olur (G.16/4)

Sevgilinin sokağında bulunmak âşıklar için bir safadır. Oradan ayrılmak onlar için acı bir sonuç olur:

Dem-be-dem dil ser-i kûyuñda safâ eyler iken
Şimdi bî-çâre reh-i gamda gezer kan ağlar (G.30/3)

Âşıklar, sevgilinin dikkatini çekmek için onun mahallesinde durmadan feryat ederler. Bu feryatlar göğeyi yayılan inleme halini alır:

Ser-i kûyunda feryâd u figâne başladı 'uşşâk
Tanîn-endâz-ı âfâk oldu yek-ser nâleler gördüm (G.62/4)

Gönül sevgilinin kapısına varmak ister; fakat bu mümkün olmayabilir:

Der-i dil-dâra varılmak nice mümkün ey dil
'Âcizim toğrusı ol bâbda tedbîr idemem (G.63/3)

3. 5. 4. Nefes (Dem)

Divanda sevgilinin nefesi Hz. İsa'nın nefesine benzetilir. Hz. İsa, nefesi ile ölüleri diriltmesi ile bilinir. Sevgilinin nefesi ölüleri diriltir ve can bahşeder:

Var mı beñzer o Mesîhâ-deme bir dilber kim
Lebleri mürde-i sad-sâleyi ihyâ eyler (G.22/4)

Bûs idüp hokka dehânını o şîrîn sühanıñ
Añladım çâşni-i kand u nebâtı bu gice
Leb-i cân-bahşını emdim o mesîhâ nefesiñ
Hızırveş buldı gönül âb-ı hayâtı bu gice (R/4)

3. 5. 5. Selâm, İltifât, Muhabbet

Sevgili, âşıklarına karşı ilgisiz bir tavır alır. Onlara bir selâmı dahi çok görür. Yolunda toprak olanlara dönüp bakmazken yabancılarla kol koladır. Onun sevgisi göstermeliktir. Bu durum âşıklarını kahreder:

Şâd eylemez mi sâde selâm ile bendesin
Ol tıfl-ı bî-mürüvvetin insâfı yok mıdır (Mf/8)
Yolunda hâk olan üftâdegâne iltifât itmez
O şûh-ı bî-vefâ bigânelerle âşinâdır hep (G.7/4)

*Âyîne-i tasavvurum oldı şikeste hayf
Mîhr u muhabbeti o mehiñ sûretâ imiş* (G.38/3)

3. 5. 6. Söz (Kelâm, Güftâr, Suhan)

Divanda sevgilinin ağzından çıkan sözler çeşitli tasavvurlarla ele alınmıştır. Onun sözleri şeker gibidir. Tatlı tatlı konuşan bir papağana benzetilir:

*Şimdi kimler gûş ider güftâr-ı sükker-bârını
Kandedir bilmem bu şeb ol tûti-i şîrîn makâl* (G.57/4)

Sevgilinin söylediği her söz inci gibidir. Konuşunca etrafına inciler saçmaktadır. Şair onun tabiatını sanki inciler saçan bir deniz gibi düşünür:

*Güftâr dür gibi deheninden revân olur
Gûyâ ki tab'ıdır sade-i bahr-i dür-nisâr* (K.9/29)

Bir başka beyitte ise inciler saçarcasına konuşan sevgilinin sözleri ipliğe dizilmiş birer inci gibidir:

*Bu gün gûş eyledim güftâr-ı gevher-bâr-ı dil-dârı
Dizilmiş rişte-i takrîre gördüm dürr-i şehvârı* (K.15/37)

3. 5. 7. Yürüyüş (Reftâr)

Aslında sevgilinin yürüyüşü boyu ile ilgilidir. Beyitlerde salına salına ve naz ile yürümesi öne çıkar. Boyu güzel ve düzgün olan sevgiliye naz ve şive hayran kalır. İşve ise onun yürüyüşünde meydana gelen hareketler karşısında hayrete düşer:

*Kadd-i mevzûnunuñ âşuftesidir şive vü nâz
İşve hayret-zede-i cünbiş-i reftârıñdır* (G.26/2)

Sevgilinin salınarak yürüyüşü bazen de fitne çıkarıcı ve ortalığı karıştırıcı özelliğe sahiptir:

*Cân u gönülden sevdim bir âfet
Bir kadd-i bâlâ yosma kıyâfet
Reftâr u nâzı âşûb-i fitne
Kadd-i bülendi şûr-ı kıyâmet* (Ş.8/1)

3. 6. ÂŞIK

3. 6. 1. Umûmi Olarak Âşık

Divanda âşık, çeşitli kullanımlarla yer alır. Âşığın içinde bulunduğu fizikî ve ruhî durumu doğadaki farklı canlılar üzerinden ifade edilmeye çalışılmıştır. Bunların en başında gelen ve güle olan sevgisi ile bilinen bülbüldür. Bazen âşık, Sabrî'nin kendisidir. Sabrî, sevgilinin ona karşı ilgisiz olmasından dolayı ondan şikâyetçidir. Bunun yanında bazı gazellerinde sevgili ile koyun koyunadır. Bu durum onu mutlu etmektedir.

Genel olarak divanda âşık, sevgiliden eziyet ve cefa görmektedir. Bu durum karşısında âşığın bedeni zayıf, güçsüz, boynu bükük, iki büklüm ve benzi soluk bir hal alırken ruhu ümitsiz, sabırsız ve bî-karar halini alır. Ne yapacağını bilemeyecek kadar divane olur. Sevgilinin her türlü sıkıntısına rağmen onun mahallesinde bulunmayı tercih eden bir âşık görüntüsü divanda görülmektedir. Bunun yanında bazı beyitlerde sevgili ulaşamayacak biri olmaktan çıkar. Âşık ile yan yanadır. Bu iki türlü kullanım Sabrî'nin divanında sıkça yer alır:

Pistân u la'lin emdik o pâkîze duhteriñ
Sâkız turuncı ile yine 'işret eyledik (G.48/2)

Âşık ve aşk denilince akla ilk gelen ve en önemli bir unsur olan gönül, divan şairlerinin uğrayıp fakat ayrılamadıkları bir mekândır. Âşığın yaşadığı bütün duyguların birleştiği bir merkez olarak bilinir. Sevgiliye karşı beslenen sevginin, aşkın ve ondan gelecek iyi veya kötü dönüşlerin teşkil ettiği noktadır. Sevgili, âşığın ilgi göstermezken yabancılarla yiyip içip eğlenir. Bu durumda âşık gönülden ahlâ eder. Kanlı gözyaşları döker:

İşitdim 'ayş u 'işret itdigin agyâr ile her şeb
Gönülden âh idüp kan ağladım zâr u nizâr oldum (G.65/3)

Gönül unsuru divanda dil, sîne, derûn gibi isimlerle de kullanılır. Âşığın gönlünde bulunan arzu sevgiliye kavuşmak, onun güzelliğini seyretmektir. Tıpkı bülbülün gülü arzulaması gibidir:

Dil ruh-ı gülğûnuñ eyler ârzû
Bülbüle elbet gül-i ra'nâ gerek (G.53/3)

Âşığın gönlü kırılgan ve ince bir yapıya sahiptir. Kuru bir yaprak gibidir. Bu gönlü yakıp yıkan ve kıran gonca ağızlı bir sevgiliden başkası değildir:

Çâk olsa berg-i gül gibi sînem 'aceb degil
Teng itdi bâğ-ı dehri o gonce-dehen baña (G.2/3)

Gönül ve âşık ilişkisi tasavvufta da sıkça yer almasına rağmen Sabrî'nin divanında bu tarz kullanımlar pek yer almamaktadır.

3. 7. ÂŞIĞIN VÜCUDU İLE İLGİLİ UNSURLAR

3. 7. 1. Cân

3. 7. 1. 1. Genel Anlamda Cân

İnsanı insan yapan ve gözle görülmeyen en önemli unsur candır. Âşığın sahip olduğu ve beyitlerde sıkça geçen en değerli varlıktır. Âşık, canını sevgilinin yolunda harcamaktan mutluluk duymaktadır. Can, sevgiliye âşık tarafından sunulan bir kurban olarak nitelendirilir ve âşık canını sevgiliye verirken hiç şüphe duymaz. Çünkü sevgiliye ulaşmanın yolu canını aşk yolunda feda etmekten geçer:

İtmeyen cânını şeh-râh-ı muhabbetde fedâ
Kûy-ı maksûda varup vâsıl-ı cânân olmaz (G.37/2)

Nitekim Fuzûlî'nin tasavvuf içerikli beyitini burada zikretmek yerinde olacaktır:

'Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil
Ne nizâ eyleyelim ol ne senindir ne benim'

Sabrî'nin divanında can ile birlikte dil yani gönül kelimesi de kullanılmıştır. Can ile ilgili tasavvurları geniş çerçevede ele almak mümkündür.

3. 7. 1. 2. Cân İle İlgili Tasavvurlar

3. 7. 1. 2. 1. Kulak, Burun, Göz

Sabrî'nin divanında can, vücûdun diğer unsurları ile ilişkilendirilerek beyitlerde kullanılmıştır. Can kulağı yani sımâh-ı cân bunlardan biridir. Âşık, her an sevgiliyi arzu eder ve ona kavuşma isteği ile yanar tutuşur. Fakat bu mümkün olmayınca âşığın canını gamlar kuşatır. Bu gamlar onun inlemesine ve acı çekmesine sebep olur. Âşığın can kulağı bu iniltilerden başka bir ses işitemez hale gelir:

Gamîñla nâleden gayrı sımâh-ı cânâ ses gelmez

Dil-i nâlende vü gam-dideye feryâd-res gelmez (G.34/1)

Sevgiliden gelen ufak bir zülûf kokusu dahi âşîğın mutlu olmasında bazen yeterli olmaktadır. Bir başka benzetme olan meşâm-ı cân yani can burnu, yârin kâküllerinin güzel kokusunu alınca hoş bir hal alır. Çünkü sevgilinin zülûfleri sünbül ve reyhan gibi güzel kokmaktadır. Beyitte şöyle bir anlam daha çıkması mümkündür: Âşîğın can burnu bir sünbül ve reyhan bahçesinin kokusunu almıştır. Bu da ona sevgilinin kâküllerini anımsatmış olabilir:

Meşâm-ı cânı ta 'tîr itdi bû-yı kâkül-i hoş-bû

Şemîm-i sünbül ü reyhanı gördük dîdeler rûşen (G.69/3)

Meşâm-ı cânı ta 'tîr eyleyen kimdir didim Sabrî

O demde gösterip zülûf-i nigârı didiler budur (G.23/5)

Divanda can kelimesinin ilişkilendirildiği unsurlardan biri de gözdür. Çeşm-i cân derken âşık gerçekten kendi gözlerine sevgilinin ayağının bastığı toprağı sürmez. Asıl olan görünmeyen yani can gözünün sürmesidir. Âşık, yârin yolunun tozunu sürmesi ile ünlü olan Isfahan sürmesinden daha güzel görür:

Ğubâr-ı hâk-i pâyiñ tûtiyâ-yı çeşm-i cânımdır

Değişmem gird-i râhiñ mâ-hasal kühl-i Sıfâhâna (G.84/4)

3. 7. 1. 2. 2. Pervâne

Divan Edebiyatında şem' ve pervane tasavvuru neredeyse her şair tarafından kullanılmıştır. Şem' ve pervane, âşık ile maşuk arasında bulunan ilişkiye benzer. Nasıl ki pervane, mumun ışığının etrafında can vermekten vazgeçmiyorsa ve bu uğurda yanarak can veriyorsa âşık da sevgiliye olan aşkı için canını vermekten bir an dahi olsa şüphe etmez. Sabrî'nin bir beyitinde de bu anlayışı gösteren bir tasavvur mevcuttur. Sevgili, parlak yüzünü muma karşı tutmuştur. Âşîğın da bu durum karşısında pervane gibi canı ve gönlü yansa şaşılacak bir durum olmayacaktır:

Şem'a karşı tutdı vech-i pâkini

Cân u dil yansa n'ola pervânevâr (G.28/2)

3. 7. 1. 2. 3. Can Doktoru (Tâbib-i Cân)

Âşıklar, sevgiliden ayrı kaldığı zamanlarda gönüllerinde acı bir yara peyda olur. Şimdilerde adına ‘aşk acısı’ denilen illet gibidir. Bu hastalığın tedavisi de sevgiliye kavuşmakla olur. Sevgili, âşık için can ve gönül doktoru konumundadır:

Tedbîr-sâz-i derd-i dil-i zârım ol benim
Gel ey tabîb-i cân u dil eyle devâ baña (G.1/4)

3. 7. 1. 2. 4. Sabırsızlık, Harap Olma, İztırap, Kırılmak, İşkenceye Tutulmak, Ölmek (Terk-i cân)

Can, aşkın tecelli bulduğu ve gözle görülmeyen, elle tutulmayan manevî bir varlıktır. İnsanın yaşadığı ve duygusal olan her his canda tecelli olur. Divanda da âşık, sevgilide bulunan güzelliklerin karşısında ve onun ilgisizliği karşısında çeşitli duygulara bürünmüştür. Sevgilinin kalem gibi kaşları ve çekme burnunun ona kattığı güzellik karşısında âşığın canı ve gönlü dayanamaz hale gelir:

O kalem kaşlar ile çekme burun
Cân u dilde komadı sabr u sükûn (K.23/7)

Peri gibi güzel sevgilinin kaşlarının okları âşığın canına işlemiş ve o gamzenin tatarları da gönül mülkünü harap etmiştir:

Kâr itdi câna nâvek-i müjgânîñ ey perî
Tâtâr-ı gamzeñ eyledi dil mülkini harâb (G.8/4)

Âşıklar, sevdiklerini göremeyince canlarını ve gönüllerini ıztıraplar kaplar. Kırılgan bir hal alırlar. Bu durum pek şaşılacak bir vaziyet değildir:

Hayli dem oldı görmedim ol mest-i nahveti
Sabrî ‘aceb mi cân u dil olsa pür-ıztırâb (G.8/5)

İşte sensiz çâk çâk oldı dil ü cânım meded
İşte yandım âteş-i hicrâne sultânım meded (G.12/1)

Sevgilinin kâküllerinin kıvrımı âşığın canına işkence vermektedir. Bu durum âşığı perişan eden bir durumdur. Âşık, onda karar kılmıştır. Sürekli perişan halde kalması şaşılacak bir şey değildir:

Sabrî karârım olsa perîşan 'aceb degil
Eyler şikenc-i kâkülü câna şikencecik (G.54/5)

Âşıklar, bazen sevgilinin güzelliği karşısında hayrete düşerler. Bu hayret derecesi o kadar ileri gider ki âşıklar canlarından olur:

Bel bel kemâl-i hayret ile bakdım âh âh
Ol mû-miyâna kim sebeb-i terk-i cân olur (K.22/52)

3. 7. 1. 2. 5. Cân Nakdi(Nakd-i cân)

Âşıklar için can, sevgiliye sunulan bir nakittir. Sevgiliye ulaşmak ve onunla vuslata varmak için canlarını nakit olarak sunarlar. Bunu yapacakları zaman şüphe duymazlar:

Nişâr eyler reh-i 'aşkında nakd-i cânı bî-minnet
Olanlar nâzenînim kâle-i vaslîñ harîdârı (G.93/4)

3. 7. 2. Sîne, Yürek ve Ciğer

Âşığın sevgiliye karşı beslediği duyguların biriktirildiği yerlerden olan sîne, yürek ve ciğer Sabrî tarafından bazen bir mangal, bazen bir hedef tahtası, bazen kırılğan oluşu sebebiyle kuru bir gül yaprağına ve bazen de vurmali çalgılardan olan def'e benzetilmiştir. Yüreğin sevgilinin karşısında kıl gibi inceldiği de beyitlerde görülmektedir.

3. 7. 2. 1. Sîne, Yürek ve Ciğer İle İlgili Tasavvurlar

3. 7. 2. 1. 1. Âteşdân (Ocak, Mangal)

Âteşdân bilindiği anlamı ile mangal veya ocak demektir. Yanan ve yakıcı özellikleri ile divanda kullanılmıştır. Âşıkların sinesi bir mangal gibidir. Bu mangalı ateşleyen ve yakan sebepler ise sevgiliye olan özlem ve ondan ayrılışın verdiği acılardır. Bunun dışında âşığın içinde bulunduğu hastalık ateşi de sinesinin yanmasına sebep olur:

Sûz-ı illet o kadar cânıma kâr eyledi kim
Ser-be-ser sîneçigim oldu benim âteşdân (K.7/22)
Sûziş-i hecristîñ şu deñlü cism ü cânı yakdı kim
Sahn-ı sînem âteş-i hasretle âteşdân olur (K.12/16)

3. 7. 2. 1. 2. Âmâc (Hedef Tahtası)

Acılar, âşığın yaşadığı duyguların başında gelir. Bu acılar zaman zaman aşırı bir artış gösterir ve âşığın sinelerinden hiç eksik olmaz. Bu sebeple âşığın sinesi acıların hedef tahtası veya nişangâhı olur. Yaşanılan bu eşsiz duyguların sebebi ise sevgiliden ayrılmanın verdiği sıkıntılardır:

Bâr-ı firkat kaddimi lâm eyledi
Sînemi âmâc-ı âlâm eyledi (K.16/45)

3. 7. 2. 1. 3. Gül Yaprığı (Berg-i gül)

Sinenin gül yaprağına benzetilme sebebi ince ve kırılgan bir yapıya sahip olmasındandır. Sevgili gonca gibidir. Henüz olgunluğa erişmiş değildir. Bu yüzden divanda gonca ağızlı olarak nitelenir. Zamanla goncanın kapalı olan yaprakları açılarak gül halini alır. Gül yaprakları birer birer açılır ve kırılgan bir duruma gelir. Âşık da kendi sinelerinin bu gül yaprağı gibi kırılmasının şaşılacak bir durum olmadığını anlatmaya çalışmaktadır:

Çâk olsa berg-i gül gibi sînem 'aceb degil
Teng itdi bâğ-ı dehri o gönce-dehen baña (G.2/3)

3. 7. 2. 1. 4. Def'

Def' vurmali çalgılardan biridir. Def'e vurulduğunda çıkan ses âşığın yaşadığı acılar karşısında çıkardığı ahlara benzetilir. Sabrî'nin divanında kullanılma sebebi ise âşık, sevgiliden ayrılmanın verdiği acı karşısında çaresizce sinelerini def'e benzeterek dövmesidir:

Def' gibi hasretile sînemi dögsem yeridir
Güzelim bî-bedelim kaşı kemânım gideyor (G.29/3)

Gönlünü bir çalgıcı kızına kaptıran âşık, sabırsızlığına karşılık acısını def' gibi gördüğü sinelerinden çıkarmaktadır:

Def' gibi dögsem 'aceb mi sînemi şimden gerü
Çaldı nakd-i sabrımı dün gice bir çengî kızı (Mf/13)

3. 7. 2. 1. 5. Kıl Gibi İnce Olması

Yüreğin kıl gibi ince olması divanda iki sebepten dolayı yer alır. Bunlardan biri âşığın sevgilinin ince saç lülelerine beslediği sevgiden dolayı tıpkı onlar gibi incelmesini anlatırken bir diğeri ise sevgilinin ince belinin güzelliği karşısında hayrete düşen âşığın yüreğinin kıl gibi kalmasıdır. Asıl anlatılmak istenen âşığın kıl gibi gerçekten ince kalması değildir. Âşığın sevgilinin güzelliği karşısında hayret verici şekilde kendini ona kaptırmasıdır:

Haste oldum nice dem dîde-i bîmârîñ için
Kılca kaldı yüregim turre-i tarrârîñ için (G.72/1)

Yüregim kılca iden mû-yı miyânîñ mı didim
Didi ol lebleri gül-kand u şeker-pâre belî (Mf/9)

3. 7. 2. 1. 6. Ciğerin Kanlanması

Kanlı bir ciğerden kasıt beyitte âşığın fazlaca acı çekmesidir. Sevgilinin başkaları ile birlikte eğlendiğini gören âşıkların gönlü kırılır ve ciğerleri kanlanır. Yani anlatılmak istenen durum âşıkların, sevgilinin bu tutumu karşısında acıları bir kat daha fazla artmıştır:

O meh bîgânelerle âşinâ olmuş yine Sabrî
N'ola âh eylesek hem sîne-çâkız hem ciger-hûnuz (G.35/6)

3. 7. 3. Gönül (Dil, Hâtır)

3. 7. 3. 1. Genel Olarak Gönül

Aşkın tecelli ettiği merkez olarak bilinen gönül, divanda âşığın her an yanında olan ve kendisi ile bir arkadaş gibi muhabbet eden, dertlerini paylaştığı bir insan gibi düşünülür. Gönül, dil ve hâtır olarak da beyitlerde yer alır. Gönülün en çok görülen özelliği sevgili tarafından gelen ilgisizlik karşısında kırılğan bir şekil almasıdır. Sevgilinin güzelliği karşısında da gönül şekiller değiştirebilmektedir. Divan edebiyatında âşıkların gönülleri sevgilinin kâküllerine bağlı olduğu tasavvuru şairlerce çok kullanılmıştır. Âşıklar, bu durumdan mutludurlar. Fakat aniden esen bir rüzgâr sevgilinin perçemlerini dağıtacak; bunun sonucunda âşıkların gönül sevinci dağılacaktır:

*Tahrîk edince perçem-i cânânı rûzgâr
Eyler sâfâ-yı hâtır-ı 'uşşâkı târ-u-mâr* (G.19/1)

*Hâtır-ı erbâb-ı 'aşkı târ u mâr itmiş yine
Gerden-i sîme tağıtmış simsiyeh gîsûlarıñ* (G.49/6)

Sevgili âşıklara karşı ilgisiz bir tavır takınır. Bu özelliğinden dolayı vefasız olarak tanımlanır. Âşığın gönlü ayrılık acısından dolayı hastalığa yakalanmıştır. Fakat bu durum sevgiliyi alakadar etmez:

*Bunca müddet haste-i hicrânıñ oldum ben seniñ
Sormadıñ hatırcıgım ey bî-vefâ hoş imdi hoş* (G.39/5)

3. 7. 3. 2. Gönül İle İlgili Tasavvurlar

3. 7. 3. 2. 1. Ülke (Mülk)

Divanda sadece bir beyitte gönül ülkeye benzetilmiştir. Sevgilinin kirpik okları ve gamze askerleri de bu ülkeyi harap eden kişi olarak tasavvur edilmiştir:

*Kâr itdi câna nâvek-i müjgânıñ ey perî
Tâtâr-ı gamzeñ eyledi dil mülkini harâb* (G.8/4)

3. 7. 3. 2. 2. Kervan (Kârbân)

Âşıkların gönülleri aşk yolunda giden bir kervan gibi tasavvur edilmiştir. Aşk yolunun yolcularının huzur bulması pek mümkün değildir. Bu tasaavufî ve beşerî olarak da aynıdır. Yol, çile ile doludur ve âşık türlü engellerle karşılaşır. Bu engellerden en mühimi şüphesiz sevgilinin ilgisiz, vefasız ve gaddar olmasıdır. Gönül kervanı gittiği yolda huzur bulamaz. Bunun asıl sebebi işi daima eşkiyalık olan sevgilinin kan döken gamzelerinin kervanın yolunu kesmesidir:

*Rehâ bulmak ne mümkün kârbân-ı hâtır-ı 'uşşâk
O hûnî gamzeniñ kârı hemîşe râh-zenlikdir* (G.17/3)

3. 7. 3. 2. 3. Gemi (Fülk)

Gönül, amacının kıyılarına ulaşmak isteyen bir gemiye benzetilmiştir. Bu yolculukta da Hızır'dan yardım ummaktır. Çünkü Hızır, zorda kalanların yardımına ulaşan ilahi bir elçi olarak nitelenir:

Fülk-i dil sâhil-i maksûda olur lenger-zen
Hızr tevîk-i delâlet ider inşâ`allâh (G.80/2)

3. 7. 3. 2. 4. Hızır

Divanda yer alan bir rubaide âşık, sevgilinin can bahş eden dudaklarını emmiştir. Bundan dolayı artık ölmeyecekmiş gibi bir hal alır. Yani Hızır nasıl âb-ı hayât sayesinde ölümsüz ise âşığın gönlü de Hızır gibi âb-ı hayât değerinde sevgilinin şeker gibi dudaklarını emmenin murâdına ermiştir:

Bûs idüp hokka dehânını o şîrîn sühanîñ
Añladım çâşni-i kand u nebâtı bu gice
Leb-i cân-bahşını emdim o mesîhâ nefesiñ
Hızrveş buldı gönül âb-ı hayâtı bu gice (R/4)

3. 7. 3. 2. 5. Kuş, Pervâne, Yuva (Murg, Lâne)

Sabrî'nin divanında gönül, mumun ateşinde yanan bir pervane gibi tasavvur edilmiştir. Nasıl ki pervane mumun ışığı etrafında canını verinceye kadar dönüyorsa âşık da sevgilinin parlak yüzünün ışığında canını ve gönlünü yakmaya meyillidir:

Şem`a karşu tutdı vech-i pâkini
Cân u dil yansa n`ola pervânevâr (G.28/2)

Sevgilinin bulunduğu yer cennet bahçesi gibi güzeldir. Gönül kuşu ise bu yerde gece ve gündüz uçmak ister:

Cennet-i kûyuñ tefekkür eyleyüp
Murğ-ı dil uçmak diler leyl ü nehâr (G.28/3)

Gönül viran olmuş bir kuş yuvası gibidir. O yuvada olan ise hü mâ kuşu gibi olan doğandır. Yani acımasız olan sevgili bir doğan gibi tasavvur edilmiş; bu doğan âşığın güzel yuvasını viran hale getirmiştir:

Lâne-zîb-i hâtır-ı vîrânem olmuşdur benim
Ol hü mâ-pervâz olan şehbâzı öğretmeñ baña (G.3/4)

3. 7. 3. 2. 6. Cennet Bahçesi

Sevgilinin yanağında bulunan nakışların güzelliği âşığın gönlünü Cennet'in gül bahçesi gibi güzelleştirir:

*Göñül gülşen-serâ-yı cennet oldu nakş-ı haddiñle
Hayâl-i kâkülüñle döndi çeşmim sünbülîstâna (G.84/2)*

3. 7. 3. 2. 7. Kulkul-ı Mînâ (Şarap Şişesi)

Sevgiliden ayrı kalan âşığın gönülden ah edişleri şarap şişesinin her dolduruşta çıkardığı sese benzetilmiştir. Yani şarap şişesi gönül; çıkardığı ses ise gönülden gelen ahlar olarak tasavvur edilmiştir:

*Göñül sensiz bu işretgâhda ey tıfl-ı mümtâzım
Dem-â-dem kulkul-i mînâ gibi âh u figân eyler
Hevâ-yı la 'l-i dilber cânına kâr itdi Sabrî'nin
Anıñcün nûşîş-i câm-ı şarâb-ı erguvân eyler (R/1)*

3. 7. 3. 2. 8. Gönül Ateşi (Sûz-ı dil)

Gönül, âşığın yaşadığı duygular sebebiyle ateş ile tutuşur. Bu ateş gerçek anlamı dışında âşığın duyduğu acıların ifadesi olarak tasavvur edilir. Sevgilinin vuslatına erişememe, ondan gelen ilgisizlikler münasebetiyle gönlünde acıların peyda etmesi gönlünde meydana gelen ateşin sebepleri arasında sayılabilir.

Sevgili ile vuslata ermiş olan âşığın gönlünün yangını daha da artar:

*Mûmiyân-ı dil-beri sardıkça artar sûz-ı dil
Kim dimiş mihr u muhabbet vasl ile teskîn olur (G.16/3)*

Âşık her ne yaşarsa yaşasın sevgili yine de ona karşı ilgisizdir. Âşığın gönül yangını yârin kalbine asla etki etmez:

*O perî-zâd ile olmaz hele hîc ünsiyyet
Eylemez sûziş-i dil kalbine aslâ te'sîr (G.33/3)*

Sabrî, bir beyitte kendi halini izah etmeğe gerek olmadığını; yakasının yırtıklarından bakınca gönlündeki ateşin anlaşılacağını belirtir:

*Dem-be-dem hâlini izhâra ne hâcet Sabrî
Fehm olur sûz-ı diliñ çâk-ı girîbânıñdan (G.73/5)*

3. 7. 3. 2. 9. Dîvâne, Âvâre, Şeydâ, Âşufte

Âşık, sevgilinin her türlü eziyetine ve ilgisizliğine karşı yolundan dönmez ve sevgiliden vazgeçmez. Bu da ona divane, âvâre, âşufte, şeydâ gibi delilik sıfatlarını yükler. Gönlü paramparça olup çan gibi inlese de âşık yolundan dönmez:

Bir büt-i tersâya meyl itdi dil-i âvâremiz
Çâñ gibi inler yatur bu sîne-i sad-pâremiz (Mf/14)

‘Aşkla âvâredir gönüm benim
‘Aşkla sad-pâredir gönüm benim (K.16/39)

Sevgiliyi görmeyen âşığın âşufte gönü gül gibi gülmez:

Görmeyince seni ey gonce-i bâğ-ı nahvet
Benim âşufte dilim gül gibi handân olmaz (G.37/4)

Aşk yolunu dolaşanlar Sabrî gibi aklını yitirmiş bir şeyda olması gerekmektedir:

Geşt idenler râh-ı ‘aşkı dem-be-dem
Sabri-i şeydâ gibi rüsvâ gerek (G.53/5)

Unutduñ Sabri-i şeydâyı şimdi
‘Aceb kimlerle dem-sâz-ı tarabsın (G.76/5)

Sevgilinin âlemi saran saçları âşığın gönlünü bağlamıştır. Zaten delilerin zincire bağlanması meşhur bir durumdur:

Yine dil-beste kıldı gönümi ol zülf-i ‘âlem-gîr
Olur dîvâneler meşhûrdur elbetde der-zencîr (G.32/1)

Sevgilinin güzellik unsuru olan yanağında bulunan taze tüyler son bulsa da âşığın deli gönü özgür olmaz. Yani aşkından vazgeçemez:

Ne deñlü hatt-ı nev-res nesh iderse hüsn-i cânânı
Yine ‘aşkından olmaz bu dil-i dîvâne âzâde (G.83/2)

3. 7. 3. 2. 10. Dil-beste, Esîr

Âşıkların gönü sevgilinin zülüflerine bağlıdır. Bu durum onlara çok acı verse de sevgilinin saçlarına olan sevdaları onları teskin etmektedir:

Rište-i gîsû-yı yâre var ise dil-bestesin
Ey dil-i bîçâre hayli pîç ü tâbîñ var seniñ (G.55/2)

Âşık, gönlünü sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarına bağlamıştır. Bu onun için aşk zinciri anlamına gelmektedir:

Turre-i tarrârına dil-beste oldum el-âmân
Bağladım zencîr-i 'aşka bu dil-i nâ-çârım (G.96/3)

Divanda âşıklar güzellik padişahı olan sevgiliye esir olurlar ve saçlarının uçlarını zincir gibi boyunlarına dolarlar. Kimi zaman da sevgiliden merhamet bakışı umarlar:

Âh oldum yine bir pâdişeh-i hüsne esîr
Boynuma oldu kemend-i ser-i zülfi zencir (G.33/1)
Esîr-i kâkül-i ham-der-hamıñdır ey gözi âhû
Nigâh-ı merhamet kıl Sabri-i bîmâr u hayrâna (G.84/6)

3. 7. 4. Boy (Kâmet, Kad)

Âşığın boynu çektiği eziyetler karşısında iki büklüm ve eğri olur. Bu sebepten dolayı divanda çeşitli benzetmelere yer verilmiştir. Âşık gönlünü ay yüzlü bir çengiye kaptırmıştır. Bu durum onun boynunu çeng gibi eğri büğrü ve ince bir hale gelmesine neden olmuştur:

Çeng olsa n'ola kâmet-i sâ mân u sükûnum
Bir çengi-i meh-peykere dil oldu fütâde (G.87/5)

Sevgilinin kaşlarının karşısında âşığın boynu eğrilir. Sevgilinin kaşlarını çatması âşığa korku vermektedir:

İtmede ebrûları ham-kerde kadd-i 'âşıkı
Virmede gîsûları üftâdegâne pîç u tâb (G.6/4)

Âşığın boynu, sevgiliden ayrı kalmanın verdiği acılardan dolayı keman gibi olur. Daima işi ah ve figan olur:

Derd-i firâk-ı yâr ile kaddim kemân olur
Kârım hemîşe ney gibi âh u figân olur (G.27/1)

Döndi kemâne çille-i firkatle kaddimiz

Bir kez 'aceb o kaşları yâyı görür müyüz (G.36/2)

Ayrılığın verdiği acı neticesinde âşığın boynunun aldığı bir başka şekil de lam harfinin kuyruğu gibi eğri bir hal almasıdır. Ayrıca aşk havasına kapılan âşığın boynu kıl gibi incelmıştır. Elbette bunun sebebi sevgiliden gördüğü eziyetlerdir:

Kaddimi lâm eyledi âlâm-ı firkat âh âh

Nâzenînim kalmadı derdiñle dermânım meded (G.12/2)

Düşdi dil bir kaşları rânıñ hevâ-yı 'aşkına

Neyleyim ammâ ki kıldı kaddimi âlâm lâm (G.59/3)

3. 7. 5. Göz, Gözbebeği ve Gözyaşı

Sevgiliye ait gamzelerin hançerinin hayali dahi âşığın ciğerlerinin kanlanmasına sebep olur. Âşığın bu acı veren durum karşısında seller gibi ağlaması normal bir durumdur:

N'ola seyl-i sirişk-i dîdemiz her dem revân olsa

Hayâl-i hançer-i gamzeñle ey hûnî ciger-hûmuz (G.35/4)

Sabrî, sevgilinin vasıflarını yazabilmek için gözyaşlarını çok ağlamasından dolayı şarap; bağırını da kebab etmiştir:

O mest-i nahveti hem-bezm-i vasl idinceye dek

Sirişk-i dîdemi mey bağırımı kebâb itdim (G.61/2)

Âşık sevgiliden ayrı kalması sonucunda gözyaşları Ceyhun nehri gibi akmaktadır:

Bağırımı Sabri gibi hûn itme

Gözlerim yaşını Ceyhûn itme

Gel kerem kıl beni mahzûn itme

Seni ister bu dil-i nâlânım

Sensiz aslâ olamam sultânım (Ş.9/5)

Sevdigim hicriñ ile dîde-i giryân ağlar

Hasretiñle dil-i gam-keşte-i hırmân ağlar (G.30/1)

Sevgili âşığın gözbebeği gibi değerlidir:

Merdüm-i dîde-i cânımsın sen
Mâye-i rûh-ı revânımsın sen
‘Ömrimiñ vâri cevânımsın sen
Seni ister bu dil-i nâlânım
Sensiz aslâ olamam sultânım (Ş.9/2)

Sevgilinin güzellik unsurlarının hayali âşığın üzerinde çeşitli etkilere sebep olmuştur. Yârin boyunun hayali âşığın gözünde uzunluğu ile bilinen karaağaç gibidir. Bir başka beyitte de kâküllerinin hayali âşığın gözünü sümbül bahçesine bürümüştür:

Dimâğım şemme-i zülfüñle sümbülzâre dönmüştür
Hayâl-ı serv-kaddiñle dü çeşmim nârvenlikdir (G.17/2)
Göñül gülşen-serâ-yı cennet oldu nakş-ı haddiñle
Hayâl-i kâkülüñle döndi çeşmim sümbülistâna (G.84/2)

Sevgili mecliste içki dağıtan sakidir. Âşığın hayalinde ise sevgilinin dudağını öpme arzusu vardır. Bundan dolayı sürekli ağlamaklıdır. Aşırı derecede ağlamanın sonucu ile gözyaşı şişesi şarap şişesine döner. Aralarında bulunan ilişki âşığın çok ağlamasından dolayı gözyaşlarının kan gibi akması ve şarabın renginin kırmızı olmasıdır:

Hayâl-i bûşiş-i la ‘l-i lebiñle ey sâki
Zücâc-ı çeşm-i teri şişe-i şarâb itdim (G.61/3)

3. 7. 6. Çehre ve Baş, Akıl

Divanda çehre, âşığın sevgiliden ayrı olmasından kayanklanan acı sonrasında sararması ile ele alınır:

Yanup yakıldı göñül sûz-ı iştîyâkîñla
Ne yirde kaldıñ amân-el-amân efendicigim
Sarardı çehre-i şevkim gam-ı firâkîñla
Ne yirde kaldıñ amân-el-amân efendicigim (Ş.4/1)

Âşıklar, arzularına ulaşamadığı zamanlarda suçlu olarak kara bahtlarını veya çarhı yani feleği görürler. Ancak bir beyitte sevgili ile beraber olan ve onunla koyun koyuna olan âşık, feleğin onu yönlendirmesine baş eğmemiştir:

Sabrî 'aceb mi eylemesem çarha ser-fürû
Oldum bugün o mihr-i melâhatle sîne-sâf (G.43/6)

Sevgilinin güzelliği karşısında âşığın aklı gider ve baş dönmesi peyda olur.
Bu tarz beyitler divanda oldukça fazladır:

Çeşm-i mestiñdir beni ser-mest u hayrân eyleyen
Kâküliñ sevdâsıdır 'aklım perîşân eyleyen (G.77/1)

Âşüfte itdi göñlümi sehhâr gözleriñ
Yağmaya virdi 'aklımı mekkâr gözleriñ (G.47/1)

Sâk-ı sîmîn sâ 'id-i billûruñ aldı 'aklımı
Sîm-bâzû kadd-i dil-cû dil-figâr itdi beni (G.95/2)

3. 7. 7. Cism, Beden, Vücûd

Ayrılık ateşi âşığın gönlünde bir yangına dönüşür. Bu yangın da âşığın bedenini ve canını yakmaktadır:

Sûziş-i hecriñ şu deñlü cism ü cânı yakdı kim
Sahn-ı sînem âteş-i hasretle âteşdân olur (K.12/16)

Sevgiliden gelen eziyetler ve onun çatık kaşları karşısında acı çeken âşık bir hilâl gibi iki büküm olur:

O mâh-pâre ey dil koyan bu hâle seni
Hayâl-i ebrûsudur döndüren hilâle seni (G.97/1)

Âşık sevgiliye kavuşma yolunda vücudunu gözden çıkarmıştır. Onu yârine bir hediye olarak sunmaktadır:

Bezl eyler idim nakd-i vücûdı reh-i yâre
Bâzâr-ı visâli hele bir uydurabilsem (G.66/2)

3. 8. ÂŞIĞIN MADDİ VE MANEVÎ RUH HALLERİ

3. 8. 1. Âh, Feryât, Figân, Nâle

Bu belirtiler, âşığın sevgili karşısında acizliğini ve çaresizliğini göstermektedir. Sevgiliye gönül verme, onun ilgisizliğine maruz kalma ve ondan ayrı kalmanın verdiği acı sonucunda âşık büyük yaralar alır ve gönülden ahlâr, feryatlar ve figanlar eder. Bazen ney gibi bazen de bülbül gibi inilti halini alır:

Derd-i firâk-ı yâr ile kaddim kemân olur
Kârım hemîşe ney gibi âh u figân olur (G.27/1)

N'ola şimden gerü âgâz idersem âh u feryâda
Göñül virdim yine bir bî-vefâ bir şûh-ı bî-dâda (G.83/1)

N'ola bülbül gibi feryâd u efgân eylesem şimdi
Göñül virdim yine gül çehreli bir şûh-ı devrâna (G.84/5)

Sabrî, âşıkların iniltilerini gülbenge benzetir. Gülbeng veya gülbang eskiden tekkelerde okunan duaya ve ilahiye verilen isimdir:

Nâle-i 'uşşâkı gûş it kûçe-i cânânede
Diñle gel ser-hadd-i 'aşkın sû-be-sû gülbengini (G.102/3)

3. 8. 2. Yara (Dâğ)

Yara, âşğın yaşadığı iç sıkıntılarının fiziğinde oluşturduğu iz ve belirtilerdir. Âşık, yine gül gibi yanakları olan bir Rûm güzeline gönül vermiştir. Aşk yolu, çile ve ıstıraplarla dolu olmasından dolayı âşık çekeceği acıları tahmin edebilmektedir. Bu sebepten vücudunda çeşitli şekil ve renklerde yaralar meydana gelmektedir. Yara bazı beyitlerde renk bakımından sevgilinin yanaklarına benzetilir:

Göñül virdim yine bir gül yanaklu dilber-i Rûma
Dirîgâ lâle-i rûmî menendi dâğ-dâr oldum (G.65/2)

Lâle ruh bir nev-nihâl-i hüsne virdim göñlümi
Tâze dâğım var yine bu sîne-i pür-rîşede (G.85/3)

3. 8. 3. Cevr ü Cefâ, Ezâ

Sevgilinin âşıklarına karşı gösterdiği ve merhametsizce davrandığı durumlardır. Yârin işi daima âşığa eziyet çektirmektir:

Bir degil üftâdegân-ı 'aşka cevrin âh âh
Ey felek-meşreb cefâ-yı bî-hisâbıñ var senin (G.55/3)

Merhamet zâlim derûnundan güzâr itmez mi hiç
Dâ'imâ cevrr ü cefâ itmek mi mu'tâdıñ seniñ (G.50/2)

Sevgili tarafından sürekli eziyet gören âşığın bedeni ve ruhu bir süre sonra bu eziyetlere alışmış hale gelir. Artık sevgiliden gelen cevri ü cefâ âşık için hoş bir durum haline gelir:

*Dilber ne denlû eylese cevri ü cefâ baña
Her bir cefâ vü cevri virür biñ safâ baña* (G.1/1)

*Geçmem ne deñlû cevri füzûn olsa âh âh
Ol tıfl-ı nâz u 'işve-nümâ meşrebimcedir* (G.20/3)

3. 8. 4. Derd, Belâ, Gam

Âşıkların daima yakındığı ve şikâyetçi oldukları durumlardan biri de bahtlarının güzel olmayışı ve feleğin onlara sürekli dert ve belâ vermesidir:

*Sipihri-i kîneverden çekdiğim derd u belâdır hep
Benim baht-ı siyehden gördüğüm cevri ü ezâdır hep* (G.7/1)

Âşık, sevgili için her türlü eziyetlere katlanmasına rağmen sevgiliden gördüğü tek şey dert ve belâdır:

*Ben seniñçün çekdiğim derd ü belânıñ haddi yok
Sen behey zâlim beni kıldıñ fedâ hoş imdi hoş* (G.39/6)

Sevgiliden ayrılığın verdiği dert, âşığı ney gibi inletir:

*Derd-i firâk-ı yâr ile kaddim kemân olur
Kârım hemîşe ney gibi âh u fiğân olur* (G.27/1)

Sevgiliden ayrı kalan âşığın bedenini ve ruhunu gamlar sarar. Bir zamanlar onun kapısında olmanın verdiği mutluluğun yerini gam yolunda kan ağlamak almıştır:

*Sevdiğim hicriñ ile dîde-i giryân ağlar
Hasretiñle dil-i gam-keşte-i hirmân ağlar* (G.30/1)

*Dem-be-dem dil ser-i kûyuñda safâ eyler iken
Şimdi bî-çâre reh-i gamda gezer kan ağlar* (G.30/3)

Âşık, sevgilinin insafsız olduğunu anlar ve boşuna onun gamıyla ağlayıp inlediğini ifade etmektedir:

Civânım şimdi bildik bî-mürüvvet oldığıñ hayfa
Ėamiñla yok yire giryende vü nâlân idik evvel (G.58/4)

3. 8. 5. Hasret ve Firkat

Ayrılık ve hasret âşığın vazgeçilmez özelliklerinden biridir. Sevgilinin âşığa karşı ilgisiz ve vefasız davranması âşığı hasrete ve ayrılığa sürükler. Âşık, o derece acı çeker ki bunu anlatmak bile mümkün olmayabilir:

Hasretiñle ne cefâ çekdigimi Ėurbetde
‘Ömrümüñ varı degil kâbil-i vasf ü tahrîr (G.33/4)

Hasret beyitte bir pençe gibi âşığın yakasını yırtmaktadır:

Pençe-i hasretle çâk itsem girîbânım n’ola
Şâh-bâzım za ‘f-ı hecriñ bî-karâr itdi beni (G.95/5)

Ayrılığın verdiği dertlerden dolayı âşığın boynu keman kibi eğilmiş ve incelmıştır. Bu durumda dahi sevgilinin yay gibi kaşlarını görme ümidini düşünmektedir:

Döndi kemâne çille-i firkatle kaddimiz
Bir kez ‘aceb o kaşları yâyı görür müyüz (G.36/2)

Âşığın bunca cefa görmesi ve gurbet ellere düşmesinin tek sebebi sevgilidir:

Beni Ėurbet-nişîn-i firkat itdiñ
Bu âlâm u cefâya sen sebebsin (G.76/2)

3. 8. 6. Vuslat

Âşığın en büyük arzusu sevgiliye kavuşmak ve onun ilgisini görmektir. Vuslat, ayrılığın karşıtıdır. Her türlü cefa sonucunda alınan ödül gibidir. Sabrî’nin divanında kimi beyitlerde vuslatın gerçekleştiği görülürken kimi beyitlerde ise bu pek mümkün olmamıştır. Vuslata eren Sabrî’nin gözleri parlar:

Sarıldık sîne sâf olduk o meh-peykerle ey Sabrî
Tarabgâh-ı visâl-i yâri gördük dîdeler rûşen (G.68/6)

Der-âğûş eyledik ol şûh-ı sîm-endâmı ey Sabrî
Toyunca vuslat-ı cânânı gördük dîdeler Rûşen (G.69/5)

Sevgili bazen bile isteye âşıklarının vuslata ermesine izin vermemektedir:

Bizi bezm-i visâlinden revâ mı eylemek mehcûr
Nice demlerdir ey şûh-ı cihânım saña meftunuz (G.35/3)

Bir lahzacık o şûh ile hem-sohbet olmadık
Zevk-âşinâ-yı bezmgeh-i vuslat olmadık (G.44/1)

3. 9. RAKÎB (Ağyâr, Gayr, El)

Rakîb, divanda âşıkların en büyük düşmanı konumunda olan kişidir. El, gayr, ağyâr gibi kullanımlarla beyitlerde yer alır. Aslında rakîb, âşığın kıskançlık duygusunun bir eseridir. Sevgilinin âşıklarına ilgisiz davranması ve rakiplerine yakın olması beyitlerde âşıkların sevgi gücünün ne derecede olduğunu gösterir. Hiçbir zaman gerçek âşık konumunda olmamasına rağmen sevgilinin ilgisine nail olan râkib, âşığı çılgına çevirir ve âşık ile sevgili arasında büyük bir engel teşkil eder. Sabrî'nin divanında yer alan şu dörtlük ve bir beyitte rakîb ile âşık arasındaki kıskançlık duygusunu açıkça göstermektedir:

Gel beni lütfuñla memnûn eyle zâr olsun rakîb
Gel benimle sîne-sâf ol hâksâr olsun rakîb
Dem-be-dem sûz-ı hasedden dâğ-dâr olsun rakîb
Gel kerem kıl bende-i bîmâra kurbân olduğım (Ş.3/3)

İşitdim 'ayş u 'işret itdigin agyâr ile her şeb
Göñülden âh idüp kan ağladım zâr u nizâr oldum (G.65/3)

Âşık, sevgiliden gelen her türlü cevır ve cefaya karşı sabırlı olmasını bilir. Fakat sevgiliyi başkalarıyla görmeye dayanamaz:

Sabriyâ sabr eylerim her cevre amma toğrısı
Gayrılarla görmege sabr idemem dil-dârımı (G.96/5)

Sevgili, pervasız rakibin evine gitmeye niyetlidir. Bunu gören âşık onu kâfir olarak niteler:

Gördüm ey kâfir yine 'azm eylediñ
Hâne-i ağyâra bî-pervâ bu şeb (G.9/4)

Âşığın kısmeti daima ayrılığın gam elinden sille yemektir. Eller ise -yani rakîbler- sevgiliye kavuşarak mutlu olurlar:

Biz sille-hâr-ı dest-i ğam-ı firkâtiz müdâm
Eller safâ-yı vaslı ile şâd-mân olur (G.27/2)

Ey cefâ-cû bendeñi kıldıñ fedâ hoş imdi hoş
Âkıbet ellerle olduñ âşinâ hoş imdi hoş (G.39/1)

Gönlünü sevgiliye vermiş olan âşığa sevgiliden bir ilgi ve alaka gelmezken yabancılara güler yüz gösterir. Bu durum âşığın hastalığını arttırır:

Şâd-kâm itmez safâ-yı vaslile dil-hastesin
Yâ nedir aġyâr-ı bed-kâre müdârâdan ġaraz (G.40/5)

Âşık ile rakîb mücadelesini daima rakîb kazanmamaktadır. Nadir de olsa âşık vuslata erebilmektedir. Bu durum elbette kolay elde edilmemektedir. Âşık, rakîb ile pençeleşmiştir ve sevgiliye kavuşma eteğini eline geçirmiştir:

Pençeleşdim nice dem eller ile ey Sabrî
Girdi ammâ elime dâmen-i vasl-ı dilber (G.22/5)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TABİAT

4. 1. KOZMİK ÂLEM

4. 1. 1. Felek

Gökyüzü, gök, sema gibi anlamlara gelen bu kelime divan şiirinde çeşitli isimlerle kullanılmıştır. Bunların başında çarh, sipihr, âsuman gibi kelimeler gelir. Eski astronomik anlayışlara göre felek, dünyadan da büyük olup onu da içine alan dokuz kubbeden oluşmuştur. Bu dokuz kubbe bazı anlayışlara göre yedi kat olarak da kabul edilir. Şiirlerde nuh kıbab, nuh kubbe, heft çarh, nüh felek, çarh-ı gerdân, çarh-ı mina gibi ifadelerle göğün katları hakkında bilgiler verir.

Sabrî, dokuz feleğin aydınlatılmasından bahsederken onun Hz. Muhammed'in mirac hadisesinden kaynaklandığını söylemektedir:

Muhakkak idi mi 'râc-ı şerîfîñ 'ilm-i Mevlâda
Anıñçün nuh felek oldu mu 'allâ yâ Resûlallâh (N.2/2)
İtse kemâl-i mikneti 'ummânı mevc-hîz
Kemter habâb künbed-i heft âsumân olur (K.22/28)

Yukarıdaki beyitte şair, Yusuf Efendi'yi över. Eğer onun cömertliği denizi dalgalandırırsa sıradan su kabarcıkları yedi katlı göğe dönüşeceğini ifade etmiştir.

Astronomik bilgilere göre feleğin dönüş şekli insanlar üzerinde çeşitli etkilere yol açar. Bahtın kara olması, feleğin insanın arzularının tersine dönmesi şairlerin en çok işlediği konulardandır. Sabrî'nin divanında felek, sipihr-i gaddar, çarh-ı vahîm, sipihr-i sifle-nihâd, gerdûn-ı dîn, gerdûn-ı fitne-kâr, künbed-i gerdûn-ı bî-karar, baht-ı siyeh, sipihr-i vâjgûn, dehr-i fânî, gerdûn-ı bî sûtûn, çarh-ı hilebâz, sipihr-i kinever gibi tamlamalarla kullanılmıştır. Feleğe gaddar, alçak, hileci, tersine dönen, kinci, kararsız gibi sıfatlar takmıştır.

Şair bir beyitte felekten yakınmaktadır. O gözümün nuru dedikçe korkunç felek onu gözden düşürmekte ve ona beddua etmektedir:

Gözümün nûrı didikce beni gözden düşürür
Yirlere geçsün ilâhî dilerim çarh-ı vahîm (K.6/20)

Bir başka beyitte Sabrî kendini zamanın acı evinde mutsuz olan biri gibi düşünür ve feleğin onun yüzünü bir kere dahi güldürmediğinden yakınır:

*Ben o nâ-kâm-ı mihen-hâne-i dehrem ki felek
İtmedi çehre-i maksûdımı bir kerre besîm* (K.6/23)

Kinci feleğin eski işinin ehl-i Hürrem olmayanı acının ehli ettiğini açıklayarak ondan şikâyetçi olduğunu gösterir:

*Böyledir âyîn-i dîrîn-i sipihr-i kîne-ver
Zümre-i nâ-ehli hürrem ehl-i tab'ı zâr ider* (K.13/33)

Aşağıdaki iki beyitte de şair baht-ı siyeh ve sipihr-i gerdân tamlamalarıyla felekten bahseder. Kendisini zamanın felaketine uğramış, mutsuz ve hasta biri olarak gösterir. Ve felekten şikâyet eder. Feleğin onu mutlu etmediğini bir kez bile olsa arzuları yönünde dönmediğini ifade eder:

*Ben o mahzûn-ı felâket-zede-i dehrem kim
İtmedi baht-ı siyeh bendeñi şâd u handân* (K.7/17)

*Ben o nâ-kâm-ı siyeh-baht u 'alîlem ki benim
Dönmedi vefk-i merâmımca sipihr-i gerdân* (K.7/18)

Bu kullanımların yanı sıra divanda felek yüceliği açısından devlet adamlarına, devrin ileri gelenlerine benzetilir. Onların büyüklüğünü, cömertliğini överken feleğin ululuğundan faydalanır:

Şair Sabrî, bir beyitte Seyyid Osman Paşa'nın büyüklüğünü anlatmak için ondan felek gölgeli şeklinde bahseder:

*Bülend-pâye felek sâye âsmân-mesned
Müşîr-i Müşteri-fikret 'Utârid-isti 'dâd* (K.8/17)

Yine aynı şekilde Veli Paşa'yı övme amacıyla aynı benzetmeden faydalanır:

*Âsumân-pâye hümmâ-sâye Velî Pâşâ kim
Rif'at-ı şânına 'arş itse revâdır tevkîr* (K.18/4)

Bu benzetmelerin dışında felek şarap küpüne de benzetilmiştir. Seyyid Mustafa Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun devrinin güzelliğinden bahsederken her şeyin güllük gülistanlık olduğunu anlatır. Onun zamanında

mutluluktan âlemin içki mekânı olduğunu, feleğin şarap küpü, güneşin şarap şişesi, hilalin ise saflaşmış kadeh olduğunu anlatır:

Bu 'âlem 'işret âbâd oldu gûyâ fart-ı şâdîden
Felek hum mihr minâ mâh-ı nev câm-ı musaffâdır (K.3/5)

Bir başka beyitte ise Vânî Mehmed Paşa'yı överken felek gibi yüce bir devlet adamı olduğunu ifade eder ve feleğin o süslü halini bir atlasa benzetir. Bu atlasın da onun atına semer olmasını uygun görür:

O cihân-dâver-i gerdûn- 'azamet kim yaraşur
Rahşına atlas-ı zer-bâf-ı felek olsa kecîm (K.6/2)

Sabrî, Mehmed Nuri Beg için yazdığı kasidesinde onun sarayının felek gibi büyük olduğunu söyler ve feleğin süslü atlas kumaşının onun kapısına bir perde olmasının layık olacağını ifade eder:

Te 'âlallâh zihî kasr-ı felek-heybet ki lâyıkdır
Derinde atlas-ı gerdûn olursa perde-i dîbâ (T.3/5)

Sabrî bir başka beyitte altın renginde olan feleği tersine dönmüş bir leğene benzetir. Eğer felek tersine dönmüş bir leğen olmasaydı Veli Paşa'nın büyük makam mutfağında bir kevgir olacağını dile getirmektedir:

Ser-nigûn olmasa bu taşt-ı sipihr-i zerrîn
Matbah-ı câh-ı celâline olurdu kefgîr (K.18/15)

Tevârîh bölümünde târîh-i vilâdet başlığı altında yer alan gazelde Mehmed Nûri Beg'in kızının doğum tarihini düşen şair feleği beşiğe benzetir:

Zihî mihr-i mu 'allâ duhter-i zîbâ ki lâyıkdır
Felek gehvâre zöhre dâye olsa aña rif'atde (T.4/5)

Daha önce de yukarıda bahsedildiği gibi divan şiirinde insanın içinde bulunduğu durumları ifade etmek maksadıyla tabiat öğelerinden faydalanması kaçınılmazdır. Bu durumlardan biri de şairlerin çektiği çilelerden dolayı çıkan ahların göğe doğru yükselmesidir. Bu manzum kalıplar neredeyse bütün şairler tarafından kullanılmıştır. Sabrî, sevdiğini uzun zamandır görmemektedir. Bu sebepten dolayı gönül ahının dumanı göklere çıksa bunun şaşılacak bir şey olmayacağını ifade eder:

Sabrî sipihre çıksa n'ola dūd-ı âh-ı dil
Hayli dem oldı görmedim ol mâh-peykeri (G.92/5)

Bir başka benzetme unsuru ise feleğin insana teşbihidir. Sabrî bir beyitte bu gece ay yüzlü sevgilisini kucaklamak ister. Bunu da ayın gölgesinin ayı kaplamasına benzetir. Elbette bu durum geçici olarak gerçekleşir. Çünkü dünya daima dönmektedir. Sabrî de bu yüzden feleği insana benzeterek ondan müsaade isteyip durmasını ister:

Bu şeb müsâ 'ade itse sipihr-i kec-reftâr
Der-âgûş eylesem ey meh misâl-i hâle seni (K.97/2)

4. 1. 2. Yıldızlar

Divan şiirinde yıldızlar, gökteki parlaklıkları dolayısıyla çeşitli beyitlerde benzetme unsuru olarak kullanılırlar. Bu benzetme unsurları çoğu zaman övülen kişinin yüceliğini anlatmak içindir. Beyitlerde necm, kevkeb, nücûm, ahter, sitâre ve ıldız gibi çeşitli isimlerle kullanılır. Ancak Sabrî'nin divanında yıldızlar hakkında birkaç beyit bulunmaktadır.

Aşağıdaki iki beyitte de vezirlerin büyüklüğünü anlatmak için efsanevi şahıslardan faydalanır. Şair onları birer yıldıza benzetir:

Âsaf-ı Cem-kevkebe dâdâr-ı Dârâ-rütbe kim
Yaraşur derbân-ı bâbı olsa ger Efrâsiyâb (K.2/11)

Müşîrâ dâver-i rûşen-zamîrâ mekrûmet-kârâ
Eyâ dâdâr-ı Dârâ-kevkebe destûr-ı Cem-pâye (K.5/21)

Bir başka beyitte şair, sevgilisinin yüzünün aydınlığını anlatırken necm kelimesiyle yıldızların parlaklığından faydalanır. Sevgilinin yüzü o kadar parlaktır ki ona benzeyen ve onun gibi parlayan bir yıldızın olmadığını belirtir:

Mümâsil hüsnine bir neyyir-i burc-ı sabâhat yok
Mu 'âdil vechine bir şu 'le-i necm-i melâhat yok (G.45/1)

Bu beyitlerin dışında Sabrî'nin divanında iki adet yıldız kümelerinden bahs eden beyitler mevcuttur:

4. 1. 2. 1 Kehkeşân

Samanyolu veya saman uğrusu adı verilen bu yıldız kümesi çoğunlukla beyitlerde şekil itibariyle yola ve ipe benzetilir. Fakat Sabrî alışılmışın dışında bir yol izleyerek bu yıldız kümesini rıha yani eskiden yazılan yazıları kurutmaya yarayan kuma benzetir. Yusuf Efendi'yi övdüğü kasidesinde şöyle der: '*Onun o süslü ve güzel kalemi yazmaya başladığında ay rıh hokkası olur, kehkeşân ise rıhın kendisi yani kum olur.*' Samanyolu bir yıldız kümesi olduğundan bu benzetmeden faydalanır. Bu benzetmeyi yaparken aydan faydalanır:

*Oldukça kil-i nâdire-pîrâsı reşha-rîz
Meh rîgdân rîg-rizi kehkeşân olur* (K.22/21)

4. 1. 2. 2. Ferkadân

Sözlükte geçen manasıyla dübb-i asgar yani küçükayı denilen yıldız kümesinin en parlak yıldızları olan dübb ve merak'ın ortak adıdır.

Şair, Veliyyüddin Paşa için yazmış olduğu kasidesinde ferkadân yıldız kümesini tekerlek olarak kullanır. Onun sürücülere şan ve şeref olunca ferkadânın ona tekerlek olmasının normal olduğunu belirtir:

*Olunca 'izzetile hinto-süvâr-i mecd ü şeref
Tekerlek olsa revâ ferkadân hoş geldiñ* (K.20/15)

Bir başka beyitte Seyyid Mustafa Paşa'nın vezirliğini öven şair, onu vezirlik burcunun parlayan güneşi olarak görür ki eğer ferkadan onun ikbal atına altın üzengi olsa uygun olacağını ifade eder:

*Neyyîr-i burc-ı vezâret kim sezâdır Ferkadân
Eşheb-i ikbâline olsa eger zerrîn-rikâb* (K.2/13)

4. 1. 2. 3. Burçlar

Sözlükte kale, hisar çıkıntısı, kule ve güneşin ayrıldığı oniki kısımdan biri olarak tanımlanan burç Sabrî'nin divanında, burc-ı şeref, burc-ı hidayet, burc-ı vezâret, burc-ı asuman, burc-ı esed, burc-ı akreb, burc-ı sabâhat gibi tamlamalarla kullanılmıştır. Sadece iki burç çeşidine yer vermiştir. Bunun dışında Sabrî burç kelimesini güzellik, yücelik, hidayet, şeref gibi anlamlarda kullanmıştır.

Şair bir naat'ında Hz. Muhammed'in âlemi karanlıktan kurtarıp aydınlığa kavuşturmasından dolayı O'nu doğru yolu gösteren parlak bir yıldıza benzetir:

Eyledi târ-ı dalâletden müberrâ 'âlemi

Neyyir-i burc-ı hidâyetdir Muhammed Mustafâ (N.1/3)

Bir başka burç kullanım kalıbı ise burc-ı şeref tamlamasıdır. Astronomik bilgiye göre bir burç kendi ekseni etrafında dönerken belli bir süre boyunca bir başka burca uğrar. Buna *şeref veya şeref* vakti denilir.¹⁹ Divan edebiyatında bu kullanım tarzı yaygındır. Sabrî'nin divanında da bu kullanım tarzı bir beyitte yer almıştır. Mustafa Paşa için yazmış olduğu kasidesinde rütbesi yüksek ve felek gibi gölgesinin olduğunu söyleyerek onun büyüklüğünü anlatır ve onun bu kişiliği Zuhâl gezegenini şerefliendirdiğini belirtir. Zuhâl gezegeni diğer gezegenlerin en büyüğüdür ve hepsini kaplayan bir yüceliğe sahiptir. Bütün gezegenlerin üstünde bulunur. Ancak Mustafa Paşa feleğin kendisidir. Bu sebepten bütün gezegenleri içinde barındırır. Bu bilgiler ışığında şair hüsn-i talil sanatıyla böyle bir beyit yazmıştır:

Bülend-pâye felek-sâye Mustafâ Pâşâ

Ki zâtı burc-ı şeref kıldı çarh-ı Keyvânı (K.1/22)

Bir başka kasidesinde ise şair, Mustafa Paşa'yı vezirlik burcunun yıldızı olarak gösterir. Ferkadân yıldız kümesini ise onun mutluluk atına altın bir üzengi olmasının uygun olacağını belirtir:

Neyyîr-i burc-ı vezâret kim sezâdır Ferkadân

Eşheb-i ikbâline olsa eger zerrîn-rikâb (K.2/13)

Yukarıda bahsedilen burc-ı edâ ve burc-ı sabâhat gibi tamlamalar sevgilinin güzelliğini anlatmak için şiirlerde sıkça kullanılırlar. Nitekim bir beyitte Sabrî, sevgilinin yüzünün güzelliğini bir yıldıza benzetir ve ona benzeyen bir yıldızın olmadığını ifade eder. Diğer yandan da sevgilinin yüzünün parlaklığına benzeyen bir yıldızın olmadığını açıklar. Kısaca sevgilinin yüz güzelliğine ve parlaklığına benzeyen bir yıldızın, bir burcun olmadığını belirtir:

¹⁹ UZUN, Mustafa; (2000). *Edebiyatta Burç*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Mümâsil hüsnine bir neyyir-i burc-ı sabâhat yok

Mu'âdil vechine bir şu 'le-i necm-i melâhat yok (G.45/1)

Bir başka beyitte ise âfitâb-ı burc-ı edâ tamlaması ile sevgilinin güzelliği güneşe ve aya benzetilir:

Ol âfitâb-ı burc-ı edâ meşrebimcedir

Ol mâh-ı evc-i hüsn ü bahâ meşrebimcedir (G.20/1)

Sabrî'nin divanında iki adet burç çeşidi vardır. Bunlar akrep ve aslan burçlarıdır.

4. 1. 2. 3. 1. Aslan Burcu

Şiirlerde burc-ı esed veya burc-ı şîr olarak geçmektedir. Sabrî, Gazi Hüseyin Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun büyüklüğünü anlatırken felek gibi yüce olduğunu, menzilinin aydınlık olduğunu ve Merih gezegeni gibi heybetli olduğunu ifade eder. Beytin ikinci mısrasında ise aslan burcunun onun gemisine süs olmasını uygun görür:

Felek-rif'at mu'allâ-menzilet Merrîh heybet kim

Revâdir fülkine burc-ı esed ger olsa pîrâye (K.5/3)

4. 1. 2. 3. 2. Akrep Burcu

Sabrî'nin divanında *burc-ı akreb* olarak geçer. Ay eğer akrep burcunda ise uğursuzluk getireceğine inanılır. Divanın müfredat bölümünün 23.beytinde şair, sevgilinin ihmalkâr rakibe yaklaştığını görür ve ayın akrep burcuna yaklaştığını belirtir. Ay bu beyitte sevgiliyken, akrep de rakip olmaktadır. Şair akrep burcunun özelliğinden faydalanarak böyle bir beyit kaleme almıştır:

Dil-ber mukârin oldı rakîb-i müseyyebe

Hayfâ tekarrüb itdi kamer burc-ı 'akrebe (Mf/23)

4. 1. 3. Gezegenler

4. 1. 3. 1. Zuhâl

Satürn, Keyvân, Sekendiz gibi isimlerle de bilinen Zuhâl, feleğin yedinci katında olup diğer gezegenlerin üstünde olarak bilinir. Divan edebiyatında büyüklük, yücelik gibi konular işlendiğinde Zuhâl yıldızının konumundan faydalanılır. Nitekim

Sabrî'nin divanında da bu amaçla kullanılmış bir beyit mevcuttur. Şair, Mustafa Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun rütbesinin yüceliğinden bahsederken felek gibi gölgesinin olduğunu belirtir ve onun bu kişiliği Zuhâl gezegenini şerefendirir:

*Bülend-pâye felek-sâye Mustafâ Pâşâ
Ki zâtı burc-ı şeref kıldı çarh-ı Keyvânı* (K.1/22)

Divan şiirinde pîr-i felek tamlaması iki anlamda kullanılır. Biri dünya diğeri ise Satürn'dür. Ancak kullanım amacı yine de aynıdır. Büyüklüğü ve yüceliği övmek maksadıyla kullanılır. Sabrî, Mustafa Paşa için yazmış olduğu bir kasidesinde onun vezirliğini över ve pîr-i felekten böyle bir zatı görüp görmediğini söylemesini ister:

*Söylesün pîr-i felek görmüş midir zâtûn gibi
Bir vezîr-i nüktever bir dâver-i dâniş-me 'âb* (K.2/26)

4. 1. 3. 2. Müşterî

Jüpiter olarak bilinen Müşterî divan şiirinde çeşitli isimlerle zikredilir. Bunlar Bercis, Kâdi-i felek, Hatib-i felek'tir. Göğün altıncı katında yer alır. Gezegenlerin en büyüğü olan Müşterî, adaletin ve parlaklığın sembolü olarak kullanılır. Din ve devlet adamları adaletli ve parlak fikirlere sahip oluşları bakımından Müşteriye benzetilir.

Sabrî, Seyyid Mustafa Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun rütbesinin felek gibi yüce ve fikirlerinin Müşterî gibi parlak olduğunu belirtir. Bu hali âlemi süsleyen güneş gibi tasvir edilir:

*O destûr-ı felek-rîf'at müşîr-i müşterî-fikret
Ki dehre pertev-i tedbîri mihr-i 'âlem-ârâdır* (K.3/20)

4. 1. 3. 3. Zühre

Üçüncü gezegendir. Venüs olarak bilinen Zühre şiirlerde Nahid ismiyle de kullanılır. Beyitlerde genellikle eğlence meclisleriyle ilgi unsurlarla birlikte yer alır.

Mustafa Paşa'nın zamanında dans ve dansçılar âleme safa, mutluluk getirdiğini ve bu eğlencenin güzelliğine Zühre hayran kalır:

*Safâ virdi şu rütbe raks ile rakkaseler dehre
Ki nâhîd-i felek rû-yı zemîne gıpta-fermâdır* (K.3/8)

Yine bir mecliste bulunan şair, eğlence sermayesinin bir çalgıcı tarafından çalındığını bunun karşısında isyan ederek Nahide rebap ve çengini başına çalmasını söyler:

*Çaldı bir çengî benim sermâye-i ârâmımı
Başına çal neyleyim nâhid rebâb u çengini* (G.102/6)

Bu kullanımı dışında Zühre gezegeninin güzel bir kız oluşu da şiirlerde işlenilir. Bir beyitte sevgilinin parlak yüzüne karşı Zühre can verir; güneş ve ay yanaklarının parlaklığı karşısında parçalanır:

*Cân virür cephe-i berrâkına nâhîd-i felek
Çâk olur mihr ile meh tâbiş-i ruhsârîñ için* (G.72/2)

4. 1. 3. 4. Utarit

Göğün ikinci katında bulunan ve Merkür olarak bilinen Utarit, debîr-i âsumân, tîr gibi isimlerle beyitlerde kullanılır. Övülen kişilerin akıllı ve kabiliyetli oluşlarını anlatmak için sıkça Utarit benzetmesi yapılır. Diğer yandan feleğin kâtibi, yazıcısı olarak da bilinir.

Sabrî, Seyyid Osman Paşa'yı överken onun rütbesinin büyük olduğunu, felek gibi yüce olduğunu, fikirlerinin müşteri gibi ve kabiliyetinin, aklının Utarid gibi olduğunu belirtir:

*Bülend-pâye felek sâye âsmân-mesned
Müşîr-i Müşteri-fikret 'Utârid- isti 'dâd* (K.8/17)

Göğün kâtibi, gönül alan sevgilinin vasıflarını yazmak için parlak yıldızı altın işlemeli bir levhaya dönüştürür:

*Yazmağa evsâf-ı dil-dûzın debîr-i âsumân
Neyyir-i lem 'a-tırâzı levha-i zerkâr ider* (K.13/16)

4. 1. 3. 5. Merih

Bilinen ismi Mars'tır. Göğün ikinci katında bulunan ve dünyadan sonra güneşe en yakın gezegen olarak bilinir. Beyitlerde öfkeci, savaşçı ve kavgacı özellikleriyle anılır.

Şair, Veli Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun yüceliğini, büyüklüğünü anlattığı beytin ikinci mısrasında silahdarının Merih olmasını uygun görür:

O cihân-dâver-i gerdûn-ı 'azîmet kim yaraşur
Olsa Mirrîh silahdâr-ı felek-mikdârı (K.17/20)

Eğer Vânî Mehemmed Paşa'nın cihanı fetheden kılıcının parıltısı göğe çıksa Merih'in her zerresi korkudan iki parça olacaktır:

Berk-i şemşîr-i cihân-gîri çıkaydı çarha
Bîmden zehresi merrîhiñ olurdı dû-nîm (K.6/9)

4. 1. 3. 6. Güneş

Divan şiirinde üzerinde en çok durulan unsurların başında gelen güneş şiirlerde âfitâb, mihr, hurşîd, şems gibi isimlerle kullanılır. Şekil ve etkisi bakımından çeşitli benzetmelerle tasavvur edilir. Şairlerce ısı ve ışığın kaynağı oluşu, büyüklüğü, gün içinde görünüm şekli, diğer kozmik unsurlarla ilişkisi itibariyle büyük önem taşır.

Parlaklığı bakımından sevgiliye ve aynaya, şekil ve renk itibariyle şarap kadehine ve altına benzetilmesi, büyüklüğü ile övülen din ve devlet büyüklerine benzetilmesi ve bunun yanında tasavvufî anlam taşıması sebepleriyle sıkça zikredilir.

4. 1. 3. 6. 1. Parlaklığı Bakımından Güneş

Şiirlerde övülen kişilerin düşüncelerinin parlaklığını anlatırken güneş benzetmesi kullanılır. Onların bu halleri güneşten daha parlak ve daha aydınlatıcıdır. Sabrî, Seyyid Ali Efendi için yazmış olduğu kasidesinde onun düşüncelerinin parlaklığını gören güneşin gözden kaybolacağını belirtir:

Çıksa evc-i âsumâne tâbiş-i re`yi eger
Âfitâb-ı şu`lever gözden hemîn pinhân olu (K.12/14)

Bir başka kasidede Veli Paşa'nın düşüncelerinin ışığı o kadar fazladır ki feleğin güneşinin parlaklığı onun zerresi bile olamaz:

Şu`le-i re`yine nisbetle degil bir zerre
Âfitâb-ı feleğiñ pençe-i pür-envârı (K.17/33)

Veli Paşa öfkeyle güneşe baksa güneş, kıyamet gününe kadar karanlık hapishanede zincire bağlanır:

Hışm ile eylese tevcîh-i nazar hurşîde

Haşre dek mahbes-i zulmetde olur der-zencîr (K.18/17)

4. 1. 3. 6. 2. Sevgiliye Benzetilmesi Bakımından Güneş

Divan şiirinde sevgilinin yüzü ve yanakları parlaklığı bakımından güneşe benzetilir. Bunun yanında sevgili güneşin kendisi de olabilir.

Sabrî, Hz. Peygamber için yazdığı bir naatta O'nun yüzünün âlemi süsleyen bir güneş olduğunu ve yanağının parlak güneşin ışığı olduğunu belirtir:

Yüzüñdür âftâb-ı 'âlem-ârâ yâ Resûlallâh

Ruhuñdur şu 'le-i mihr-i mücellâ yâ Resûlallâh (N.2/1)

Hileci felek kötülükten vazgeçip âşığa güzel gözle bakar. O nazlı güneş gibi sevgili de insafa gelir ve âşığına rahmet eder:

Terahhum eyledi ol âfitâb-ı nâz baña

Müsâ'id oldu yine çarh-ı hîlebâz baña (G.5/1)

Sabrî, gazelde ustalığını göstermek maksadı ile Veliyyüddin Paşa için yazmış olduğu kasidesinin içine bir gazel eklemiştir. O işveli güneş gibi olan sevgili eğer eline zaman zaman parlak aynayı almasaydı âşık onun bir benzerinin dünyaya gelmemiş olduğunu söyleyecekti:

O mihr-i 'işveniñ misli cihâna gelmemiş dirdim

Eline almasa gâhîce mir'ât-i pür-envârı (K.15/40)

Divan şiirinde en çok kullanılan mazmunlardan biri de ay ve güneş tutulmasıdır. Sevgilinin kâkülleri yanaklarını kaplar ve parlak yanakları dikkatli bakılmayınca görünmez. Bu hal ay tutulmasına benzetilir. Âşık, sevgilinin saçlarının halkasının altında yanaklarını görür. Bu sebeptendir ki gecenin karanlığında güneş doğmuştur:

Gördüm derûn-ı halka-i zülfünde haddini

Sandım sevâd-ı şebde tulû' itdi âfitâb (G.8/2)

Ay gibi güzel sevgilinin o ateş saçan yanaklarının şulesini görenler güneşin nurunu aramazlar:

Seyr idenler şu 'le-i ruhsâr-ı âteş-bârıñı
Neylesün ey mâh-ı enver âfitâbıñ nûruñı (G.94/2)

Sevgilinin yüzünün parlaklığını izleyenler göğün o parlak güneşini istemez:

Temâşâ eyleyen tâb-efgen-i dîdârını cânâ
Sîpihriñ istemez hurşîd-i pür-envârını cânâ (G.4/1)

Gökteki hilal sevgilinin çatık kaşlarına hastadır; güneş ve ay ise yüzünün parlaklığının zerresine hastadır:

Tâk-ı ebrûlarıñıñ hastesidir gökde hilâl
Mihr u meh zerre-i tâb-efken-i dîdârıñdır (G.21/4)

Bir başka beyitte şair sevgilinin pencereden yüzünü göstermesini güneşin doğuşuna benzeter:

Revzeninden 'arz-ı dîdâr itdi yâr
San ufukdan çıkdı mihr-i tâb-dâr (G.28/1)

Sabrî, yüzü güneş gibi sevgiliyle kucaklaşmıştır. Bunun sonucunda feleğe boyun eğmesi şaşılacak bir şey olmadığını belirtir. Çünkü felek onun isteğine göre dönmüştür:

Sabrî 'aceb mi eylemesem çarha ser-fürû
Oldum bugün o mihr-i melâhatle sîne-sâf (G.43/6)

Bilindiği gibi güneş gün boyunca dünyayı aydınlatır ve insanlar gözleri kamaştırmasından dolayı güneşe bakamazlar. Ancak ay ışığı öyle değildir. Herhangi bir rahatsızlık duymadan çıplak göz ile seyredilebilir. O ay yüzlü sevgilinin yanaklarının parlaklığını izleyenler parlak güneşe meyletmezler:

Eylemez mihr-i dırahşâne nigâh-ı rağbet
Seyr iden şu 'le-i ruhsârını ol meh-rûnuñ (G.46/4)

Sevgilinin yüzünün parlaklığı gözleri kamaştırır. Âşık bundan dolayı bir bakışta onun güzelliğini anlayamaz:

Mihr-i enver gibi gözler kamaşur bakdıkca
Tâb-ı didârını bir vechile takrîr idemem (G.63/4)

4. 1. 3. 6. 3. İçki Unsurlarına Benzetilmesi Bakımından Güneş

Güneşin şiirlerde bâde, mey, minâ, hum, piyâle-i mey, câm gibi unsurlarla geçmesinin sebebi rengi ve şekli itibariyledir. Sabrî'nin divanında daha çok şarabı andıran benzetmelerde kullanılmıştır.

Âlem, aşırı mutluluktan ve rahatlıktan sanki içki ve eğlence meclisine dönmüştür. Felek şarap küpü; güneş şarap şişesi; yeni ay da saflaşmış kadeh gibidir:

Bu 'âlem 'işret âbâd oldı gûyâ fart-ı şâdiden
Felek hum mihr minâ mâh-ı nev câm-ı musaffâdır (K.3/5)

Bir başka beyitte şair o kadar ince fikre sahiptir ki onun fikir dudağının rengi göğe aksetse parlak güneş şarap kadehine döner:

Sipihre reng-i leb-i fikrim olsa 'aks-endâz
İder piyâle-i mey âfitâb-ı rahşânı (K.1/57)

Deniz fenerleri gece gemilere doğru rotayı göstermek amacıyla inşa edilir. Şair beyitte bu olaya telmihte bulunarak şarap kadehi renginde -yani akşam vakti- olan çarha sanki sesleniyor gibidir. Mînâ rengindeki çarh, ay ile güneşi serseri gezen gemiye yol gösteren yanan bir fener haline getirse şaşılacak bir durum olmayacağını belirtir:

Yaraşmaz mı meger mihr ile mâhı çarh-ı mînâ fâm
Fürûzende fener kılsa o fûlk-i bâd-ı peymâya (K.5/12)

4. 1. 3. 7. Ay (Meh, Mâh, Kamer)

Ay, divan şiirinde kendisine benzetilen unsurların başında gelir. Feleğin birinci katında yer alır. Zaman içinde çeşitli şekillerde görülmesi, parlaklığı, ışık kaynağı oluşu, saf ve güzel olması bakımından şiirlerde konu edilmesinin sebepleri arasında sayılabilir.

Daha çok sevgiliye benzetilmesi şeklinde kullanılır. Bazen sevgilinin kendisidir; bazen de sevgilinin yüzü, yanağı ve kaşları aya benzetilir. Mâh-pâre, meh-

pâre, mâh-likâ, meh-likâ, mâh-tâb, meh-tâb, mâh-ı tâbân, meh-rû, meh-rûze, mâh-i nev, mâh-peyker, hilâl gibi isim ve sıfatlarla divanda kullanılmıştır.

O ay gibi güzel sevgilinin al yanakları tıpkı taze bir güldür ve kıvrımlı saçları sanki bir sümbül destesidir:

Ol mehiñ ruhsâr-ı âli bir gül-i nev-restedir
Halka halka perçem-i pür-çîni sünbül-destedir (G.26/1)

Âşığın ay yüzlü sevgiliye kavuşması imkânsızdır. Onunla oturup kalkamaz, sohbet edemez. Ancak hayal dünyasında ve rüyasında sevgiliye kavuşur. Sevgili, âşık için çok güzeldir. Tıpkı ay gibi yüzü vardır. Rüyasında dahi görmüş olsa ve onu kucaklasa bu bile onun için büyük bir nimettir. Bu kavuşma anını bir kerede anlatamaz:

Der-âgûş eyledim dün gice rû 'yâda o meh-rûy
Hele bir vechile zevk-i visâliñ idemem ta 'bîr (G.32/3)

Ay gibi sevgili âşığın yüz vermez. Yabancılar ise ilgi ve alaka gösterir. Bu durum âşığın sinisini parçalar; ciğerini kan ağlatır:

O meh bîgânelerle âşinâ olmuş yine Sabrî
N'ola âh eylesek hem sîne-çâkız hem ciger-hûnuz (G.35/6)

Sevgilinin parlak yanakları karşısında ay ile güneş parçalanır. Venüs gezegeni yani nâhîd-i felek onun yüzünün parlaklığına can verir:

Cân virür cephe-i berrâkına nâhîd-i felek
Çâk olur mihr ile meh tâbiş-i ruhsârîñ için (G.72/2)

Sevgili ay gibi güzel, peri yüzlü ve gözleri ahu gibidir. Âlem onun yüzünün âşığı olsa şaşılacak bir durum olmayacaktır:

N'ola müştâk-ı didârîñ olursa ser-te-ser 'âlem
Perî-rû bir gözü âhû meleksin mâh-peykersin (G.75/4)

Sevgili kimi zaman ay yüzlü bir çengiye yani çalgıcıya benzetilir. Şair, sakın ve düzgün boynunun çeng olmasının şaşılacak bir hal olmadığını söyler. Çünkü gönlünü ay yüzlü bir çengiye kaptırmıştır:

Çeng olsa n'ola kâmet-i sâ mân u sükûnum
Bir çengi-i meh-peykere dil oldu fütâde (G.87/5)

Ayın gölgesi aydan büyüktür. Tıpkı onu kucağına almış gibidir. Şair de dönen gökten izin istemektedir. Ay gibi sevgiliyi ayın gölgesi gibi kucaklamak istemektedir:

Bu şeb müsâ'ade itse sipihr-i kec-reftâr
Der-âgûş eylesem ey meh misâl-i hâle seni (G.97/2)

Sevgili ay gibi eşsiz bir güzeldir. Ancak vefasızdır. Onun sürekli işi cefa vermektir:

Güzelsin bî-bedelsin dil-rübâsın
Nazîriñ yok seniñ bir meh-likâsın
Velîkin neyleyem pek bî-vefâsın
Behey zâlim behey bigâne meşreb
Cefâ etmek midir kârîñ seniñ hep (§.7/2)

Güneş başlığı altında incelendiği gibi meh kelimesi de şarap unsurlarıyla birlikte kullanılır. Rengi ve saflığı bakımından kadehe benzetilir. Âlem huzurdan içki ve eğlence meclisi gibi olmuştur. Sanki felek şarap küpü; güneş şarap şişesi; ay ise saflaştırılmış kadeh gibidir:

Bu 'âlem 'işret âbâd oldu gûyâ fart-ı şâdîden
Felek hum mihr mînâ mâh-ı nev câm-ı musaffâdır (K.3/5)

Şair, Gazi Hüseyin Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun kaptanlığını övmektedir. Bu beyitte ay şekli itibariyle bir gemiye benzetilir. Felek, hilali altından bir gemi yapıp ona hediye etse dahi onun üç ambarlısına yaraşamaz, diyerek onun gemisini övmüştür:

Felek mâh-ı nevi bir lenger-i zerrîn yapıdırsa
Üç anbarlusuna lâyük degildir yine ihdâya (K.5/10)

Ayın hilal şekli şiirlerde sevgilinin kaşlarına benzetmede kullanılır. Kaşın yay gibi olması ve kızgınlık anında gerilmesi ve kıvrılması ayın hilal halini andırır. Âşıklar ay gibi güzel sevgilinin kaşlarına ayrı bir hayranlık içindedirler. O hilal gibi kaşların hayali âşıklara acı çekmelerinden dolayı tıpkı yay gibi hilal şeklini alır:

*O mâh-pâre ey dil koyan bu hâle seni
Hayâl-i ebrûsudur döndüren hilâle sen* (G.97/1)

Sevgilinin kaşları o kadar güzeldir ki gökteki hilal dahi onun kaşlarının hastasıdır. Güneş ve ay sevgilinin yüzünün parlaklığının birer zerresidirler:

*Tâk-ı ebrûlarınıñ hastesidir gökde hilâl
Mihr u meh zerre-i tâb-efken-i dîdârıñdır* (G.21/4)

4. 2. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ KAVRAMLAR

Zaman kavramı oldukça bir genişliğe sahiptir. Divan şiirinde bu genişliği gösteren ve şairlerce sıkça kullanılan bazı kelimeler vardır. Bunların başında dehr, rûzgâr, devr, devr-i zemân, eyyâm gibi adlandırmalar gelir.

Zamanın insanın üstünde birçok etkisi vardır. Bu etkiler olumlu veya olumsuz olabilir. Gece âşığın sevdiğine kavuşamadığı ve çileli olduğu andır. Sabah ise âşık için bir ümidin habercisidir. Sevdiğine bir haber götürecektir olan sabah rûzgârı vardır. Bunun yanında övülen kişilerin zamanının güzelliğini anlatan ve genellikle kasidelerde görülen kullanımlar da mevcuttur. Ancak genellikle beyitlerde en çok kullanım tarzı zamandan şikâyetidir. Âşıklar ve şairler arzularının gerçekleşmediği, beklentilerine cevap alamadıkları zaman ve kıymetlerinin bilinmediği esnada zamanı sorumlu tutmuşlardır ve ona yakınırlar. Bu durum neredeyse bütün şairlerce kullanılmış olan ortak bir hissiyattır.

4. 2. 1. Genel Olarak Zaman

Devr, dehr, rûzgâr, eyyâm, devr-i zemân gibi kelimeler şiirlerde zamanı ifade etmektedir. Genellikle rûzgâr kelimesi tevriyeli olarak kullanılır. Ancak burada zaman kavramını ilgilendiren kısımlarıyla ön plana çıkacaktır.

Şair, Seyyid Ali Efendi için yazmış olduğu kasidesinde onun ne kadar ince fikirlere sahip oluşunu ve bilgisinin mükemmel olduğunu anlatır. Onun bu hali zamanın övüleni kıvamına getirir:

*Sensin o hurde-bîn ü dekâ'ik-şinâs kim
Olduñ kemâl-i fehmiye memdûh-ı rûzgâr* (K.9/39)

Bir başka beyitte şair, Veli Paşa'nın zamanın İran mitolojisinde yer alan Kahraman'ı olarak görür:

Merhabâ ey Rüstem-i 'adüv-şikâr
Merhabâ ey Kahramân-ı rûzgâr (K.16/3)

Bir beyitte Sabrî, kendini zamanın Nef'i'si olarak görür ve diğer şairlerin onun şiirleri seçtiğini ifade eder:

Nef'i-yi nazm-âver-i dehrem disem lâf eylemem
Nazmımı nazm-âverân-ı 'âlem eyler intihâb (K.2/39)

Sabrî, zamanın acı evinde mutsuzdur. Bundan dolayı felekten şikâyetçidir. Bir kez bile yüzünü güldürmemiştir:

Ben o nâ-kâm-ı mihen-hâne-i dehrem ki felek
İtmedi çehre-i maksûdımı bir kerre besîm (K.6/23)

Şair, zamanın vezirine dua eder. Feleklerin onun muradı üzerine dönmesini, gönlünün arzularını yerine getirmesini Allah'tan ister:

Hudâ ol dâver-i devr-i zemânı ber-murâd itsün
Felekler dem-be-dem devr eylesün ber-vefk-i dil-hâhı (K.19/1)

Ahir zamanın fitnecisi ve afet gibi olan sevgilinin saçlarına ve cadı gözlerine bakmasını ister. Çünkü sevgili sinsi şekilde davranmaktadır:

Kıl ser-i zülfüñ temâşâ bak o cādû gözlere
Fitne-i âhir zamânı 'âfet-i devrânı gör (G.24/2)

Âşık gönlünü zamanın afet gibi bir sevgilisine kaptırmıştır. Aşk belasına düşmüştür ve ne yaptığını bilemez haledir:

Yine bir âfet-i devr-i zemâne dil-fiğâr oldum
Yine düşdüm belâ-yı 'aşka ey dil bî-karâr oldum (G.65/1)

Şair gönlünü zamanın şûh tabiatlı, gül yüzlü bir sevgiliye kaptırmıştır. Bundan dolayı bülbül gibi feryat-figan etse dahi şaşılacak şey olmadığını ifade etmektedir:

N'ola bülbül gibi feryâd u efgân eylesem şimdi
Göñül virdim yine gül çehreli bir şûh-ı devrâna (G.84/5)

Âşık, o gözleri fitneli ve zamanın afet gibi sevgilisine sahip çıkmıştır. Sanki o sevgili kendisine aittir ve başkalarına onu görüp görmediklerini ve beğenip beğenmediklerini sorar:

*‘Aceb ol gözleri fettânımı gördüñ begendin mi
Benim ol âfet-i devrânımı gördüñ begendin mi* (G.89/1)

4. 2. 2. Yıl ve Ay

Yıl şiirlerde genellikle sâl kelimesiyle kullanılır. Ay ise mâh, meh gibi kelimeler aracılığıyla şiirlerde geçer. Ancak Sabrî’nin divanında yıl olarak kullanılan zaman kavramı neredeyse yok hükmündedir. Sadece bir beyitte sevgilinin dudakları İsa peygamberin ölülerini diriltmesi gibi etkili olduğunu ve yüz yıllık ölülerini dirilttiğini anlatmak isterken kullanılmıştır:

*Var mı beñzer o Mesîhâ-deme bir dilber kim
Lebleri mürde-i sad-sâleyi ihyâ eyler* (G.22/4)

Diğer taraftan ay olarak kullanılan zaman kavramı divanda sadece oruç aylarını ve Nisan bulutunu ifade etmede kullanılmıştır. Meh-i rûze, meh-i sıyâm, şehir-i sıyâm, ebr-i nisân gibi tamlamalarla zaman olarak ay kelimesini ifade etmiştir.

Nisan ayında yağan yağmurlar bereketli olarak bilinir. Divan edebiyatında herhangi birinin övgüsünden bahsedildiğinde onun cömertliği nisan bulutuna benzetilir.

Sabrî, Seyyid Mustafa Paşa’nın cömert tabiatını anlatırken onu nisan bulutuna benzetir. Ancak nisan bulutu bir parçadır. Oysa onun cömert tabiatı sonsuz bir deniz gibidir. O yüzden benzetmekten vazgeçer:

*Beñzedirdim ebr-i nîsâna nihâd-ı cûdını
İtmese deryâ-yı bî-pâyândan kesb-i nisâb* (K.2/19)

Yine aynı şekilde nisan bulutu onun iyilik denizinin feyziyle bereketlenir:

*Feyz-i deryâ-yı kefi-i ihsânını
Mâyebahş-ı ebr-i nîsân eylediñ* (K.4/2)

Ramazan ayı, ibadet ayıdır. Her türlü haram ve yasak olan yiyecek ve içeceklerden uzak durma vaktidir. Divan şairleri, Ramazan ayının bu yasaklarından

sürekli yakınmışlardır ve bunu şiirlerine konu etmişlerdir. Sürekli şarap içip sevgilinin hayaliyle yaşayan âşıklar bu ayda o sarhoşluğu bulamayışlarından yakınır. Sabrî de Ramazan ayı çıktıktan sonra şarap içme niyetindedir. Ramazan ayından sonra içilen şarabın etkisiyle sevgiliyi öpme hayali âşıkların zihnine hücum eder. Bu sayede sanki sevgilinin şarap rengi dudağını öpmüş gibi olurlar. Bir başka bakış açısıyla aşağıdaki beyitlerden şu anlam da çıkarılabilir: Şarap kırmızı renktedir. Kadehin ağzını da sevgilinin dudağına benzetirler. Her yudumda tıpkı o sevgilinin dudaklarını öpüyorlardır. Ancak bu durum Ramazan ayının çıkması ile gerçekleşecektir:

*Çıksun meh-i rûze alıruz bûse-i la'liñ
Var dilde yine nûş-ı şarâb itmege niyet* (G.10/3)

*Çıksun meh-i sıyâm alıruz bûs-ı la'lini
Nûş-ı şarâb-ı nâba yine niyyet eyledik* (G.48/4)

Bir başka beyitte ise oruç ayının verdiği durumlar karşısında şair sıkılmıştır. Ruhunu şenlendiren bayram günleri onun tabiatına göredir:

*Sıklet gelür derûnuma şehr-i sıyâmda
Eyyâm-ı id-i rûh- fezâ meşrebimcedir* (G.20/4)

4. 2. 3. Mevsimler

4. 2. 3. 1. Bahar, Bahâristân ve İlkbahar

Zorlu kış aylarının sonunda gelen bahar mevsimi bütün canlılığıyla insan hayatına renk katar. Ağaçlar çiçeklenir ve güller çeşit çeşit açmaya başlar. Doğanın karlar altındaki yüzü meydana çıkar. İşte bu değişiklikten insanoğlu elbette etkilenecektir. İnsanoğlu için bahar gezip tozma, eğlenme zamanıdır. Divan şiirinde de bu özellikleriyle bahar mevsimi işlenir. Sevgili baharda açan taze gonca gül gibidir. Yanakları al aldır. Daha yeni yeni açmaya başlayan taze fidandır. Baharın bütün renkleri sevgiliye yansımış gibidir.

Diğer taraftan bahar mevsimi gül ile bülbülün bir nevi buluşması, görüşmesi ve dertleşmesi zamanıdır. Âşığın sembolü olan bülbül durmadan gül bahçelerini dolaşır ve sevdiği gül için sürekli ötmek ister.

Sabrî de divanında bahar mevsimini farklı bakış açılarıyla işlemiştir. Âşık üzüntü içindedir. Bahar mevsimi gelmiş olması ve gül bahçelerinin açmış olması onun umurunda değildir. Çünkü onun taze gonca gülü olan sevgili ondan uzaklara gitmiştir:

Neyleyim sahn-ı bahârı nideyim gülzârı
Bülbülüm gonce gülüm tâze fidânım gideyor (G.29/2)

Sevgilinin gül gibi güzel yüzünden güzelliğin bağları tazelenir. O al yanaklarından bahar mevsimi güzellik bulur:

Terâvet-yâb olur bâğ-ı sabâhat gül cemâlinden
Letâfet kesb ider reng-i bahâr ruhsâr-ı âlinden (G.70/1)

Gül bahçesinde bahar mevsimi yüzünü göstermiştir. O gonca gibi küçük ağzı olan sevgilinin al yanaklarına renk gelmiştir:

Hat geldi ruh-ı âline ol gonce dehânî
Gülşende yine tâze bahâr oldı güşâde (G.82/4)

Bahar mevsimi gül mevsimidir. Sevgililerin meydanlara çıkma zamanıdır. Gül pembesi elbiseler giyip boy gösterme zamanıdır:

Câme-i gül-penbe giy seyrâna çık
Mevsim-i güldür bahristâna çık
Hûbların mümtâz u müstesnâsın
‘Arz-ı dîdâr it bugün meydâna çık (Ş.6/2)

4. 2. 3. 2. Kış Mevsimi (Şitâ)

Kış mevsimi insanların ve doğanın üzerinde bahar mevsiminin tam tersi etkiler bırakır. Karların ve yağmurların yağması, fırtınaların kopması, insanların evlerinde kapalı kalması gibi etkileri divan şiirine de konu olmuştur. Fakat Sabrî şiirlerinde mevsimlere çok az denilecek kadar yer vermiştir. Divanda sadece iki beyitte kış ile ilgili anlamlar mevcuttur. Nitekim Seyyid Osman Paşa için yazmış olduğu kasidesinin bir beytinde onun düşman askerlerinin kılıçlarını orak gibi deste deste ettiğini yani onları mağlup ettiğini açıklar. Bu olayı da kış mevsiminde hasat zamanı gelmesine benzetir:

Demet demet idüb a 'dâ-yı dâs-ı şemşîri
'Aceb ki düşdi şitâ faslına zamân-ı hasâd (K.8/35)

Kış mevsimi, karın yağması sonucu gül bahçesine ak sadeler yani kar tanecikleri bahş etmiştir. Her düz ve taze selvi ağaçları ipekten kumaş giymişlerdir:

Gülşene ak sâdeler bahş eyledi berf-i şitâ
Giydi her serv-i sehî kar yağdı kemhâlarına (Mf/28)

4. 2. 4. Gece ve Gündüz İle İlgili Unsurlar

Zamanın bir bölümü olarak gün, güneşin doğuşu ile batışı arasındaki dilimidir. Gece ise güneşin batışı ile doğuşu arasındaki zaman dilimi olarak bilinir. Divan şiirinde her ne kadar gündüz aydınlığın, mutluluğun ve huzurun sembolü olarak geçer. Gecenin ise çoğunlukla ağrıların, acıların ve hasretin anı olarak bilinir. Bu sebepten beyitlerde birlikte kullanımları sıkça görülür. Bu iki zaman kavramını birlikte ele almak daha doğru olacaktır.

Şiirlerde rûz u şeb, leyl ü nehâr, rûz u leyâl, subh u şeb, subh u şâm, subh u mesâ, sabah, seher, gice, gün, bugün, eyyâm gibi kelimelerle gece ve gündüz kavramları kullanılır.

4. 2. 4. 1. Süreklilik Bakımından Gece ve Gündüz

Rûz u şeb şiirlerde süreklilik bildirir. Şairler sürekli veya daima hasretini çekiyorum demek yerine gece ve gündüz hasretini çekiyorum gibi ifadeler kullanırlar. Sevgilinin kaşlarının güzelliği ve saçlarının siyahlığı âşığın hayalinden gitmez. Bu durumdan dolayı gece ve gündüz daima perişan haldedir:

Dem-be-dem ebrûlarıñ gitmez hayâlimden benim
Rûz u şeb sevdâ-yı zülfüñle perîşânım meded (G.12/4)

Sevgilinin köyünün âşıkları gece ve gündüz (sürekli) taşta yaslanırlar. Çünkü muhabbet ehlinin yumuşak yastığı taştan olur. Âşığa rahatlık yoktur. Sevgilinin kapısında daima bekler vaziyettedir:

Rûz (u) şeb taş yaslanur üftâdegân-ı kûy-ı yâr
Bâliş-i nermi muhabbet ehlinin sengîn olur (G.16/4)

Düşkün Sabrî'nin halinin sevgili hiç sormamıştır ve onu sürekli ihmal etmektedir. Bu sebepten gece ve gündüz her an Sabrî'nin gönlü hastadır:

Sabri-i âşufteniñ hiç sormadıñ ahvâlini
Sensiz ey hercâi dil-ber rûz u şeb dil-hastedir (G.26/6)

Âşık yaralı gönlü için Allah'tan meded umar. O'ndan aşk güneşiyle gönlüne ışık vermesini ister. Gece ve gündüz daima kalbin aynasına cila vermesini istemektedir:

Mihr-i 'aşkıñla dil-i zâra ziyâ vir yâ Râb
Rûz (u) şeb âyine-i kalbe cilâ vir yâ Râb (M.1/1)

Terk edilmiş olan âşığın hatırından sevgiliye kavuşma mutluluğunun hayali geceden sabaha kadar hiç çıkmaz:

Hâtır-ı mehcûrdan bir lahza gitmez âh âh
Giceler tâ subha dek vashîñla handân oldıgum (G.64/4)

Nazlı ve eşsiz güzelliğe sahip olan sevgili âşığın hayalinden hiç gitmez. Gece ve gündüz sürekli hatırladadır:

Nâz-perver dilsitânımsıñ benim
Dilber-i nâ-mihribânımsıñ benim
Bir dem olmazsın hayâlimden cüdâ
Rûz (u) şeb hâtır-nişânımsıñ benim (Ş.6/1)

4. 2. 4. 2. Sabah ve Gece Vakti

Sabah ve gece vakti şiirlerde gece başlayan bir eylemin sabaha dek sürdüğünü belirtmek amacı ile beraber kullanılırlar. Sevgilinin güzel yüzünü izleyerek mutlu olan âşık, geceden sabaha kadar sevgiliyle beraberliğinden olan huzuru anlatmaktadır:

Temâşâ-yı cemâl-i yâr ile handân idik evvel
Gice tâ subha dek hem-cünbiş-i cânân idik evvel (G.58/1)

Gece ve gündüz sevgiliden ayrı olmanın verdiği acıyla inleyen âşık, geceden sabaha kadar ağlamaktadır. Sevgilinin güzelliğine hayrandır ve gönlü onu arzulamaktadır, onsuz olamayacağını dile getirir:

Rûz u şeb hecriñ ile nâlânım
Giceler tâ-be-seher giryânım
Mâ-hasal hüsniñe pek hayrânım
Seni ister bu dil-i nâlânım
Sensiz aslâ olamam sultânım (Ş.9/1)

4. 2. 4. 3. Önemli Dinî Gün ve Geceler

Divanda sabah-ı ‘îd, rûz-ı cezâ, rûz-ı kıyâmet, şeb-i kadr, leyle-i kadr tamlamalarıyla bayram sabahı, kıyamet günü ve kadir gecesı gibi konular işlenmiştir. Şairler, sevgilinin uzuvlarını sabaha ve geceye benzetmede ustadırlar. Sevgilinin saçları akşam gibidir; yüzü ve gerdanı ise gün gibi parlaktır. Bu sebepten dolayı şiirlerde gün ve akşam gibi terimler çeşitli benzetmeler aracılığıyla kullanılmıştır.

Şair, yarını düşünme fikrinden muzdariptir ve günahkâr olduğunun farkındadır. Bu sebepten dolayı Allah’ın Resulünden kendisi için kıyamet gününde şefaatchisi olmasını ister:

Günehkârım şefâ ‘at-hâhım ol rûz-ı kıyâmetde
Beni öldürdi fikr-i yevm-i ferdâ yâ Resûlallâh (N.2/6)

Allah’ın affetme kemalini anlayanlar ceza gününde tek tek günahlarını kabul ederler:

Hazret-i Hakîñ kemâl-i ‘afvını fehmi eyleyen
Yek-be-yek rûz-ı cezâda cürmüni ikrâr ider (K.13/4)

Âşık, boyu kıyamet gibi olan sevgilinin ayrılığından dolayı ölecek olursa onun gönül yangınından bütün halk etkilenecektir:

Hecriñle ölürsem eger ey kadd-i kıyâmet
Hep halkı yakar sûz-ı dilim rûz-ı cezâda (G.87/3)

O peri gibi olan sevgili, gamlı âşığına yüz güzelliğini gösterir. Âşık sanki kıyamet gününü ile mahşeri görmüş gibi olur:

Ben gamgüsâre ‘arz-ı cemâl itdi ol peri
Gösterdi baña rûz-ı kıyâmetle mahşeri (G.92/1)

Âşık, sevgilinin gerdanında gece rengindeki kıvrımlı saçları görünce bayram sabahına ve kadir gecesine benzetir. Gerdan renginden dolayı bayram sabahı gibi aydınlıktır; gece rengindeki perçemli zülfünü ise kadir gecesine gibi değerli görür:

Leyle-i kadre sabâh-ı 'ide teşbih eyledim

Seyr idince gerdeninde perçem-i şeb-rengini (G.102/5)

4. 2. 4. 4. İçinde Bulunulan Zaman Dilimi Bakımından Gün

İçinde bulunduğu zaman dilimi olarak da kullanılan gün, şairlerin o günkü isteklerini ve eylemlerini belirtmede sıkça kullanılmıştır. Şair, o peri yüzlü sevgiliyi bugün görse de kucağında biraz durdurabilse isteğini yerine getirmiş olacaktır:

Baňa o perî çehre bugün olsa musahhar

Dâ 'ire-i âgûşa biraz durdurabilsem (G.66/3)

Bu gün sevgilinin elinden kahve içen âşık, gül renkli şarabın neşesini hatırlardan çıkarmıştır:

Dest-i dil-berden bu gün bir kahvecik nûş eyledim

Neşve-i sahbâ-yı gülğünü ferâmuş eyledim (Mf/17)

4. 3. HAYVANLAR

4. 3. 1. Kuşlar

Divan edebiyatında kuşlar büyük önem taşımaktadır. Daha çok kendi gerçek anlamları dışında kullanılırlar. Âşığın halini anlatmak, onun çektiği acıları betimlemek ve şiirin etkisini güçlendirmek için kuşların özelliklerinden faydalanılır. Şiirlerde çoğu zaman gönül, kuşa benzetilir. Sevgilinin köyü Cennet gibidir. Gönül kuşu ise gece gündüz oraya uçmak ister:

Cennet-i küyüñ tefekkür eyleyüp

Murg-ı dil uçmak diler leyl ü nehâr (G.28/3)

Kimi zaman bu kuşlar efsanevi yaratıklar olurken kimi zaman da bunlar tabiatın içinden alınmış kuşlar olabilmektedir. Divanda yer alan kuşlarla ilgili beyitleri iki başlık altında incelemek mümkündür:

4. 3. 1. 1. Efsanevî Kökenli Kuşlar

4. 3. 1. 1. 1. Hümâ

Bu tür kuşların başında şüphesiz hümâ kuşu gelmektedir. Günümüzde de devlet kuşu tabiriyle kullanılan kuş türüdür. Yükseklerden uçuşması, yere inmemesi ve saadet vermesiyle ünlü olan efsanevî bir kuştur. Gölgesi kimin üzerindeyse ona dünyada güzel bir hayatın habercisi olarak görülür. Nitekim Sabrî'nin başında Bismillahın şanlı hümâ kuşunun gölgesi vardır ve kıyametin o ortamı Sabrî'yi etkilemez. Beyitte besmele-i şerîf hümâ kuşuna benzetilmiştir:

Seni tâb-ı kıyâmet eylemez âzurde ey Sabrî

Serinde var iken zıll-ı hümâ-yı şân-ı bismillâh (Tv.1/6)

Velî Paşa'nın gölgesi tıpkı hümâ kuşunun gölgesi gibidir. Arş onun şanına arkadaşlık etse yeridir:

Âsumân-pâye hümâ-sâye Velî Pâşâ kim

Rif'at-ı şânına 'arş itse revâdır tevkîr (K.18/4)

4. 3. 1. 1. 2. Anka

Efsanevî bir kuş olan Anka'nın ismi vadır ve cismi yoktur. Beyitlerde ululuk ve yüceliğin sembolü olarak kullanılır. Himmeti pekiyi olan Seyyid Ali Paşa'nın bir bakışıyla sivrisinek Anka ile beraber uçacak olur:

Himmetle za 'îfâne nigâh eyleseñ el-hak

Pervâzede her peşşe olur hem-ser-i 'ankâ (K.10.7/3)

4. 3. 1. 2. Diğer Kuşlar

Bunların başında bülbül gelir. Onu keklik, şahin, karga gibi kuş türleri takip eder. Ayrıca Divanda yer alan fakat kuş olarak nitelendirilmeyen hayvanlar da mevcuttur. Sivrisinek, çekirge ve pervâne bunlara örnek olarak verilebilir.

4. 3. 1. 2. 1. Bülbül

Divanda en çok söz edilen kuş türüdür. Bunun sebebi gül ile bülbül arasındaki ilişkinin âşık ile maşukun aşkına benzemesidir. Gül divan edebiyatında sevgilidir; bülbül ise âşığın kendisidir. Şiirlerde de bülbülün olduğu hemen her beyitte gülden bahsedilir. Bülbülün acısı âşığın acısıdır. Sevgili ile âşığın arasında gerçekleşen her türlü his ve duygular gül ile bülbül arasında da gerçekleştiği kabul

edilir. Gül nazlı, işveli, gerektiğinde âşığına cefa eden, ona yüzünü dahi göstermeyen sevgili gibidir. Bülbul de aşkını güle ifade etmeye çalışan, zavallı, çaresiz, gönlü yaralı ve feryat figan edip inleyen âşıktır. Bülbul şiirlerde andelib, hezâr, bülbul-i şeydâ gibi isim ve sıfatlarla da kullanılır.

Şaşkın bülbul gibi feryat etmesi normaldir çünkü onun gonca gibi ağzı olan taze gül misali sevdiği gitmektedir:

Ne 'aceb bülbul-i şeydâ gibi nâlân olsam

Gül-i nev-resteciğim gonca-dehânım gideyor (G.29/4)

Âşığın gönlü daima sevgilinin gül gibi olan yanaklarını arzu eder. Nasıl bülbul gülsüz olamazsa âşık da sevgilisiz olmaz:

Dil ruh-ı gülgûnuñ eyler ârzû

Bülbüle elbet gül-i ra'nâ gerek (G.53/3)

Aklı başından gitmiş olan Sabrî'nin bülbul gibi inlemesinin şaşılacak şey olmadığını ve bunun sebebinin ise gül bahçesinde onun sevgilisi gibi işveli bir gülün bulunmadığını ifade etmektedir:

N'ola bülbul gibi nâlânıñ olsa Sabri-i şeydâ

Nihâl-i işvesin yokdur nazîrin gül bedenlikde (G.81/6)

Âşık yine gül yüzlü bir güzele gönül vermiştir. Bunun sonucunda ise bülbul gibi feryat etmeye başlamıştır:

N'ola bülbul gibi feryâd u efgân eylesem şimdi

Göñül virdim yine gül çehreli bir şûh-ı devrâna (G.84/5)

Âşık, taze bir gülün mübtelası olmuştur. Gönlünü de onun kıvrımlı saçlarına bağlamıştır. Ne yazık ki o da bela tuzağına düşer. Bülbul gibi inlemeye başlar:

Nâle kılsam andelib âsâ n'ola şimden gerü

Bir gül-i nev-res nihâle mübtelâ oldum yine

Göñlümi ser-rişte-i gîsûsına bend eyledim

Hayf kim üftâde-i dâm-ı belâ oldum yine (R/3)

4. 3. 1. 2. 2. Keklik

Keklik, ötüşü ve nazik bir hayvan oluşu ile şiirlerde yer alır. Avlanması kolay kuşlardandır. Halka bir tuzağın içine yem konur ve keklik halkanın içindeki yemi almaya geldiğinde tuzağa düşmüş olur. Beyitte de aşk tuzağına benzetilmiş ve keklik de bu tuzağı sonunda düşen âşık gibi gösterilmiştir:

Eyledi âhir o kebg-i işveyi ibrâm râm
Saydgâh-ı 'aşka oldu halka-i ikdâm dâm (G.59/1)

4. 3. 1. 2. 3. Şâhbâz

Bir doğan cinsi olan şâhbâz şiirlerde gücün ve şanın göstergesi olarak kullanılır. Fakat Sabrî'nin gazelinde doğan, sevgilinin kendisidir. Âşık, ayrılığın onu kararsız kıldığını ve hasret pençesiyle de yakasını yırttığını anlatmaktadır:

Pençe-i hasretle çâk itsem girîbânım n'ola
Şâh-bâzım za 'f-ı hecriñ bî-karâr itdi beni (G.95/5)

Sevgilinin o kızarmış gözleri içkinin verdiği sıcaklıktan olmadığını; sebebinin vahşi bir doğanın kanatlarını kanatmasından olduğunu ifade etmektedir:

Nigârâ zülf-i ham-der-ham degil ruhsâr-ı âliñde
Bir ejderdir ki halka halka nahl-i gülde yatmışdır
Degil germiyyet-i meyden kızaran çeşm-i mahmûruñ
O bir şehbâz-ı vahşîdir per ü bâlin kanatmışdır (R/2)

Sabrî, o hüma kanatlı güzel doğanı görmek ister. Fakat ne yazık ki kanatları yoktur:

O şahbâz-ı hüma-pervâz-ı hüsnî görmege Sabrî
Uçardım bulsam ammâ neyleyim bâl ü perim yokdur (Mf/33)

4. 3. 1. 2. 4. Şahin

Yırtıcı ve avcı özelliği olan bir kuştur. Sabrî'nin yakalanmış olduğu adına remed denilen göz hastalığı onun gözlerine bir perde gibi inmiştir. Ama o bunu sevgilinin gözlerini örten bir tülbent gibi düşünür. Tıpkı ava gidecek olan şahinin gözlerinin bağlanması gibidir:

Remedden dîde-i dil-ber degil dülbend ile mestûr

O bir üsküflü şâhindir şikâre olmuş âmâde (G.83/4)

Vânî Mehmed Paşa o kadar adil ve insafî bir yöneticidir ki eğer onun bu hali kuşlara sirayet etse keklik ile şahin bir yuvada oturur. Aslında bu mümkün değildir. Sadece etkiyi arttırmak için iki zıt tabiata sahip olan kuş türlerini kullanmıştır:

‘Adl ü insâfi eger olsa tuyûra şâmil

Kebg ile şâhin olur lâne-i vâhidde mukîm (K.6/12)

4. 3. 1. 2. 5. Papağan (Tûtî)

Papağanlar beyitlerde konuşma özellikleriyle anılırlar. Onlara şeker eşliğinde verilen eğitim sonucunda insan gibi konuşabilirler. Bu özellikleriyle divan şiirinde sıkça kullanılmışlardır.

Sevgili, şirin sözler söyleyen papağan gibidir. Gezintilerde bulunarak güzel sözleriyle âşıkları kendine hayran eder. Sabrî de bu gece o şirin sözlü güzel sevgilinin nerede olduğunu bilmemektedir:

Şimdi kimler gûş ider güftâr-ı sükker-bârını

Kandedir bilmem bu şeb ol tûti-i şîrîn makâl (G.57/4)

4. 3. 1. 2. 6. Karga

Şiirlerde gurâb ismiyle geçer. Sürü ile gezmesi ve hazır leşlere konması bakımından Sabrî’nin divanında yer almıştır. Şair, Seyyid Mustafa Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun savaşçı özelliğini anlatır:

Her tarafdan yüridi şeyh ile şâb

Şahbâza sanasın üşdi gurâb (K.23/29)

4. 3. 1. 2. 7. Sivrisinek (Peşşe)

Sivrisinek yapıcı küçük, güçsüz ve değersiz bir hayvandır. Sabrî bir kasidesinde Seyyid Ali Paşa’nın yardım severliğini ve himmet sahibi bir şahsiyet oluşunu över. Onun bu hali eğer zayıf olan sineğe yansısı Anka kuşu ile beraber uçacak olur:

Himmetle za 'îfâne nigâh eyleseñ el-hak

Pervâzede her peşşe olur hem-ser-i 'ankâ (K.10.7/3)

4. 3. 1. 2. 8. Pervâne

Pervane de tıpkı zayıflığı, ince ve narin yapısı bakımından şiirlerde sıkça yer alır. Ateş ve ışığın etrafında canını verene dek döner. Hem tasavvufî olarak hem de beşerî olarak âşığın temsilcisidir. Nasıl ki âşık, sevgilinin yolunda can vermeye niyetlenmişse pervanede âşık misali bile isteye aşk yolunda can vermeyi arzular. Sabrî'nin divanında pek bu tasavvur yer almamaktadır. Sadece birkaç beyitte işlenmiştir.

Pervanenin olduğu beyitlerde çoğunlukla can, dil, yanmak, mum, ateş gibi terimler mevcuttur. Âşık, canını ve gönlünü nasıl ki sevgili yolunda yakmaya meyilli ise pervane de tıpkı âşık gibidir. Bu sebepten çoğunlukla âşığın canı ve gönlü pervaneye benzetilir.

Karanlık bir ortamda yüzü görünmeyen sevgili o güzel yüzünü mum ışığına yaklaştırır. Bunu gören âşığın pervane misali canı ve gönlü yanar ve bu şaşılacak bir durum değildir:

Şem 'a karşı tutdı vech-i pâkini

Cân u dil yansa n'ola pervânevâr (G.28/2)

Nasıl ki pervane ateşli mumun etrafında dolaşmaktan haz duyuyorsa âşığın gönlü de sevgilinin ateş rengindeki al yanaklarının hayranıdır ve ondan hoşlanmaktadır:

'Aceb mi olsa dil ruhsâr-ı âteş-bârdan mahzûz

Olur pervâne elbet şem '-i pür-envârdan mahzûz (G.41/1)

4. 3. 1. 2. 9. Çekirge (Cerâd)

Çekirge beyitlerde cerâd olarak geçer. Şekli ve çok az uçabilmesi itibarıyla divanda kullanılmıştır. Eğer çekirge Seyyid Osman Paşa'nın gücünün kemalliğinin feyzinin övgüsü olsaydı kanatlanır ve Anka kuşu gibi yüksek uçardı:

Olaydı mazhar-ı feyz-i kemâl-i kudreti ger

Olurdu hem-ser-i 'ankâ firâz-ı bâl-i cerâd (K.8/29)

4. 3. 2. Sürüngen Hayvanlar

4. 3. 2. 1. Karınca (Mûr)

Karınca yapısı gereği zayıf, aciz, ayaklar altında ezilmesi ile değersiz görünen bir hayvandır. Divan şairlerince çeşitli sebeplerle kullanılan karınca Sabrî'nin divanında sadece zayıflık özelliği ile öne çıkmıştır. Beyitlerde karınca ile beraber aslanın kullanılması bu özelliğinin göstergesidir.

Seyyid Osman Paşa'nın himmetli oluşu zayıf olan karıncaya sirayet etse aslan karıncaya galip gelemmez:

Eylese sû-yı zaîfâne nigâh-ı himmet

Mûr-ı nâ-çîze tağallüb idemez şîr-i jiyân (K.7/11)

Bir başka beyitte ise Veli Paşa'nın kudretli oluşunu anlatan şair, karınca eğer onun kudretinden nasıplense aslanla kavgaya tutuşabileceğini anlatır:

Kudretinden olsa bir dem behre-yâb

Mûr iderdi şîr-i nerle pençe-tâb (K.16/29)

4. 3. 2. 2. Ejderha

Ejderha şiirlerde şekil, renk ve öldürücü özelliğiyle yer alır. Sabrî, divanında sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarını ve onların etkileyiciliğini belirtmek için ejderhanın şeklinden faydalanmıştır.

Sevgilinin gül renkli yanaklarının üstündeki amber kokulu zülüfleri değildir. Gül bahçesine oturmuş bir ejderhadır:

Degildir 'ârız-ı gülgûnuñ üzre zülf-i 'anber-bû

Uyur bir ejdehâdır mesken itmiş sahn-ı gülzârı (G.93/3)

Nigârâ zülf-i ham-der-ham degil ruhsâr-ı âliñde

Bir ejderdir ki halka halka nahl-i gülde yatmışdır

Degil germiyyet-i meyden kızaran çeşm-i mahmûruñ

O bir şehbâz-ı vahşîdir per ü bâlin kanatmışdır (R/2)

4. 3. 3. Dört Ayaklı Hayvanlar

4. 3. 3. 1. Âhû (Gazâl)

Âhû, daha çok sevgiliye, onun gözlerine ve göbeğinden elde edilen misk kokusu ile sevgilinin saçlarının kokusuna benzetilir. Beyitlerde çeşm-i gazâl, dide-i âhû, çeşm-i âhû, âhû-yı Çîn gibi tamlamalarla kullanılır.

Sevgilinin gözleri âşığı etkileyen en önemli organdır. Bu sebepten dolayı bazen sevgili âşığına eziyet etmek için çok sert ve vicdansız bir şekilde bakar. O an kirpiklerin arasındaki siyah gözler ormanda gizlenmiş vahşi bir ahuya benzer:

Degil müjgân içinde görinen çeşm-i siyehkârûñ

Nigâh eyler derûn-ı bîşede bir vahşi âhûdur (G.23/2)

Ahuyu dağlarda ve çöllerde gezdiren ceylan gözlü sevgilinin bakışlarındaki sevdadır:

Tâb-ı sevdâ-yı nigâhıñladır ey çeşm-i gazâl

Kûh u sahrâ-yı güzâr eylediği âhûnuñ (G.46/3)

Sevgili peri gibi ceylan gözlü ve ay gibi güzel biridir. Herkes onun gözlerinin hayranı olsa bunun şaşılacak şey olmadığını ifade eder:

N'ola müştâk-ı dîdârûñ olursa ser-te-ser 'âlem

Perî-rû bir gözü âhû meleksin mâh-peykersin (G.75/4)

Sevgilinin gözleri gibi hileci bir ahu yoktur. Onun kıvrımlı saçlarının kokusuna Hotem miski eşit olamaz:

Bulunmaz çeşm-i mekkârûñ gibi 'âlemde bir âhû

Ne mümkün çîn-i zülfüñle ola müşg-i Hoten hem-bû (G.78/1)

Çîn ahusunu serseri bir şekilde gezdiren sevgilinin misk kokulu kâkülleridir:

Kâkül-i müşk-i hoten-bûyuñ seniñ

Gezdirir âhû-yı Çîn'i serseri (G.99/3)

4. 3. 3. 2. Aslan (Şîr)

Aslan, Sabrî'nin divanında gücü ile ön plana çıkmıştır. Aslan hayvanların en kuvvetlisi olarak bilinir. Beyitlerde güçlü ile güçsüzü karşılaştırmak için karınca ile

aslan karşılaştırılır. Şiirlerde şîr-i jiyân, şîr-i ner, pençe-i şîr, leys gibi tamlama ve isimlerle kullanılır.

Veli Paşa'nın kudreti zayıf karıncaya tesir etseydi eğer aslan ile kavgaya tutuşurdu:

Pençe-tâb eyler idi şîr ile her mûr-ı za 'îf
Kuvvet-i bahtı za 'îfâne ideydi te'sir (K.18/19)

Şair, övdüğü kişinin aslan gibi kuvvetli oluşunu anlatarak onun savaşçı özelliğini ifade eder:

Gazanfer menkabet Haydar salâbet leys kuvvet kim
Hirâs-ı pençe-i kahrı ider lerzende küffârı (K.15/25)

4. 3. 3. 3. At(Eşheb,Kümeýt)

At, beyitlerde birçok anlama gelmektedir. Sabrî'nin divanında daha çok ikbal anlamı kullanılmaktadır. Kasidelerinin dua bölümlerinde övülen kişilerin ikbal atlarının daima selamette kalmasını Allah'tan niyaz eder.

Seyyid Mustafa Paşa'nın vezirlik burcunun yıldızı olduğunu ve Ferkadan yıldız kümesinin onun ikbal atına altından bir üzengi olmasının uygun olacağını belirtir:

Neyyîr-i burc-ı vezâret kim sezâdır Ferkadân
Eşheb-i ikbâline olsa eger zerrîn-rikâb (K.2/13)

İkbal atı her zaman yol aldıkça kader yanında arkadaş olur ve yol gösterir:

Dâ'imâ eşheb-i ikbâle süvâr oldukça
Hüsn-i tedbîrine hem-pâ ola peyk-i takdîr (K.18/54)

O afet gibi sevgili naz atına binmiştir. Dünyayı baştan sona gezecektir. Bunun karşısında insanlar onun atının ayaklarının altında çiğnense şaşılacak şey olmayacaktır. Atın güç ve kuvvet manası kullanılmıştır:

Eşheb-i nâze süvâr oldu yine ol âfet
Ser-te-ser halk-ı cihân olsa n'ola pâ-mâli (G.90/4)

4. 4. NEBATLAR

Divan şiirinde tabiat önemli yer tutmaktadır. Doğada bulunan her türlü canlı, insan gibi doğar, çiçeklenip büyür ve yine insan gibi ölürler. Bu sebeptendir ki tabiat ananın bütün canlıları insana benzetilir. Uzun boylu ağaçlar, rengârenk olan güller ve meyveler insanlarda bulunan özelliklerle birlikte kullanılır. Şairlerin ilham kaynağı çoğunlukla tabiattır ve tabiatta bulunan canlı cansız varlıklardır. Sevgilinin boyunun güzelliğini ve belinin ince oluşunu anlatmak için uzun boylu ve ince enli ağaçlardan faydalanılır. Yine sevgilinin saçlarının rengini, yanaklarının kırmızılığı ve güzelliği için gül çeşitlerinden; yüzünde bulunan tüylerden bahsetmek için ise ayva meyvesinin üzerinde bulunan tüylerden ilham alınır. Sabrî'nin divanında da bu tür benzetmeler sıkça kullanılmıştır. Divanda çiçek çeşitlerine sıkça yer verilmişken ağaç ve meyve çeşitleri fazla kullanılmamıştır.

4. 4. 1. Ağaç Çeşitleri ve Meyve Ağaçları

Ağaçlar çoğunlukla sevgilinin boyunu anlatmak için kullanılır. Bazı ağaçların meyveleri ise sevgilinin gözlerinin güzelliğini ifade etmede kullanılır. Meyvesiz ağaçlar vardır ki bunlar âşığın halini belirtir. Sabrî'nin divanında servi, şimşâd, nârven, bâdem gibi ağaç türleri şiirlerde kullanılmıştır.

4. 4. 1. 1. Servi

Servi ağacı, divanda en çok kullanılan ağaç çeşididir. Boyunun uzun, ince ve düzgün oluşu, dere kenarlarında yetişmesi, hafif rüzgârda dahi salınması onu şiirlere konu etmiştir. Beyitlerde serv-kad, serv-i dil-ârâ, serv-i revân, serv-i bâlâ, serv-i ser-be-hevâ, serv-kâmet, serv-i sehî gibi tamlamalarla kullanılmaktadır.

Âşığın aklı, sevgilinin saçlarının kokusuyla sümbül gibi karmakarışık olmuştur ve sevgilinin servi gibi uzun boyunun hayali onun gözlerini narvenlik gibi eder:

Dimâğım şemme-i zülfüñle sünbülzâre dönmüşdür

Hayâl-ı serv-kaddiñle dü çeşmim nârvenlikdir (G.17/2)

Sevgili başıboş servi ağacı gibidir. Nasıl ki servi ağacı hafif rüzgârda dahi salınıp duruyorsa sevgili de öyle başıboş bir şekilde yeri yurdu belli olmadan dolaşmaktadır. Elbette âşığın isteği de sevgiliyi görmektir:

Yâ Rab o serv-i ser-be-hevâyı görür müyüz
Ol nev-nihâl-ı bâğ-ı bahâyı görür müyüz (G.36/1)

Âşığın hatırından sevgilinin uzun boyu çıkmaz. Kötü zamanın salınan servisinden vazgeçmiştir:

Hâtırimdan kâmet-i bâlâ-yı yâr olmaz ba 'îd
Fârîğim ey dehr-i dûn serv-i revânîñdan seniñ (G.51/5)

Servi boylu sevgili gayet güzeldir ve güzellikte kimse onu taklit edemez. Güzeller dünyada çoktur. Fakat âşığın gördüğü gibi bir afet sevgili yoktur:

Takrîre gelmez hüsn ü edâsı
Gâyet güzeldir ol serv-kâmet
Çokdur güzeller dehr içre ammâ
Gördüñ mi Sabrî böyle bir âfet (Ş.8/2)

4. 4. 1. 2. Şimşâd

Meyvesi olmayan bir ağaç türü olan şimşir şiirlerde şimşâd olarak kullanılır. Daha çok boyunun yüksek olması münasebetiyle şiirlerde sevgilinin uzun ve ince boyunu anlatmak için şairlerce kullanılır.

Sevgilinin boyu o derece güzel ve uzundur ki onun bu boyunu gören âşıklar Cennetin Tuba ve Sidre ağacını istemezler:

Neylesün bâğ-ı behiştîñ sidre vü tûbâsını
Seyr iden ey nahl-i dîlcû kadd-i şimşâdıñ senin (G.50/4)

4. 4. 1. 3. Nârven

Genellikle karaağaç olarak bilinen nârven ağacı meyvesiz ve sürekli yaprak döken bir ağaç olup şiirlerde muradına eremeyen ve arzuları yerine gelmeyen âşığın temsil etmede kullanılır.

Sevgilinin saçlarının kokusu o kadar güzeldir ki bu hal âşığın şuurunu sümbül bahçesi gibi karmakarışık eder. Yine sevgilinin servi boyunun hayali âşığın çılgına çevirir. Sevgili, âşığın sadece hayalinde vardır. Gerçekte sevgiliyi görememektedir. Bu sebeptendir ki âşığın gözleri karaağaç gibi durmadan ağlamaklıdır. Nârven ağacının yaprak dökme şekli âşığın ağlaması ile ilişkilendirilmiştir:

Dimâgım şemme-i zülfüñle sünbülzâre dönmüşdür
Hayâl-ı serv-kaddiñle dü çeşmim nârvenlikdir (G.17/2)

4. 4. 1. 4. Bâdem

Badem, meyvesi olan bir ağaçtır. Şiirlerde kullanılış sebebi ise meyvesinin şekil itibariyle göze benzemesidir.

Aşağıda kasidelerden alınmış üç farklı beyitte bademin göz ile ilişkisine deyinilmiştir. Kaside sunulan kişilerin gerek fikirleri olsun gerek lütfekar oluşları olsun onların bu halleri ceylanların gözlerini etkilese gözleri birer bademe döner; tam tersi de olması mümkündür. Kaside sunulan kişilerin özellikleri bademe etki etse eğer her bir badem birer ahu göz olurdu:

Feyz-bahşâ-yı vühûş olsa kemâl-i fikri
Dîde-i âhû olur mîve-i bâdâmistân (K.7/10)
Çeşm-i âhûya döner mîve-i nahl-i bâdâm
Nâmiye olsa eger lutfi ile vâye-pezîr (K.18/16)
Nazre-tırâz-i çeşm-i vühûş olsa fikreti
‘Ayn-ı gazâl mîve-i bâdamsitân olur (K.22/9)

4. 4. 1. 5. Nâreng (Narenciye)

Bilinen ismi narenciyedir. Turunç, portakal ve greyfurt gibi meyve ağaçlarının tümüne verilen isimdir. Şiirlerde şekilleri itibariyle sevgilinin göğüslerine benzetilir.

Gazellerden alınan aşağıdaki beyitlerde de sevgilinin göğüsleri birer narenciyeye benzetilmiştir:

Pistân u la ‘lin emdik o pâkîze duhteriñ
Sâkız turuncı ile yine ‘işret eyledik (G.48/2)
N’ola ağız sulansa mîve-i vaslîñ düşündükçe
Görüp nârence beñzetdim bu şeb pistânce-i yâri (G.93/2)
Mîve-çîn-i bâğ-ı vasl-ı yâr olup bûs eylesem
Bûstân-ı sînede pistânce-i nârengini (G.102/4)

4. 4. 2. Çiçek Çeşitleri

Çiçekler, şiirlerde renkleri, şekilleri ve kokuları bakımından sıkça kullanılmaktadır. Bu bakımdan şairler insana özgü bazı özellikleri anlatırken çiçeklerin özelliklerinden faydalanırlar. Şairler, sevgilinin güzelliğini ve teninin kokusunu anlatırken kırmızı gülü kullanılırlar. Gül rengi ve şekli itibarıyla sevgiliyi çağırır. Öte yandan âşık karşıdaki rakibi anlatırken gülün dikeninden bahsedilir. Kısaca denilebilir ki şairler hislerini, duygularını şiire aktarırken tabiatın en gözde ve en güzel çiçeklerinin özelliklerinden yararlanırlar.

Sabrî, divanında çeşitli çiçek türlerini çeşitli sebeplerle beyitlerde işlemiştir. Gül, sümbül, gonca, yasemin, çimen, erguvan, fesleğen, reyhan gibi gül çeşitleri divanda yer alan çiçek çeşitleridir.

4. 4. 2. 1. Gonca ve Gül

Gülün olmamış haline gonca denir. Açılıp yapraklarının büyümüş hale gelmesine ise gül denir. Gonca ve gül çoğu beyitte birlikte kullanılırlar. Gonca, küçük ve kapalı oluşu sebebiyle sevgilinin ağzına benzetilir. Gül ise tamamen sevgilinin kendisidir. Sevgilinin dudaklarının ve yanaklarının kırmızılığını anlatırken gülün renginden faydalanılır. Sevgilinin saçları gül gibi kokmaktadır. Âşık olarak kabul edilen bülbül ile ilişkisi de sıkça şiirlerde işlenmiştir. Diğer yandan gül Hz. Peygamber'in sembolü olarak da kullanılmaktadır.

Âşık için sevgili goncadır, güldür ve taze bir fidan gibidir. Sevgili olmadan bahar mevsiminin âşık için hiçbir anlamı olmayacaktır:

Neyleyim sahn-ı bahârı nideyim gülzârı

Bülbülüm gonca gülüm tâze fidânım gideyor (G.29/2)

Bülbül, güle âşık olan bir kişi gibi düşünülür. Âşık gonca ağızlı taze gül gibi güzel olan sevdiği ondan ayrılmaktadır. Âşık bu hal karşısında bülbül gibi inlese yeridir:

Ne 'aceb bülbül-i şeydâ gibi nâlân olsam

Gül-i nev-restecigim gonca-dehânım gideyor (G.29/4)

Âşığın deli gönlü gurur bağıının goncasını yani kibirli sevgiliyi görmeyince mutlu olamayacaktır. Sevgili naz yapar ve âşığa ilgi göstermez. Yaprakların arasına gizlendiği için o bir goncaya benzetilir:

*Görmeyince seni ey gonce-i bâğ-ı nahvet
Benim âşufte dilim gül gibi handân olmaz* (G.37/4)

O gül gibi sevgili birçok kişiyle beraberdir ve her gördüğüne meyillidir. Âşık bu hal karşısında üzüntülüdür:

*Hayfâ o gül-izâr hezâr-âşinâ imiş
Her gördüğüne mâ`il olur bî-vefâ imiş* (G.38/1)

Sultan olan sevgilinin yanakları gül gibi kırmızıdır ve ona benzeyen hiçbir gül yoktur:

*Safâ-yı revnak-ı ruhsârına nisbetle sultânım
Bu gülzâr-ı cihânıñ güllerinde hiç letâfet yok* (G.45/3)

Sevgilinin yanakları o kadar güzeldir ki süslü gül bile onun karşısında parçalara bölünür. Hokka gibi ağzının karşısında ise goncaların dili tutulur. Aslında goncaların ağızları zaten kapalıdır. Şair bu durumu güzel bir sebeple ele almıştır:

*Reng-i ruhsârıñ gül-i zîbendeyi sad çâk ider
Gonceler dil-teng olur dürc-i dehânıñdan seniñ* (G.51/3)

Bir başka benzetim şekli ise gülün renk itibarıyla şaraba benzetilmesidir. Sevgilinin dudakları, gül ve şarap arasında bir münasebet vardır. Bu ilişkinin temel sebebi ise üç unsurun da aynı renkte olmasıdır.

Gül renkli şaraba benzeyen dudakları olan sevgiliyi âşık pek beğenmiştir:

*Bâde-i gül-rengi beñzer la`l-i nâbıñ var seniñ
Pek begendim meşrebimce âb u tâbıñ var senin* (G.55/1)

Sevgilinin yanakları rengini gülden almıştır. Tatlı dudakları ise şarabı andırmaktadır:

*Bû-yı gülden mi `aceb tahmîr olunmuş ruhları
Reng-i sahbâdan mı olmuşdur o la`l-i sükkerîn* (G.71/4)

Divan şiirinde pek çok görülen kalıplardan biri de gül ve goncaların üzerinde oluşan su kabarcıkları olarak adlandırılan jale mazmunudur. Bu jaleler daha çok sevgilinin dudağında çıkan uçuklara benzetilir.

Şair Mehmed Paşa'nın lütfkâr oluşunu anlatmak için gül yaprağı üzerinde oluşan jalelerden faydalanmıştır. Onun lütuf suyu gül bahçesine sirayet etse gül yaprağı üzerindeki her jale tanesi birer nizamlı inci olacağını ifade eder:

Âb-ı eltâfi eger gülşeni itse sîr-âb

Jaleler berg-i gül-i terde olur dürr-i nazîm (K.6/11)

Bir beyitte şair taze gül gibi olan sevgilinin dudaklarında uçuklar olduğunu görür. Bu uçukları da goncanın üzerinde oluşan jaleye benzetir:

Lebiñde o gül-i nev-resteniñ tebhâleler gördüm

Dizilmiş gonca-i neşkûfte üzre jâleler gördüm (G.62/1)

4. 4. 2. 2. Diken (Hâr)

Diken, gül ve gonca ile beraber düşünülerek bir bütünlük teşkil eder. Gülün âşığı olan bülbülün en çok yakındığı nokta gülün dikenlerinin olmasıdır. Bülbül arzularını diken sebebiyle güle ifade edememektedir. Diken sürekli bülbülü yaralayan bir rakip olarak tasvir edilir. Diken âşığa cefadır, gamdır, beladır ve onun rakibi konumundadır. Ancak bu kullanım tarzlarına Sabrî'nin divanında rastlanılamaz.

Sabrî kendini belagat bahçesinde taze açan bir gonca gibi görür. Bu sebepten gömleğinin dikenlerden olması uygun değildir:

Bir nev-resîde gonca-i bağ-ı belâgatem

Pîrâhenim revâ mı ola cümle hâr-zâr (K.9/7)

Bu kullanımların dışında diken gülü süsleyen bir nesne gibi düşünüldür. Sabrî'nin divanında bu tarz kullanım iki beyitte görülmektedir.

Gül renkli yanakları güzelleştiren siyah noktalardır yani sevgilinin yüzündeki benlerdir. Süslü gül yaprağını güzelleştiren ise dikenlerdir:

Letâfet-bahş olur hatt-ı siyeh ruhsâr-ı gülgûne

Tarâvet-yâb iden gül-berg-i zîbâyı dikenlikdir (G.17/4)

Al yanaklara güzellik veren yüzdeki yeni yeni hatlardır. Hoş kokulu gül ancak dikenle taze kalır:

Hat-ı nevdır viren hüsn ü bahâ ruhsâre-i âle
Tarâvet-yâb olur hâr ile elbette gül-i hoş-bu (G.78/2)

4. 4. 2. 3. Sümbül

Sabrî'nin divanında gülden sonra en çok adı geçen çiçek çeşidi sümbüldür. Güzel kokusu ve şekli itibariyle şiirlerde daha çok sevgilinin saçlarına benzetilir. Divanda da bu kullanım tarzı ile öne çıkmaktadır.

Sevgilinin yanaklarını izleyenler onu bir gül yaprağı sanır. Siyah saçları ise taze bir sümbülü andırır:

Seyr eyleyen o ruhları gül-berg-i ter sanur
Zülf-i siyâhı sünbül-i nev-hîzi andırır (G.18/3)

Sevgilinin yanakları gül yaprağını andırırken kâkülleri reyhan ve sümbülü andırır:

Ârız-ı cânâne bak berg-i gül-i handânı gör
Kâkül-i dil-dârı seyr it sünbül ü reyhânı gör (G.24/1)

O ay yüzlü gibi sevgilinin al yanakları taze bir gül gibidir. Halka halka olmuş kıvrımlı perçemleri ise sümbül destesi gibidir:

Ol mehiñ ruhsâr-ı âli bir gül-i nev-restedir
Halka halka perçem-i pür-çîni sünbül-destedir (G.26/1)

Gönüller alan sevgilinin saçlarının kokusunu koklayanlar zamanın sümbül ve şebboy kokusunu istemez:

Bâğ-ı dehriñ sünbül ü şeb-bûsına itmez dimâğ
Şemm iden ey nahl-ı dil-cû zülf-i 'anber-bûlarıñ (G.49/2)

4. 4. 2. 4. Yasemîn

Güzel kokusu sebebiyle beyitlere konu olur. Beyaz ve sarı renkte olan yasemin şairler tarafından sevgilinin saçlarının kokusunu anlatmada kullanılır.

Sevgilinin gerdanına düşenler iki tarafa dökülmüş kâkül değil; yaseminliğin ortasında açılmış saçları olan sümbüldür:

Meyân-ı yâsemenlikde açılmış saçlı sünbüldür
O şûhun gerdeninde sanma kim gîsû-yı dû-tâdır (K.3/13)

Sevgilinin saf sinesini izleyenler ve yanaklarını öpenler bazen gül bahçesinde bazen de yaseminlikte safa ederler. Sevgilinin saf sinesi rengi bakımından beyaz olan yasemine benzetilmiştir:

Öpenler ruhlariñ seyr eyleyenler sîne-i sâfiñ
Safâ eyler gehî gülşende gâhî yâsemenlikde (G.81/4)

4. 4. 2. 5. Reyhan (Fesleğen)

Fesleğen olarak da bilinen reyhan şekli, koyu rengi ve kokusu itibariyle sevgilinin saçlarının güzelliğini anlatmada kullanılır.

Sevgilinin yanak renginin yanında gülün rengi hiçbir anlam ifade etmez. Öte yandan siyah saçlarına benzer bir reyhan bile yoktur:

Revnak-ı ruhiña nisbetle gülüñ revnakı yok
Dostum zülf-i siyâhiñ gibi reyhân olmaz (G.37/5)

Şair, alçak dünyanın sümbül ve reyhanından geçtiğini ve kendisine sevgilinin siyah saçlarının sevdasının yeteceğini belirtir:

Bize sevdâ-yı ser-i zülf-i siyehkâr yeter
Geçtik ey dehr-i denî sünbül ü reyhânından (G.73/3)

4. 4. 2. 6. Şebboy

Kokusu bakımından şiirlerde yer alan şebboy çiçeği sevgilinin güzel kokan saçlarına benzetilir.

Sevgilinin amber kokusu saçan saçlarının kokusunu koklayanlar Cennet bahçelerinin şebboyunu istemezler:

Dimâğ itmez riyâz-ı cennetin şebbûsına billâh
Cihânda şemm idenler zülf-i anber-bârını cânâ (G.4/4)

4. 4. 2. 7. Erguvan

Kırmızı renkli olması münasebetiyle şaraba benzetilir ve şarap ile birlikte beyitlerde kullanılır.

Keman kaşlı sevgili başkalarıyla erguvan renkli şarap kadehini içip eğlenmektedir:

Kimiñle nûşîş-i câm-ı şarâb-ı erguvân eyler

‘Aceb kimlerle dem-sâz-ı tarabdır ol kemân ebrû (G.78/3)

Sabrî meyhanede sevgilisiz olduğundan bazen şarap şişesinin sesi gibi ah ve figan etmektedir. Sevgilinin dudaklarının hayali artık canına tak etmiştir. Bu sebeple erguvan renkli şarap kadehini içmektedir:

Göñül sensiz bu işretgâhda ey tıfl-ı mümtâzım

Dem-â-dem kulkul-i mînâ gibi âh u figân eyler

Hevâ-yı la ‘l-i dilber cânına kâr itdi Sabrî’niñ

Anıñçün nûşîş-i câm-ı şarâb-ı erguvân eyler (R/1)

4. 4. 3. Bahçeler

Divanda çeşitli bahçeler de yer almıştır. Bunların başında gül bahçesi olan gülşen; sümbül bahçesi olan sümbülistan ve yasemin bahçesi olarak da yaseminlik gelir.

4. 4. 3. 1. Gülşen

Gül ve goncaların toplu olarak bulundukları bahçelerdir. Gonca ağızlı sevgilinin al yanakları gülmeye başlar. Şair bu durumu gül bahçesine gelen bahara benzetir:

Hat geldi ruh-ı âline ol gonce dehânîñ

Gülşende yine tâze bahâr oldu güşâde (G.82/4)

Kış mevsiminin karı gül bahçesine ak sadeler yağdırır ve bahçede bulunan her servi ağacının tepesine kar yağar:

Gülşene ak sâdeler bahş eyledi berf-i şitâ

Giydi her serv-i sehî kar yağdı kemhâlarına (Mf/28)

4. 4. 3. 2. Smblistn

Smbllerin bir arada bulunduğu bahçedir. Sevgilinin saçları kokusu ve şekli itibariyle sümbüle benzetilir.

şık, sevgilinin renkli yanağını izlerken sanki gl bahçesini izliyor gibidir. Aynı şekilde misk kokulu saçlarını da izlerken kendini sanki sümbül bahçesinin içinde bulur:

Nazar kıldım ruh-ı rengîn ile ol zülf-i müşgîne
Temâşâ eyledim hem gülşeni hem snblistnı (G.98/2)

4. 4. 3. 3. Yaseminlik

Kokusu itibariyle sevgilinin saçlarına benzetilen yasemin adlı çiçeğin toplu olarak bulundukları mekandır.

Gönül alan taze fidan gibi olan sevgilinin gl renkli yanaklarını seyreden şair, sanki yaseminliğin ortasında açılmış lale görmüş gibi olur:

Ruh-ı glgnnı seyr eyledim ol nahl-ı dil-cnuñ
Miyn-ı ysemenlikde açılmış lleler gördüm (G.62/2)

4. 4. 3. 4. Fesleğenlik

şekli, koyu rengi ve kokusu itibariyle sevgilinin saçlarına benzetilen fesleğen çiçeęinin toplu olarak olduğu mekana denir.

şuh tabiatlı sevgilinin gerdanı sanki yaseminlik gibidir. Amber kokulu saçlarının perçemi ise gya fesleğenliktir:

O řhun gerden-i zbsı gy ysemenlikdir
Mu 'anber perçemi sünbül řemmi feslegenlikdir (G.17/1)

SONUÇ

Türk şiirinin anlaşılmasına, yabancı ve eski olarak adlandırmaktan çıkarılmasına en büyük katkısı olan tahlil çalışmaları, edebiyat tarihimizin zenginliğini ortaya koyan çalışmalar niteliğinde olduğu kanaatindeyiz. Mehmet Emin Sabrî'nin Divanı üzerinde yaptığımız incelemelerin sonuçlarını şu şekilde açıklayabiliriz.

18. yüzyılda yaşamış olan Sabrî, döneminin siyasi, sosyal ve kültürel hayatını şiirlerinde konu olarak işlemiştir. Toplumun eğlence ve aşk hayatını, devlet büyüklerinin yöneticiliği ve kendisinin yaşadığı sıkıntıları sade, anlaşılır ve süsten uzak bir dille ifade etmiştir. Divanda tasavvufî konulara çokça yer vermemiş olup dinî öğelerden de yararlanmaktan kaçınmamıştır. Şiirlerinde daha çok şair Nedim ve Nef'i etkisini görmek mümkündür. Doğada bulunan canlı ve cansız varlıkları âşık ve sevgili ile bağdaştırır. Yaşadığı çevrenin kültürel unsurlarını kaside ve gazellerinde mazmunlar aracılığıyla büyük bir ustalık göstererek şiirlerine yansıtmıştır. Daha önce kullanılmayan mazmunlar da divanında mevcuttur.

Sabrî divanında tevhid, münacat, naat, kaside, tevârih, gazel, şarkı, rubâi ve müfredât gibi türlere yer vermiştir. Kasidelerinde devlet büyüklerinin özelliklerini mitolojik ve tarihî şahsiyetler aracılığıyla anlatır. Şair, bunun yanında tabiat unsurlarını övdüğü kişilerle ilişkilendirir. Gazellerinde daha çok sevgili tipi ön plandadır. Sevgilinin güzellik unsurları ve âşıklarına karşı sergilediği tavırları gül-bülbül, pervane-ateş gibi çeşitli mazmunlarla dile getirir. Bu tarz şiirler şarkılarında da görülmektedir.

Mehmet Emin Sabrî, divanında toplumdan kendini soyutlamadığını, dönemin yaşayış tarzı ve kültürel unsurlarını şiirlerine yansıttığını eseriyle ortaya koymuştur. Bu sebepten dolayı tahlil çalışmaları edebiyat tarihi açısından üzerinde durulması gereken bir konu haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- AY, Ümran, “*Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme*”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2, İstanbul, 2009, s.117-162.
- AYNACI, Mihrican, “*Divan Şiirinde Geçen Göz Hastalıklarının Klasik Dönem Tıp Metinleri Ekserinde Değerlendirilmesi*”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 9, İstanbul, 2012, s.29-48.
- BATİSLAM, H. Dilek, “*Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hüma, Anka, Simurg*”, *Türk Kültürü İnceleme Dergisi*, İstanbul, 2002, s.185-208.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, *Necati Bey Divanı’nın Tahlili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2017.
- DEMİR, Yavuz, *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı’nda Sevgili ve Sevgiliye Ait Fiziki Unsurlar*, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.
- DENİZ, Sebahat, ‘*Divan Şiiri Güzelinin Saç Şekli*’ Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2008.
- GÜLER, Sabahat, *Fuzûlî Divanı’nda Kozmik Unsurlar*, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.
- GÜVEN, H. Feridun, *Mehmet Emin Sabrî Divanı Sabrî ve Tuhfe-i Sabrî*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014.
- GÜVEN, H. Feridun, *Hayretî Divanı’nda Kozmik Alem*, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988.
- HAKKI, Erzurumlu İbrahim, *Mârifetnâme* (Ter. A. Faruk Meyan), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1999.
- İNCE, Adnan, ‘*Kuyu Cadısı*’ Ve *Düşündürdükleri*, TUBAR-XXI-/2007-Bahar.
- İPEKTEN, Haluk, *Nef’i Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

- İSEN, Mustafa, HORATA, Osman, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2006.
- KAYA, Bayram Ali, “*Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı ile Divanların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi*”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6, İstanbul, 2011, s.11-54.
- KEMİKLİ, Bilal, “*Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi*”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.16, Sayı.1, 2007, s.19-36.
- KOÇİN, Abdülhakim, *Divan Şiirinde Hz. İsa*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 19/2009, s. 69-104.
- KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınevi, Ankara, 2012.
- KURTOĞLU, Orhan, ‘*Girit Şairleri*’ Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.
- LEVEND, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı, Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.
- MAZIOĞLU, Hasibe, *Nedim*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.
- ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009.
- SARI, Mehmet, *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanı’nın Tenkitli Metni*, Gazi Üniversitesi Doktora Tezi Ankara, 1992.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, “*Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı*”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_divan_siiri_gercek_hayat.pdf (Erişim Tarihi: 17.04.2019).
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, “*Helâkî Divanı’nda Türkçe Deyimler*”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4, İstanbul, 2010, s.155-202.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, *Nev’î Divanı’nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

- TANRIDUYURDU, Gülçin, “Klasik Türk Şiirinde Kılıç Duası”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 9, İstanbul, 2012, s.139-166.
- TARLAN, Ali Nihat, *Ahmet Paşa Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- TARLAN, Ali Nihat, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.
- TARLAN, Ali Nihat, *Şeyhî Divanı’nı Tetkik*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- TATÇI, Mustafa, *Hayretî Divanı’nda Din ve Tasavvuf*, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985.
- TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- UZEL, Rıdvan, *Nev’î Divanı’nda Bitkiler*, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1981.
- YAKUT, Emrullah, *Sâib-i Tebrizî Divanı Şerhi’nin İncelenmesi*, İstanbul, 2007.
- YAZAR, İlyas, *Ebu Bekir Kânî’nin (1712-1791) Şiirinde İstanbul*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2/6, 2009.
- YILDIRIM, Ali, “Nedim’in Şiirlerinde Somutlaştırma”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 4, Elazığ, 2002, s.211-218.
- YILDIRIM, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008, s.565.
- YILDIRIM, Veysel, *Bakî Divanı’nda Askerî Unsurlar*, Fırat Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1996.